

विषयगत सूची क्रम

१. बुद्धकालीन ब्राह्मण भाग-१
२. बुद्धकालीन ब्राह्मण भाग-२
३. बुद्धकालीन ब्राह्मण भाग-३
४. बुद्धकालीन गृहस्थीहरू भाग-१
५. बुद्धकालीन गृहस्थीहरू भाग-२
६. बुद्धकालीन गृहस्थीहरू भाग-३
७. बुद्धकालीन राजपरिवार भाग-१
८. बुद्धकालीन राजपरिवार भाग-२
९. बुद्धकालीन राजपरिवार भाग-३
१०. बुद्धकालीन परिव्राजकहरू भाग-१
११. बुद्धकालीन परिव्राजकहरू भाग-२
१२. बुद्धकालीन परिव्राजकहरू भाग-३
१३. बुद्धकालीन महिलाहरू भाग-१
१४. बुद्धकालीन महिलाहरू भाग-२
१५. बुद्धकालीन श्रावक-चरित भाग-१
१६. बुद्धकालीन श्रावक-चरित भाग-२
१७. बुद्धकालीन श्रावक-चरित भाग-३
१८. बुद्धकालीन श्रावक-चरित भाग-४
१९. बुद्धकालीन श्रावक-चरित भाग-५
२०. बुद्धकालीन श्रावक-चरित भाग-६
२१. बुद्धकालीन श्राविका-चरित भाग-१
२२. बुद्धकालीन ब्रह्मादिदेव भाग-१
२३. बुद्धकालीन ब्रह्मादिदेव भाग-२
२४. बुद्धकालीन ब्रह्मादिदेव भाग-३
२५. बुद्धकालीन प्रेतकथा
२६. बुद्धकालीन विमानकथा
२७. बुद्ध जीवनी, अनुरुद्ध स्थविर, सम्राट अशोक, बुद्धशासनको सङ्क्षेप इतिहास

बुद्धकालीन नेपाली विश्वकोश
आचार्य डा. भिक्षु अमृतानन्द

वीर-पूर्ण पुस्तक संग्रह

विषयगत : बुद्धकालीन श्रावक-चरित (भाग-४)
(सारिपुत्र-चरित-३)

आचार्य डा. भिक्षु अमृतानन्द

प्रकाशक

वीर-पूर्ण पुस्तक सङ्ग्रहालय

प्रस्तुत पुस्तक बुद्धकालीन श्रावक चरित भाग-४ अर्थात् सारिपुत्र भाग-३ हो । पूज्य आचार्य भिक्षु अमृतानन्द महास्थविरका अथक परिश्रमद्वारा प्राप्त फलहरू मध्ये एक हो । जुन फलको रसास्वाद तपाइँहरू सबैलाई दिलाउने मौका हामीलाई वहाँले करुणापूर्वक दिनु भयो । हामी वहाँ प्रति ऋणी छौं ।

बुद्धका अग्रश्रावक हुनु भएका सारिपुत्र महास्थविर सम्बन्धी यस ग्रन्थले वहाँको प्रज्ञा महत्ताबारे हामीलाई अवबोध गराउने छ ।

- भिक्षु मैत्री

आचार्य भिक्षु अमृतानन्द महास्थविरको सक्षिप्त परिचय

आचार्य भिक्षु अमृतानन्द महास्थविरको जन्म वि.सं. १९७५ पौषमा लुम्बिनी अञ्चल पाल्पा, तानसेन, भिमसेन टोलको एक शाक्यकुलमा भएको हो । वि.सं. १९९२ मा भारतको कुशीनगरमा वहाले ऊ. चन्द्रमणी महास्थविरसाग प्रब्रज्यात्व ग्रहण गर्नुभएको हो । वि.सं. १९९३ मा धर्मप्रचारार्थ भोजपुर जानुहुदा वहा जेलमा पनि पर्नुभयो । जेलबाट मुक्त भएपछि बुद्धधर्म अध्ययनको निमित्त वहा बर्मा र श्रीलंका जानुभयो ।

सन् १९४० जनवरी २५ का दिन वहाले श्रीलंकामा श्री पैलेने वज्रज्ञान महानायक महास्थविरको आचार्यत्वमा उपसम्पदा (पूर्ण भिक्षुत्व) पाउनु भएको हो । सन् १९४२ को अन्त्यतिर वहा काठमाडौं आउनु भई नेपालमा बुद्धधर्म प्रचार गर्ने कार्यमा संलग्न हुनुभयो ।

सन् १९५० मा श्रीलंकामा भएको प्रथम विश्व बौद्ध सम्मेलनमा नेपालको नेतृत्व गर्नुका साथै धेरै अन्तर्राष्ट्रिय बौद्ध सम्मेलनहरू लगायत अनेक शान्ति सम्मेलनहरूमा पनि वहाले नेतृत्व गर्दै आउनु भएको छ । यूरोप, अमेरिका, स्क्याण्डिनेविया र दक्षिणपूर्वी एशियाका अनेक मुलुकहरूका साथै रुस, चीन, मंगोलिया आदि अनेक साम्यवादी देशहरूमा भ्रमण गर्नुभएको छ ।

सन् १९५१ मा वहाले “अखिल नेपाल भिक्षु महासंघ”, सन् १९५२ मा स्वयम्भूस्थित “आनन्दकुटी विद्यापीठ” र सन् १९७३ मा “आनन्दकुटी विहार गुठी” को स्थापना गर्नुभएको हो ।

सन् १९७६ मा वहालाई श्रीलंकाका बुद्धिष्ट एकेडेमी अफ सिलोनले “साहित्य चक्रवर्ती” र सन् १९७९ मा भारतको नालन्द पालि महाविद्यालयले “विद्यावारिधी” उपाधि प्रदान गरिएको छ ।

सन् १९८४ मा श्रीलंकाका स्याम, अमर तथा रामाञ्ज निकायहरूले संयुक्त रूपमा वहालाई “महानायक” भन्ने श्रेष्ठपदबाट विभूषित गरेका थिए भने “त्रिपिटक विशारद”, “त्रिपिटक विशारद शासक जोतक” तथा “सिरिधम्मरक्खितवंसालंकार धम्मकित्तिसिरि” भन्ने जस्ता पदवीहरूबाट पनि वहा विभूषित हुनुहुन्छ ।

वहाले नेपालभाषा, नेपाली र अंग्रेजीमा गरी ६ दर्जन बढी पुस्तकहरू लेख्नु भएका थिए र वहाको निधन वि.सं. २०४७ भाद्र ५ गते भएको थियो ।

वीर-पूर्ण स्मृति ग्रन्थमाला : ४३

१८

बुद्धकालीन नेपाली विश्वकोश
Nepali Encyclopedia of Buddha's Time
Volume - XVIII

विषयगत : बुद्धकालीन श्रावक-चरित (भाग-४)
(सारिपुत्र चरित-३)

आचार्य डा. भिक्षु अमृतानन्द

प्रकाशन प्रमुख

दुण्डबहादुर वज्राचार्य

प्रकाशक परिवार

अशोकरत्न वज्राचार्य

अनूनरत्न वज्राचार्य

वीर-पूर्ण पुस्तक सङ्ग्रहालय

प्रकाशक : वीर-पूर्ण पुस्तक सङ्ग्रहालय
प्रथम आवृत्ति : बु.सं. २५६२, ने.सं. ११३९,
वि.सं. २०७५, इ.सं. २०१९
© सर्वाधिकार : आनन्दकुटी विहार (संस्था)
स्वयम्भू, काठमाडौं
२७ वटा सेटको मूल्य : रु. १०,०००/-

प्रथम संस्करणको सङ्क्षिप्त इतिवृत्ति

ग्रन्थ : बुद्धकालीन श्रावक-चरित भाग-४
प्रकाशक : आनन्दकुटी विहार गुठी
प्रकाशन मिति : बुद्धाब्द २५२७ (वि.सं. २०४०)
प्रथमावृत्ति : १००० प्रति
मुद्रक : सुभाष प्रिन्टिङ्ग प्रेस
सन्देश : श्री ५ महाराजाधिराज वीरन्द्र वीर विक्रम शाहदे
व
प्रकाशकीय : मैत्री भिक्षु
Preface : Bhikkhu Amritananda

आचार्य डा. अमृतानन्द महास्थविर

जन्म : वि.सं. १९७५ पौष ५ (1918 Dec. 20)

दिवंगत : वि.सं. २०४७ भाद्र ५ (1990 Aug. 21)

आनन्द कुटी विहार

ANANDA KUTI VIHAR

Swayambhu, G.P.O. Box 3007, Kathmandu, Nepal

मिति : २०७५।६।१

शुभकामना सन्देश

अतिपूज्य गुरुवर दिवंगत डा. भिक्षु अमृतानन्द महानायक महास्थविरज्यूले दुई दशक लामो अथक प्रयासले नेपाली भाषामा सुरचित ...नेपाली बौद्ध साहित्य भण्डारलाई धनी बनाउादै आनन्दकुटी विहार (गुठी) संस्थाले प्रकाशनमा ल्याई बौद्ध साहित्यमा ज्ञानको भण्डारण गरी “बुद्धकालीन ग्रन्थमाला” को रूपमा आफ्नो कृतित्व छोडेर जानुभएकोमा उहाको उक्त अतुलनीय योगदानलाई कदर गर्दै अझ व्यापक बनाउनु पर्ने सुविचारसहित “बुद्धकालीन नेपाली विश्वकोश” को रूपमा पुनः प्रकाशनमा ल्याउन प्रकाशन प्रमुख श्री दुण्डबहादुर वज्राचार्यबाट आनन्दकुटी विहारलाई अनुरोध भए बमोजिम यथास्थितिमा “बुद्धकालीन नेपाली विश्वकोश” को रूपमा ...बुद्धकालीन ग्रन्थमालालाई पुनः प्रकाशन गर्न दिने सहमति प्राप्त गरी हाल उक्त “बुद्धकालीन नेपाली विश्वकोश” प्रकाशनमा ल्याउन लागेकोमा म सहित सम्पूर्ण आनन्दकुटी विहार परिवारलाई धर्मप्रीतिको अनुभव भएको छ ।

उक्त महान् कार्यले बुद्ध जन्मभूमि नेपालमा बुद्ध शिक्षालाई मात्र नभई नेपाली बौद्ध साहित्यमा समेत ठूलो टेवा पुग्न गई नेपाल

र नेपालीको ज्ञानमा थप उचाइ थपिने छ । बुद्ध उपदेश संग्रहीत प्रमाणित ग्रन्थ ...त्रिपिटकलाई सहज रूपमा जान्न र अन्तर्गत तथ्यलाई बुझ्न पनि मार्गप्रशस्त गरिएको यस “बुद्धकालीन नेपाली बिश्वकोश” ले नेपाली प्रकाशन भण्डारमा बहुमूल्य निधिको रूपमा परिभाषित हुनेछ ।

अतः बहुमूल्य निधिलाई नेपाली र बिश्वसामु पुनः उजागार गरी यसको महत्वलाई प्रदर्शित गर्न लागेकोमा तपाईं सहित प्रकाशक परिवार साधुवादका पात्र हुनुहुन्छ ।

पुनः प्रकाशित यस “बुद्धकालीन नेपाली बिश्वकोश”ले सम्पूर्ण पाठकवर्गलाई ज्ञान लाभ होस्, जीवन सार्थक तुल्याउन सकोस् भन्ने कामनासहित प्रकाशन परिवारलाई पुनः सफलताको लागि शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

भवतु सब्ब मङ्गलं

Dhamma.Digital

Dharmamurti.

भिक्षु धर्ममूर्ति महास्थविर
सदस्य सचिव एवं कार्यवाहक विहार प्रमुख
आनन्दकुटी विहार (संस्था)

प्रकाशकीय

मानवसमाजलाई अज्ञानरूपी अन्धकारबाट उज्यालोतर्फ डोच्याउने महामानव भगवान् बुद्धको शिक्षा संसारमा अतुलनीय रहेको छ । विश्वले उहाको योगदानको महत्त्व राम्ररी बुझेको छ ।

विश्वलाई हाम्रो मुलुकले दिन सक्ने एकमात्र विरल साधन भनेको मानवीय उत्कृष्ट ज्ञानको अमूल्य धरोहर खजाना - बुद्धशिक्षा : धम्म नै हो । विश्वका प्रमुख भाषामा यसको प्रचार हुनु आवश्यक छ । यी विशुद्ध निर्मल ज्ञान (प्रज्ञा) को प्रचार जति हुँदै जानेछ त्यति नै आदिमकालदेखिका मानवीय त्रास, पराधीनता र दास प्रवृत्तिबाट मुक्त हुनगर्दै विद्यमान विकृति र विसङ्गतिजन्य कुसंस्कार र धर्मका नाममा रहेका अन्धभक्ति, पूजा कर्मकाण्ड आदि संस्कृतिको अन्त्य भई मानवीय विकास हुनेछ र भौतिक एवं आध्यात्मिक दुइटै क्षेत्रमा भरपूर विकास हुनेछ । साथै आफूमा सम्यकदृष्टि उत्पन्न हुनेछ । आजको युगमा भगवान् बुद्धको ज्ञानबेगर जीवन निरर्थक छ ।

अत्तदीप भव अर्थात् आफ्नो मालिक आफैँ बन । अर्को कोही छैन भनी आफूले आफैँलाई मुक्तिको उद्घोष गर्न सक्ने गरी त्यस्तो पवित्र सन्देश बोकी हामी विगत चार दशकदेखि निरन्तर यस क्षेत्रमा संलग्न छौं । यस वर्ष नेपालपुत्र भगवान् बुद्धको मूल वचन सङ्गृहीत पालि त्रिपिटकलाई देवनागरी लिपिमा प्रथमपल्ट प्रकाशन गर्नपूर्व हामीले पनि सबै नेपालीमा त्रिपिटक वाङ्मय सम्बन्धी केही ज्ञान बााड्न आवश्यकता ठहर्‍यायौं । यसकारण पहिलो प्राथमिकतामा पालि त्रिपिटक ग्रन्थ प्रकाशन गर्ने पवित्र कामलाई स्थगित गरी प्रस्तुत ग्रन्थसेट निकाल्नमा लागेका हौं ।

बुद्धभूमि नेपालका निवासीहरूको हकमा यसरी धार्मिक दासताबाट मुक्त हुने बुद्धशिक्षा, बुद्धज्ञान र तत्सम्बन्धी अभ्यास हुनु बेस हो । बुद्धको ख्याति सर्वत्र लोकप्रिय छह तथापि त्यो हालसम्म

औपचारिकतामा मात्र सीमित छ । यहा मरेपछि स्वर्ग जान पाइने धर्म साधनका रूपमा तीव्र प्रचार भइरहेको पाइन्छ । उहाको उपदेश पालिभाषामा रहेको कारण यथार्थ सत्य कुरो बुझ्न हामीमा यथार्थ ज्ञानको अभाव छ भने सबैले बुझ्न सक्ने नेपालीमा यस्ता साधन उपलब्ध नहुनु पनि एउटा कारण हो । यही कुरो दृष्टिगत गरी आचार्य डा. अमृतानन्द महास्थविरको असाधारण बृहत कृतिलाई यसपालि विशेष प्राथमिकता दिई बुद्धकालीन नेपाली विश्वकोशको नामाङ्कन गरी प्रकाशन गर्न लागेका हौ ।

बुद्धकालीन ग्रन्थका पूर्ववर्ती प्रकाशनगृह आनन्दकुटी विहार गुठीका अध्यक्ष श्रद्धेय भिक्षु मैत्री महास्थविरका सामु उपर्युक्त प्रस्ताव राख्यौ । उहालगायत गुठीबाट पनि हाम्रो प्रस्तावलाई स्वीकार गरी प्रकाशन गर्न हामीलाई अनुमति दिनुभयो । हामी अध्यक्षज्यूलगायत सकल सदस्यहरूप्रति हार्दिक आभारी छौ । यसका साथै, शुभेच्छा सन्देशको सम्बोधन गर्नु भएवापत विहार गुथिका सदस्य-सचिव एवं कार्यवाहक विहार प्रमुख भिक्षु धर्ममूर्ति महास्थविरज्यूप्रति पनि कृतज्ञ छौ ।

आचार्य डा. भिक्षु अमृतानन्द महास्थविरका पुस्तकलाई एक आदर्श ग्रन्थ मान्दै यसमा प्रयुक्त प्रस्तुती अर्थात् शैली, भाषा, अनुवाद, पाठ्यसामाग्री र अनुक्रमणीकालगायत कुनै कुरोमा पनि हेरफेर गर्न आवश्यक ठानेनौ । यसलाई स्वयानि□ गरी जस्ताको तस्तै प्रकाशन गर्ने योजना भएपनि पुस्तक छपाई गर्दागर्दै कुनै-कुनै बुद्धकालीन पुस्तकहरूको छपाईमा केही स्पष्ट नभएको कारण बीचमा आएको समस्या समाधान गर्न आनन्दकुटी विहारबाटै उपलब्ध सफ्ट कपीबाट काम चलाउन परेको छ । यसका लागि सम्बन्धित सबै मा हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछौ । प्रेससम्बन्धी दीपक र बिनोद दुई दाजुभाइको सहयोग सम्भन्धनलायक छ । उहाहरूबाट यस किसिमको सहयोग प्राप्त नभएको भए पाठकवर्गले यति छिटो यस्तो बृहत् ग्रन्थ पढ्न पाउनु सम्भव थिएन ।

आफ्नो साधनामा लाग्न अनुकूल वातावरण मिलाई पारिवारीक सहयोग जुटाइदिने श्रीमती ज्ञानीशोभा शाक्य वज्राचार्यलाई धन्यवाद छ । स्नेही छोरी सुश्री मनिका वज्राचार्यलाई पनि धन्यवाद छ, जसले प्रफलगायत अन्य आवश्यक सहयोग जुटाइ दिइन् ।

विगत चार दशकदेखिको हाम्रो परिकल्पनामा सहभागी हुदै त्रिपिटक प्रकाशन गर्दै आएका भतिजा अशोकरत्न वज्राचार्यको संलग्नता स्मरणीय छ । हामी यहासम्म पुग्नमा उनका साथै दिवंगत दाजु पवित्रबहादुर वज्राचार्य र दिदीज्यू सुश्री हेरादेवी वज्राचार्यको उदार सहयोग उल्लेख्य छ । यसमा छोरा अनुरत्न वज्राचार्यले समेत साथ दिएकोमा ज्यादै हर्षित छौं । यसरी बृहत् योजनाको प्रकाशन कार्य हाम्रा आफ्नै साधन र स्रोतले गरेका छौं । हामीले कसैबाट वा कुनै स्वदेशी वा विदेशी व्यक्ति अथवा सङ्घसंस्था वा सरकारको सहयोग बेगर सम्पन्न गर्न लागेका छौं । यस्ता मूल ग्रन्थको प्रचार प्रसार कार्यमा पाठकवर्गको सहयोगको आशा गरेका छौं ।

अन्तमा, बुद्ध र बुद्धधर्मको ज्ञानको आधारमा मानवका रूपमा स्वतन्त्र रूपले ब्राह्मे कलाको बौद्ध संस्कृतिलाई सांघीपांघी रूपमा बुझ्न पाठकवर्गलाई यसबाट यथेष्ट सहयोग प्राप्त हुनेछ । विद्यार्थी, शिक्षक, शोधार्थी, जिज्ञासु, योजनाकार, देश-निर्माता, अभियन्ता, नेतालगायत बौद्धिक समुदायका लागि आफ्नो ज्ञानमा वृद्धि गर्न अद्वितीय साधन उपलब्ध हुनेछ । अन्तमा, धर्मप्रति आस्था र श्रद्धा भएका महानुभाव एवं विज्ञजनलाई पनि आ-आफ्ना धर्म र दर्शनसम्बन्धी चिन्तन, मनन र पूजनमा औपचारिकतामा मात्र सीमित नराखी बुद्धको यथार्थ मौलिक ज्ञान स्पर्श गर्दै मनुष्य जीवन सफल तुल्याउन यसबाट प्रेरणा प्राप्त होस् भनी शुभकामना टक्काछौं । साधु ।

प्रकाशक एवं प्रमुख योजनाकार
दुण्डबहादुर वज्राचार्य
अध्यक्ष, वीर-पूर्ण पुस्तक संग्रहालय

Homage to the Buddha, the Supreme Enlightened One.

PREFACE

The present Volume is the fourth part of the "Sravakes of Buddha's time" and the third part of the life of Sariputta. It is the thirty second publication of Ananda Kuti Vihara Trust. Fifty five discourses on Sariputta not mentioned with definite places of their delivery are collected in this Volume.

The discourses are as follows :

1. Three from Mavaggapali
2. Two from Cullavaggapali
3. Two from Parajikapali
4. Fortytwo from Anguttaranikayapali
5. Three from Samyuttanikayapali
6. One from Suttanipatapali
7. One from Apadanapali
8. One from Theragathapali

I have been able to collect one hundred and fifty eight discourses from the Tripitaks. Fifty five discourses in the first part, forty eight in the second part and fifty five in this third part have been collected and they are as follows :

	Part I.		Part II.		Part III.		
1. Mahavaggapali ...	4	+	1	+	3	=	8
2. Cullavaggapali ...	2	+	4	+	2	=	8
3. Parajikapali	0	+	0	+	1	=	1
4. Pacittiyapali	1	+	1	+	1	=	3
5. Majjhimanikayapali ...	8	+	8	+	0	=	16
6. Samyuttanikayapali	25	+	23	+	3	=	51
7. Anguttaranikayapali	9	+	6	+	42	=	57
8. Udanpali	6	+	1	+	0	=	7
9. Dighanikayapali	0	+	3	+	0	=	3
10. Suttanipatapali ..	0	+	1	+	1	=	2
11. Apadanapali ..	0	+	0	+	1	=	1
12. Theragathapali ...	0	+	0	+	1	=	1
<hr/>							
Total	55	+	48	+	55	=	158

The discourses (Suttas) collected in this volume are as follows :

1. Mh. p. †53: Natticatuttha Kamma Upasampada, Mahakkhandhakam. p. ‡ 55
2. Mh. p. 305: Atierka Civara Katha, Civarakkhandhakam. p. 289
3. Mh. p. 323: Duggahitasuggahitadikatha, Civarakkhandhakam. p. 308.
4. Cu. p. 230: Tiracchinavijja-Lasunakhadanakiti, Khuddakavatthukkhandhakam. p. 140
5. Cu. p. 316: Anumodanavattakatha, Vattakhandhakam. p. 212.
6. P. p. 10: Etadatthaya Sikkapada Pannatti, Pannatti Nidana Katha. p. 7.
7. P. p. 346: Anandena Sariputtassa Nikkhittavatthu Nissaggiyakandam. p. 243
8. A-1 p. 23: Ekapuggalavaggo. p. 23.
9. A-1 p. 23: Etadaggasuttam, Etadaggavaggo p. 23.
10. A-1 1p.81: Ayacanavaggo. p. 88.
11. A-3 p. 123: Sariputtasuttam, Devadutavaggo. p. 133.

† References given here are to the pages of Pali Text, Nagari Edition of Nalanda, India.

‡ R. refers to the pages of the Pali Text Society, Roman Editions, London.

12. A-3 p. 262: Dutiya Anurudhasuttam, Kusinaravaggo. p. 281.
13. A-4 p. 86: Vanijjasuttam, Apannakavaggo. II. p. 81.
14. A-4 p. 152: Parihanasuttam, Indriyavaggo. II. p. 143.
15. A-4 p. 163: Mahamoggallanasuttam, Patipadavaggo. II. p.154.
16. A-4 p. 164: Sariputtasuttam, Patipadavaggo. II. p. 155.
17. A-4 p. 167: Cetanasuttam, Sancetaniyavaggo. II. p. 157.
18. A-4 p. 170: Vibhattisuttam, Sancetaniyavaggo. II. p. 160.
19. A-4 p. 171: Mahakotthikasuttam, Sancetaniyavaggo. II. p. 161.
20. A-4 p. 173: Upavanasuttam, Sancetaniyavaggo. II. p. 163.
21. A-4 p. 178: Nibbanasuttam, Sancetaniyavaggo. II. p. 167.
22. A-5 p. 402: Dutiya Cakkanuvattanasuttam, Rajavaggo. II. p. 148.
23. A-5 p. 435: Dutiya Aghatapativinayasuttam, Aghatavaggo. II. p. 186.

24. A-5 p. 438: Sakkaccasuttam, Aghatavaggo. III.
p. 190.
25. A-5 p. 439: Sajivasuttam, Aghatavaggo. III.
p. 191.
26. A-5 p. 439: Pannhapucchasuttam, Aghatavaggo
III. p. 131.
27. A-5 p. 440: Nirodhasuttam, Aghatavaggo. III.
p. 192.
28. A-5 p. 443: Codanasuttam, Aghatavaggo. III.
p. 196.
29. A-5 p. 446: Silasuttam, Aghatavaggo. III.
p. 200.
30. A-5 p. 447: Khippanisantisuttam, Aghatavaggo.
III. p. 201.
31. A-6 p. 15: Bhaddakasuttam, Saraniyavaggo.
III. p. 292.
32. A-7 p. 178: Dutiya Patisambhidassuttam, Devata
vaggo. IV. p. 33.
33. A-7 p. 179: Dutiya Vasuttam, Devatavaggo.
IV. p. 34.
34. A-7 p. 245: Sakkaccasuttam, Mahavaggo. IV.
p. 120.
35. A-8 p. 305: Duteyyasuttam, Mahavaggo. IV.
p. 196.

36. A-8 p. 326: Dutiya Balasuttam, Gahapativaggo. IV. p. 223.
37. A-8 p. 411: Icchasuttam, Yamakavaggo. IV. p. 325.
38. A-8 p. 413: Alamsuttam, Yamakavaggo. IV. p. 328.
39. A-9 p. 14: Sevanasuttam, Sambodhivaggo. IV. p. 365.
40. A-9 p. 27: Kotthikasuttam, Sihanadavaggo. IV. p. 382.
41. A-9 p. 30: Samiddhisuttam, Sihanadavaggo. IV. p. 385.
42. A-10p. 102: Dutiya Upanisasuttam, Anisamsavaggo. IV p. 5.
43. A-10p. 102: Sariputtasuttam, Anisamsavaggo. V. p. 8.
44. A-10p. 174: Sariputtasuttam, Sacittavaggo. V. p. 94.
45. A-10p. 180: Parihanasuttam, Theravaggo. V. p. 102
46. A-10p. 239: Dutiya Upanisasuttam, Nissayavaggo. V. p. 174.
47. A-11 p. 361: Dutiya Upanisasuttam, Theravaggo. V. p. 315.

48. A-11 p. 395: Tatiya Samadhisuttam, Anussati vaggo. V. p. 356.
49. A-11 p. 396: Catuttha Samadhisuttam, Anussati vaggo. V. p. 357.
50. S. II p. 228: Upatissasuttam, Bhikkhusamyuttam II. p. 274.
51. S.II. p. 241: Nakulapitusuttam, Khandhasam yuttam. III. p. 1.
52. S.III. p. 232: Dukkarapannhyasuttam, Jambukhadakavaggo. IV. p. 260.
53. SN. p. 314 Navasuttam, Culavaggo. P. 56
54. Ap. I p. 18: Sariputtatthera Apadanam. p. 15.
55. Thag. p. 365: Sariputtattheragatha, Timsanipato p. 89.

It has been a great pleasure for me to be able to collect the Suttas on and about Sariputta scattered in the whole of the Tripitakas in course of editing the publications on "Buddha's Time." I believe that this publication will be of immense value for those who would like to have research works on Sariputta. Various discourses on the basic principles of Lord Buddha have been incorporated in these three volumes. I therefore think that for serious students of Buddhism, these volumes will be of great help.

Thanks are due to prof. Sri Vatu Krishna 'Bhusan' for his invaluable help in correccting the language and in reading the proof. Prof. Asha Ram Shakya also deserves thanks for his rendering the Preface into English. I am obliged to Venerable Maitri for copying the list of the names and words and finally I would not be doing my duty if I fail to appreciate the services of Dharma Tamang, the cook of Ananda Kuti Vihara for bringing proofs from the press every day.

Finally Subhas Printing Press deserve congratulations for printing this volume in time also all the members of the Ananda Kuti Vihara Trust and the member secretary Venerable Maitri for their effort in publishing this volume in time.

"Long live the Bhuddha's Teaching."

Ananda Kuti Vihara,
Swayambhu Hill,
Kathmandu, Nepal.
Phone : 214420

Bhikkhu Amritananda
12.1.1984

List of Abbreviation :

A.	=	Anguttaranikaya.
M.	=	Majjhimanikaya.
S.	=	Samyuttanikaya.
Sn.	=	Suttanipata.
D.	=	Dighanikaya.
Cu.	=	Cullavaggo.
U.	=	Udanapali.
Pa.	=	Pacittiyapali.
Ap.	=	Apadanapali.
Thag.	=	Theragathapali.

Dhamma.Digital

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ।

प्राक्कथन

प्रस्तुत पुस्तक बुद्धकालीन श्रावक चरितको चौथो भाग र सारिपुत्र चरितको तेस्रो भाग हो । आनन्दकुटी विहार गुठीको ३२ औं प्रकाशन हो । सारिपुत्र सम्बन्धी स्थान नतोकिएका पचपन्न (५५) सूत्रहरू यस संग्रहमा संग्रहित भएका छन् ।

तिनीहरू हुन्--

- (१) महावग्गपालिबाट ३ वटा ।
- (२) चुल्लवग्गपालिबाट २ वटा ।
- (३) पाराजिकपालिबाट २ वटा ।
- (४) अङ्गुत्तरनिकायपालिबाट ४२ वटा ।
- (५) संयुक्तनिकायपालिबाट ३ वटा ।
- (६) सुत्तनिपातपालिबाट १ वटा ।
- (७) अपदानपालिबाट १ वटा ।
- (८) थेरगाथापालिबाट १ वटा ।

५५ वटा ।

सारिपुत्र सम्बन्धी १५८ सूत्रहरू मात्र मैले त्रिपिटकबाट संग्रह गर्नसकेँ। सारिपुत्र चरित पहिलो भागमा ५५, दोस्रो भागमा ४८ र प्रस्तुत तेस्रो भागमा ५५ वटा सूत्रहरू समावेश भएका छन्। यिनीहरूका तालिका निम्नप्रकार छन्--

	भाग-१	भाग-२	भाग-३	जम्मा			
(१) महावग्गपालिबाट	४	+	१	+	३	=	८
(२) चुल्लवग्गपालिबाट	२	+	४	+	२	=	८
(३) पाराजिकपालिबाट	०	+	०	+	१	=	१
(४) पाचित्तियपालिबाट	१	+	१	+	१	=	३
(५) मज्झिमनिकायपालिबाट	९	+	८	+	०	=	१६
(६) संयुत्तनिकायपालिबाट	२५	+	२३	+	३	=	५१
(७) अङ्गुत्तरनिकायपालिबाट	९	+	६	+	४२	=	५७
(८) उदानपालिबाट	६	+	१	+	०	=	७
(९) दीघनिकायपालिबाट	०	+	३	+	०	=	३
(१०) सुत्तनिपातपालिबाट	०	+	१	+	१	=	२
(११) अपदानपालिबाट	०	+	०	+	१	=	१
(१२) थेरगाथापालिबाट	०	+	०	+	१	=	१
	५५	+	४८	+	५५	=	१५८

यस संग्रहमा समावेश भएका सूत्रहरू यी हुन्--

१. महा. व. पा. पृ.^१ ५३ : अत्तिचतुत्थकम्म उपसम्पदा, महा-

१. यहाँका पृष्ठ सबै नालन्दा पालि प्रकाशनको पृष्ठ हो।

- क्खन्धकं पृ. १
२. महा. व. पा. पृ. ३०५ : अतिरेक चीवरकथा, चीवरक्खन्धकं पृ. ६
३. महा. व. पा. पृ. ३२३ : दुग्गहितसुग्गहितदिकथा : चीवरक्खन्धकं पृ. ८
४. चुल्ल. व. पा. पृ. २३० : तिरच्छिनविज्जा-लसुणखादनादि, खट्ठकवत्थु-क्खन्धकं पृ. १०.
५. चुल्ल. व. पा. पृ. ३१६ : अनुमोदनवत्तकथा, वत्तक्खन्धकं पृ. ११
६. पारा. पा. पृ. १० : एतदत्थाय सिक्खापद पञ्चत्ति पञ्चत्तिनिदानकथा पृ. १३.
७. पारा. पा. पृ. ३४६ : आनन्देन सारिपुत्तस्स निक्खित्तवत्थु, निस्सगिगकण्ड पृ. १४.
८. अं. नि-१. पृ. २३ : एकपुग्गलवग्गो पृ. १६.
९. अं. नि-१. पृ. २३ : एतदग्गसुत्तं, एतदग्गवग्गो पृ. १७.
१०. अं. नि-१. पृ. ८१ : आयाचनवग्गो पृ. १८.
११. अं. नि-३. पृ. १२३ : सारिपुत्तसुत्तं, देवदूतवग्गो पृ. १९.
१२. अं. नि-३. पृ. २६२ : दुत्तिय अनुरुद्धसुत्तं, कुसिनारावग्गो पृ. २२.
१३. अं. नि-४. पृ. ८६ : वाणिज्यसुत्तं, अपण्णकवग्गो पृ. २४.
१४. अं. नि-४. पृ. १५२ : परिहानसुत्तं, इन्द्रियवग्गो पृ. २७.
१५. अं. नि-४. पृ. १६३ : महामोग्गल्लानसुत्तं, पटिपदावग्गो पृ. २९.
१६. अं. नि-४. पृ. १६४ : सारिपुत्तसुत्तं, पटिपदावग्गो पृ. ३२.

१. यहाका पृष्ठ यसै ग्रन्थको पृष्ठ हो ।

१७. अं. नि-४. पृ. १६७ : चेतनासुत्तं, सञ्चेतनियवग्गो पृ. ३४.
 १८. अं. नि-४. पृ. १७० : विभत्तिसुत्तं, सञ्चेनियवग्गो पृ. ४०.
 १९. अं. नि-४. पृ. १७१ : महाकोट्टिकसुत्तं, सञ्चेनियवग्गो पृ. ४३.
 २०. अं. नि-४. पृ. १७३ : उपवाणसुत्तं, सञ्चेनियवग्गो पृ. ४६.
 २१. अं. नि-४. पृ. १७८ : निब्बानसुत्तं, सञ्चेतनियवग्गो पृ. ४९.
 २२. अं. नि-५. पृ. ४०२ : दुतिय चक्कानुवत्तनसुत्तं, राजवग्गो पृ. ५१.
 २३. अं. नि-५. पृ. ४३५ : दुतिय आघातपटिविनयसुत्तं, आघातवग्गो
 पृ. ५३.
 २४. अं. नि-५. पृ. ४३८ : साकच्छसुत्तं, आघातवग्गो पृ. ६२.
 २५. अं. नि-५. पृ. ४३९ : साजीवसुत्तं, आघातवग्गो पृ. ६४.
 २६. अं. नि-५. पृ. ४३९ : पञ्चपुच्छासुत्तं, आघातवग्गो पृ. ६६.
 २७. अं. नि-५. पृ. ४४० : निरोधसुत्तं, आघातवग्गो पृ. ६८.
 २८. अं. नि-५. पृ. ४४३ : चोदनासुत्तं, आघातवग्गो पृ. ७७.
 २९. अं. नि-५. पृ. ४४६ : सीलसुत्तं, आघातवग्गो पृ. ८६.
 ३०. अं. नि-५. पृ. ४४७ : खिसनिसन्तिसुत्तं, आघातवग्गो पृ. ८८.
 ३१. अं. नि-६. पृ. १५ : भद्दकसुत्तं, सारणीयवग्गो पृ. ९१.
 ३२. अं. नि-७. पृ. १७८ : दुतिय पटिसम्भिदासुत्तं, देवतावग्गो पृ. ९५.
 ३३. अं. नि-७. पृ. १७९ : दुतिय वससुत्तं, देवतावग्गो पृ. ९८.
 ३४. अं. नि-७. पृ. २४५ : सक्कच्चसुत्तं, महावग्गो पृ. १००.
 ३५. अं. नि-८. पृ. ३०५ : दूतेय्यसुत्तं, महावग्गो पृ. १०९.
 ३६. अं. नि-८. पृ. ३२६ : दुतिय बलसुत्तं, गहपतिवग्गो पृ. १११.

३७. अं. नि-८. पृ. ४११ : इच्छासुत्तं, यमकवग्गो पृ. ११६.
 ३८. अं. नि-८. पृ. ४१३ : अलंसुत्तं, यमकवग्गो पृ. १२१.
 ३९. अं. नि-९. पृ. १४ : सेवनासुत्तं, सम्बोधिवग्गो पृ. १२६.
 ४०. अं. नि-९. पृ. २७ : कोट्टिकसुत्तं, सीहनादवग्गो पृ. १३२.
 ४१. अं. नि-९. पृ. ३० : समद्विसुत्तं, सीहनादवग्गो पृ. १३८.
 ४२. अं. नि-१०. पृ. १०२ : द्दुतिय उपनिससुत्तं, आनिसंसवग्गो
 पृ. १४३.
 ४३. अं. नि-१०. पृ. १०५ : सारिपुत्तसुत्तं, आनिसंसवग्गो पृ. १४५.
 ४४. अं. नि-१०. पृ. १७४ : सारिपुत्तसुत्तं, सच्चित्तवग्गो पृ. १४८.
 ४५. अं. नि-१०. पृ. १८० : परिहानसुत्तं, सच्चित्तवग्गो पृ. १५१.
 ४६. अं. नि-१०. पृ. २३९ : खीणासववलसुत्तं, थेरवग्गो पृ. १५५.
 ४७. अं. नि-११. पृ. ३६१ : द्दुतिय उपनिससुत्तं, निस्सयवग्गो
 पृ. १५८.
 ४८. अं. नि-११. पृ. ३९५ : ततिप समाधिसुत्तं, अनुस्सतिवग्गो
 पृ. १६०.
 ४९. अं. नि-११. पृ. ३९६ : चतुत्थ समाधिसुत्तं, अनुस्सतिवग्गो
 पृ. १६३.
 ५०. सं. नि. II. पृ. २२८ : उपतिस्ससुत्तं, भिक्खुसंयुत्तं पृ. १५८.
 ५१. सं. नि. II. पृ. २४१ : नकुलपित्तुसुत्तं, खन्धसंयुत्तं पृ. १६८.
 ५२. सं. नि. III. पृ. २३२ : दुक्करपञ्हासुत्तं, जम्बुखादकसंयुत्तं
 पृ. १७०.

५३. सुत्त. नि. पा. पृ. ३१४ : नावासुत्तं, चूलवग्गो पृ. १७२.
 ५४. अप. दा. पा. I. पृ. १८: सारिपुत्तत्थेर अपदानं, बुद्धवग्गो
 पृ. १७४
 ५५. थेर. गा. पा. पृ. ३३५ : सारिपुत्तत्थेरगाथा, तिसनिपात
 पृ. २१०

बुद्धकालीन ग्रन्थको सम्पादन क्रममा सारिपुत्र महास्थविर सम्बन्धी त्रिपिटक मूलपालिमा यत्र तत्र छरिएका सूत्रहरूलाई एकत्रित पारी संग्रहको रूपमा राख्न सक्दा मलाई सारै हर्ष लागेको छ। यसबाट सारिपुत्रबारे खोजगर्ने महानुभावहरूको निमित्त अवश्य पनि सहयोग मिल्नेछ भन्ने विश्वास राखेको छु। यी तीनै संग्रहहरूमा बुद्धका आधारभूत सिद्धान्तका अनेक सूत्रहरू समावेश भएका छन्। अतः धर्म अध्ययन गर्न चाहने जिज्ञासुहरूको निमित्त यी संग्रहहरू निकै लाभप्रद हुनेछन् भन्ने मलाई विश्वास छ।

Dhamma.Digital

प्रस्तुत पुस्तकको भाषा संशोधन र प्रूफ समेत हेरी सहयोग दिनु भएकोमा प्रा. श्री वटुकृष्ण 'भूषण' यस पुस्तकको प्राक्कथनलाई अंग्रेजीमा रूपान्तर गरिदिनु भएकोमा प्रा. श्री आशाराम शाक्य, नामावली आदि शब्दहरूको प्रारम्भिक लेखाइ गरिदिनु भएकोमा भिक्षु मैत्री र दिनुहुँ भैं प्रेसमा गई प्रूफ ल्याईदिएकोमा आनन्दकुटी विहारको भान्से श्री धर्म तामाङलाई पनि कृतज्ञतापूर्वक धन्यवाद ज्ञापन गरेको छु। अन्तमा प्रस्तुत पुस्तक यथासमयमै छापिदिनु भएकोमा

सुभाष प्रिन्टिङ्ग प्रेस र प्रकाशनको व्यवस्था मिलाई दिनु भएकोमा आनन्दकुटी विहार गुठीका सचिव भिक्षु मैत्री सहित गुठीका सबै सदस्यहरूलाई हार्दिक साधुवाद दिएको छु।

“चिरं तिष्ठतु सद्धम्मो”

आनन्दकुटी विहार,
स्वयम्भू, काठमाडौं,
नेपाल।
फो. नं. २१४४२०

– भिक्षु अमृतानन्द

पौष २९, ०४०

Dhamma.Digital

मूल ग्रन्थहरू—

- (१) महावग्गपालि ।
- (२) चुल्लवग्गपालि ।
- (३) पाराजिकपालि ।
- (४) अङ्गुत्तरनिकायपालि ।
- (५) संयुत्तनिकायपालि ।
- (६) अपदानपालि ।
- (७) थेरगाथापालि ।
- (८) सुत्तनिपातपालि ।

Dhamma.Digital

सहायक ग्रन्थहरू—

अङ्गुत्तरनिकायपालि ।

धम्मपदद्वकथा ।

थेरगाथद्वकथा ।

विभङ्गपालि ।

मनोरथपूरणी ।

पटिसम्भिदामग्गद्वकथा ।

अभिधम्मद्वसंगहो ।

परिवारपालि ।

पटिसम्भिदामग्गपालि ।

पपञ्चसूदनी ।

बुद्धकालीन परिव्राजकहरू ।

बुद्धकालीन गृहस्थीहरू ।

बुद्धकालीन महिलाहरू ।

बुद्धकालीन ब्राह्मण ।

बुद्धकालीन श्रावक चरित ।

संकेत शब्दको अर्थ—

अं. नि. = अङ्गुत्तरनिकाय ।

अं. नि. अ. क. } = अंगुत्तरनिकायद्वकथा ।
अ. अ. क.

अ. क. = अद्वकथा ।

अभि. ध. सं. = अभिधम्मद्वसंगहो ।

अप. दा. पा. = अपदानपालि ।

चुल्ल. व. पा. = चुल्लवग्गपालि ।

चुल्ल. नि. पा. = चुल्लनिद्वेसपालि ।

थेर. गा. पा. = थेरगाथापालि ।

थे. गा. अ. क. = थेरगाथाद्वकथा ।

धम्म. प. अ. क. = धम्मपदद्वकथा ।

पारा. पा. = पाराजिकपालि ।

पटि. म. पा. = पटिसम्भिदामग्गपालि ।

पटि. म. अ. क. = पटिसम्भिदामग्गद्वकथा ।

परि. वा. पा. = परिवारपालि ।

पपं. सू. = पपञ्चसूदनी ।

महा. व. पा. = महावग्गपालि ।

मनो. र. पू. = मनोरथपूरणी ।

विभं. पा. = विभङ्गपालि ।

सं. नि. = संयुक्तनिकायपालि ।

सुत्त. नि. = सुत्तनिपातपालि ।

बु. गृ. = बुद्धकालीन गृहस्थीहरू ।

बु. ब्रा. = बुद्धकालीन ब्राह्मणहरू ।

बु. प. = बुद्धकालीन परिव्राजकहरू ।

बु. म. = बुद्धकालीन महिलाहरू ।

बु. श्रा. च. = बुद्धकालीन श्रावक चरित ।

त्रि-पिटक सूची

		अभिधम्म(
१. दीघनिकाय	१. पाराजिकापालि	} सुत्तविभङ्ग	१. धम्मसङ्गिणि
२. मज्झिमनिकाय	२. पाचित्तियपालि		२. विभङ्ग
३. संयुत्तनिकाय	३. महावग्गपालि	} खन्धक	३. धातुकथा
४. अङ्गुत्तरनिकाय	४. चूलवग्गपालि		४. पुग्गलपञ्जत्ति
५. खुद्दकनिकाय	५. परिवारपालि		५. कथावत्थु
१. खुद्दकपाठ			६. यमक
२. धम्मपद			७. पञ्चान
३. उदान			
४. इतिवुत्तक			
५. सुत्तनिपात			
६. विमानवत्थु			
७. पेतवत्थु			
८. थेरगाथा			
९. थेरीगाथा			
१०. जातक			
११. निद्देस			
क. महानिद्देस			
ख. चूलनिद्देस			
१२. पटिसम्भदामग्ग			
१३. अपदान			
१४. बुद्धवंश			
१५. चरियापिटक			

विषय~सूची

पृष्ठः

१. राध ब्राह्मणको उपसम्पदा (त्रिंशत् चतुर्थकम्म उपसम्पदा) ...	१
२. आनन्दको चीवरदान (अतिरेक चीवर कथा) ...	६
३. आयुष्मान् रेवतको चीवर (सुगगहित दुग्गहितादिकथा) ...	८
४. पेट दुखेको (तिरच्छिनविज्जा-लसुणखादनादीति) ...	१०
५. भुक्तानुमोदन गर्ने (अनुमोदन वत्त कथा) ...	११
६. कुन बुद्धको शासन चिरस्थायी थियो ?) ... (एतदत्थाक सिक्खापद पञ्जति) ...	१३
७. आनन्दको पात्र दान (आनन्देन सारिपुत्तस्स निक्खित्तवत्थु) ...	१४
८. अनुप्रवर्तन गर्नसक्छ (एकपुग्गलवग्गो) ...	१६
९. एतदग्र (एतदग्गसुत्तं) ...	१७
१०. आयाचना गर्ने (आयाचनवग्गो) ...	१८
११. संक्षिप्त र विस्तारपूर्वक देशना (सारिपुत्तसुत्तं) ...	१९
१२. अनुरुद्धलाई तीन उपदेश (दुतिय अनुरुद्धसुत्तं) ...	२२
१३. एकै व्यापारको नानाफल (वणिज्जसुत्तं) ...	२४
१४. परिहानी (परिहानसुत्तं) ...	२७
१५. चार प्रतिपद्हरू (महामोग्गलानसुत्तं) ...	२९

१६. चाँडै अभिज्ञान पाएँ (सारिपुत्तसुत्तं) ...	३२
१७. चेतना (चेतनासुत्तं) ...	३४
चार आत्मभावहरू ...	३६
आगामी र अनागामी हुने हेतु के हुन् ? ...	३८
१८. प्रतिसम्भिदालाभको घोषणा (विभत्तिसुत्तं) ...	४०
१९. आयुष्मान् महाकोट्टिकको प्रश्न (महाकोट्टिकसुत्तं) ...	४३
२०. आयुष्मान् उपवाणको प्रश्न (उपवाणसुत्तं) ...	४६
२१. यसै जन्ममा परिनिर्वाण हुन्न (निब्बानसुत्तं) ...	४९
२२. सारिपुत्रले अनुप्रवर्तन गर्नसक्छन् (दुतिय चक्कानुवत्तन सुत्तं) ...	५१
२३. आघात हटाउने तथा मैत्री गर्ने उपाय (दुतिय आघात पटिविनयसुत्तं) ...	५३
२४. साकच्छायोग्य भिक्षु (साकच्छसुत्तं) ...	६२
२५. सहजीवि भईवस्नयोग्य भिक्षु (साजीवसुत्तं) ...	६४
२६. प्रश्न सोधिने कारणहरू (पञ्चपुच्छसुत्तं) ...	६६
२७. निरोधका कुराहरू (निरोधसुत्तं) ...	६८
कसैले पनि अनुमोदन गरेनन् ...	६९
आनन्द स्थविरको चिन्ता ...	७३
पाँच कारणले स्थविर भिक्षुहरू गौरवान्वित हुन्छन् ...	७४
२८. दोषारोपण गर्न चाहने भिक्षुमा हुनुपर्ने गुण (चोदनासुत्तं) ...	७७
सारिपुत्र अर्तिदेऊ ...	८४
२९. शील विना समाधि हुन सक्दैन (सीलसुत्तं) ...	८६

३०. कहिले अर्थकुशल हुन सकिन्छ, (खिप्पनिसन्तिसुत्तं) ...	८८
३१. भद्राभद्र मरण (भद्रकसुत्तं) ...	९१
३२. सारिपुत्र प्रतिसम्भदालाभी हुन् (दुतिय पटिसम्भदासुत्तं) ...	९५
३३. चित्त वशीभूत सारिपुत्र (दुतियवससुत्तं) ...	९८
३४. कसको आश्रय लिंदा कुशल बढ्छ (सक्कच्चसुत्तं) ...	१००
३५. दूत बनाउन योग्य (दूतेय्यसुत्तं) ...	१०९
३६. अरहन्तहरूको आठ बल (दुतिय बलसुत्तं) ...	१११
३७. लाभी र अलाभी आठ पुरुषहरू (इच्छासुत्तं) ...	११६
३८. आफ्नो र अर्काको हित कसरी हुनसक्छ ? (अलंसुत्तं) ...	१२१
३९. सेवनीय र असेवनीय वस्तुहरू (सेवनासुत्तं) ...	१२६
४०. किन ब्रह्मचर्य पालन गर्ने ? (कोट्टिकसुत्तं) ...	१३२
४१. के प्रत्ययद्वारा संकल्प हुन्छ ? (समिद्धसुत्तं) ...	१३८
४२. शील नहुनेको विमुक्ति हुन्न (दुतिय उपनिससुत्तं) ...	१४३
४३. पृथ्वीसंज्ञी भई म बसिन (सारिपुत्तसुत्तं) ...	१४५
४४. आफ्नो चित्त चिन्न सक्नुपर्छ (सारिपुत्तसुत्तं) ...	१४८
४५. अवनतिशील पुरुष (परिहानसुत्तं) ...	१५१
४६. क्षीणास्रवीको बल (खीणासव बलसुत्तं) ...	१५५
४७. दुःशील मुक्त हुन्न (दुतिय उपनिससुत्तं) ...	१५८
४८. पृथ्वीमा पृथ्वीसंज्ञी हुन्न (ततिय उपनिससुत्तं) ...	१६०
४९. पृथ्वीलाई पृथ्वी नसम्भने समाधि छ के ? (चतुत्थ समाधिसुत्तं) ...	१६३

५०. शोक र सन्ताप छैन (उपतिस्ससुत्तं) ...	१६५
५१. नकुलपितालाई उपदेश (नकुलपितुसुत्तं) ...	१६८
५२. के कठोर छ ? (दुक्करपञ्हासुत्तं) ...	१७०
५३. गुरु प्रति सम्मान गर्ने (नावासुत्तं) ...	१७२
५४. सारिपुत्र चर्या (सारिपुत्तत्थेर अपदानं) ...	१७४
पूर्वकथा- आश्रमको वर्णन	१७४
शिष्यहरू	१७९
अनोमदर्शी बुद्धको आगमन	१८३
बुद्धवर्णना	१८५
बुद्धको भविष्यवाणी	१८८
वर्तमान कथा-अस्सजिसँग भेट	१९४
बुद्धको वखान	१९९
५५. सारिपुत्र स्थविरका गाथाहरू (सारिपुत्तत्थेरस्सगाथा)	२१०
नामावली	२१९
शब्दावली	२२५
गाथा सूची	२५७

बुद्धकालीन श्रावक-चरित

(भाग-४)

सारिपुत्र-चरित

Dhamma Digital (भाग-३)

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ।

मूल पालि—

१०४।१ राध ब्राह्मणको उपसम्पदा

(अत्ति चतुत्थ कम्मउपसम्पदा^१)

त्यस समय राध^२ भन्ने एक ब्राह्मणले भिक्षुहरूकहाँ गई प्रव्रज्या मागे । ती भिक्षुहरू उनलाई प्रव्रज्या गराउन चाहन्थे । भिक्षुहरूकहाँ प्रव्रज्या नपाउनाको कारणले उनी— दुब्ला, रूक्ष, दुर्वर्ण, पहुँला तथा

१. महा. व. पा. पृ. ५३ : महाक्खन्धकं ; अ. क. III. पृ. १०३३

२. त्रिपिटक पाली साहित्यमा यिनी 'राधत्थेर' नामले प्रख्यात छन् । विभिन्न मूलपालि तथा अर्थकथाहरूमा यिनको बारेमा उल्लेख भएको पाइन्छ । थेरगाथा, थेरअपदान अट्टकथा तथा धम्मपदट्टकथाहरूमा पनि पाइन्छ ।

नसाहरू देखिने भए । भगवानले ती ब्राह्मण दुब्ला, रूक्ष, दुर्वर्ण, पहुँला तथा नसाहरू देखिने भएको देख्नुभयो^१ । देख्नु भएपछि भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो—

“भिक्षु हो ! किन ती ब्राह्मण दुब्ला, रूक्ष, दुर्वर्ण, पहुँला तथा नसाहरू देखिने भएका हुन् ?”

“भन्ते ! यी ब्राह्मणले भिक्षुहरूकहाँ गई प्रव्रज्या मागे । भिक्षुहरू उनलाई प्रव्रज्या गराउन चाहन्थे । भिक्षुहरूबाट प्रव्रज्या नपाउनाको कारणले गर्दा उनी दुब्ला, रूक्ष, दुर्वर्ण, पहुँला तथा नसाहरू देखिने भएका हुन् ।”

अनि भगवानले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो—

“भिक्षु हो ! ती ब्राह्मणले गरेको कुनै अधिकार (= उपकार) संस्मरण गर्ने कोही छु के ?”

यस्तो सोध्नुहुदा आयुष्मान् सारिपुत्रले भगवानलाई विन्ति गर्नु

-
१. राध ब्राह्मण राजगृहवासी थिए । बुढो भइसकेपछि यिनका घरका जहानहरूले हेला गरेको सहन नसकी ‘प्रव्रजित हुन्छु’ भनी यिनी विहारमा आई भिक्षुहरूको सेवा शुश्रूषा गरी बसेका थिए र प्रव्रजित हुन चाहन्थे । विहारमा बस्ने भएको हुँदा यिनलाई भगवानले देख्नु भएको हो । त्यसैले सूत्रमा यिनलाई देख्नु भएको कुरा उल्लेख भएको हो । थेर. अ. क. I. पृ. २५३; धम्म. प. अ. क. पृ. २७१, पण्डितवर्ग—६

भयो- “भन्ते ! यी ब्राह्मणको उपकारलाई मैले संस्मरण गरेको छु ।”

“सारिपुत्र ! यी ब्राह्मणको के उपकारलाई तिमीले संस्मरण गरेका छौ ?”

“भन्ते ! एक दिन म राजगृहमा भिक्षाटन् गइरहेको बेलामा यिनले एक डाडु भात दिन लगाएका थिए । भन्ते ! यी ब्राह्मणको यही नै उपकार म संझिन्छु ।”

“साधु ! साधु ! सारिपुत्र ! सारिपुत्र कृतज्ञ कृतवेदी सत्पुरुष छन् । सारिपुत्र ! त्यसो भए तिमीले यी ब्राह्मणलाई प्रव्रजित गराऊ र उपसम्पदा पनि गर ।”

“भन्ते ! कसरी मैले यी ब्राह्मणलाई प्रव्रजित गराऊँ र कसरी उपसम्पदा दिऊँ ?”

त्यसपछि यसै कारणलाई यसै प्रसंगलाई लिई धार्मिक कथा सुनाउनु भई भगवानले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो—

“भिक्षु हो ! मैले जुन त्रिशरण-गमनद्वारा उपसम्पदा दिने अनुमति दिएको थिएँ, आजदेखि त्यसलाई प्रतिक्षेप (= खारेज) गर्छु । भिक्षु हो ! ज्ञप्ति चतुर्थ कर्मद्वारा उपसम्पदा दिने अनुमति दिन्छु । भिक्षु हो ! यसरी उपसम्पदा गर्नुपर्छ—

व्यक्त (= दक्ष, पण्डित), समर्थ भिक्षुले (सर्वप्रथम) सङ्कलाई

१. हेर महा.व. पा.पृ.२३: तीहिसरणगमनेहि उपसम्पदाकथा, अ.क. III. पृ.

ज्ञापन गर्नुपर्छ --

ज्ञप्ति-- 'भन्ते सङ्घ ! मेरो कुरा सुन्नुहोस् । यो फलाना नामक, फलाना नामक आयुष्मान्द्वारा उपसम्पदापेक्षी छन् । यदि सङ्घलाई उचित लाग्छ भने सङ्घले फलाना नामकलाई फलाना नामक उपाध्यायद्वारा उपसम्पदा प्रदान गरियोस् ।' यो हो ज्ञप्ति^१ (announcement) ।

१-**प्रस्ताव**-- 'भन्ते सङ्घ ! मेरो कुरा सुन्नुहोस् । यो फलाना नामक^२, फलाना नामक आयुष्मान्द्वारा उपसम्पदापेक्षी छ । सङ्घले फलाना नामकलाई फलाना नामक उपाध्यायद्वारा उपसम्पदा प्रदान गर्छ । जुन आयुष्मान्-लाई--फलाना नामकलाई फलाना नामक उपाध्यायद्वारा उपसम्पदा प्रदान गर्नमा चित्त बुभ्छ उहाँ चुप लाग्नुहोस्; जसलाई चित्त बुभ्दैन उहाँ बोल्नुहोस् ।'

२- '**दोस्रोपटक** पनि यही कुरा भन्दछु -- 'भन्ते सङ्घ ! मेरो कुरा सुन्नुहोस् । यो फलाना नामक, फलाना नामक आयुष्मान्द्वारा उपसम्पदा-पेक्षी छ । सङ्घले फलाना नामकलाई फलाना नामक उपाध्यायद्वारा उपसम्पदा प्रदान गर्छ । जुन आयुष्मान्लाई-- फलाना नामकलाई फलाना नामक उपाध्यायद्वारा उपसम्पदा प्रदान गर्नमा चित्तबुभ्छ उहाँ

१. भिक्षुसङ्घको ध्यानाकर्षण गर्नको निम्ति ज्ञापन (= सूचना) दिने विधि ।

२. यस ठाउँमा जसको जस्तो नाम हो त्यस्तो उल्लेख गरिन्छ ।

चुपलाग्नुहोस् ; जसलाई चित्तबुभ्दैन उहाँ बोल्नुहोस् ।’

३- ‘तेस्रोपटक पनि यही कुरा भन्दछु-- ‘भन्ते सङ्घ ! मेरो कुरा सुन्नुहोस् । यो फलाना नामक, फलाना नामक आयुष्मान्द्वारा उपसम्पदापेक्षी छ । सङ्घले फलाना नामकलाई फलाना नामक उपाध्यायद्वारा उपसम्पदा प्रदान गर्छ । जुन आयुष्मान्लाई फलाना नामकलाई फलाना नामक उपाध्यायद्वारा उपसम्पदा प्रदान गर्नमा चित्तबुभ्दछ उहाँ चुपलाग्नुहोस् ; जसलाई चित्तबुभ्दैन उहाँ बोल्नुहोस् ।’

धारणा-- “सङ्घले फलाना नामकलाई फलाना नामक उपाध्याय-द्वारा उपसम्पदा प्रदान गर्‍यो । सङ्घलाई चित्तबुभ्दछ (= स्वीकार्छ) त्यसैले (सङ्घ) चुप छ--यस्तो धारण गर्छु ।”

X

X

X

Dhamma.Digital

-
१. राखिएको प्रस्ताव सङ्घद्वारा पारित तथा सम्मत भयो भन्ने विश्वास गर्छु भनी भनिएको हो ।

मूल पालि—

१०५।२ आनन्दको चीवर-दान

(अतिरेक चीवर कथा^१)

त्यस समयमा आयुष्मान् आनन्दलाई अतिरिक्त चीवर (= अधिक चीवर) लाभ भएको थियो । आयुष्मान् आनन्द सो चीवर आयुष्मान् सारिपुत्रलाई दिन चाहनुहुन्थ्यो । तर आयुष्मान् सारिपुत्र त्यसवेला साकेतमा हुनुहुन्थ्यो । अनि आयुष्मान् आनन्दलाई यस्तो लाग्यो—“भगवानले अतिरिक्त चीवर राख्न हुन्न भन्ने शिक्षापद (= नियम) बनाउनु भएको छ । यो चीवर भने मलाई अतिरिक्त लाभ भएको छ । यो चीवर म आयुष्मान् सारिपुत्रलाई दिन चाहन्छु । तर उहाँ आयुष्मान् सारिपुत्र अहिले साकेतमा हुनुहुन्छ । यस विषयमा मैले के गर्नु पर्ला ?” अनि आयुष्मान् आनन्दले यो कुरा भगवानलाई सुनाए ।

“आनन्द ! सारिपुत्र कहिले आउने छन् त ?”

१. महा. व. पा. पृ. ३०५: चीवरस्खन्धकं ।

“नौ दस दिनमा आउनु हुनेछ ।”

अनि यसै सन्दर्भमा, यसै प्रसंगमा भिक्षुहरूलाई धार्मिक कुरा बताउनु भई भगवानले भिक्षुसङ्घलाई आमन्त्रण गर्नुभयो-“भिक्षु हो ! दस दिनसम्म अतिरिक्त चीवर राख्न हुने अनुमति दिन्छु^१ ।

१. यस्तै कुरा अथवा यही कुरा पारा. पा. पृ. २८६: पठमनिस्सग्गियंमा पनि उल्लेख भएको छ ।

मूल पालि—

१०६।३ आयुष्मान् रेवतको चीवर

(सुग्गहित दुग्गहितादि कथा^१)

त्यस समयमा आयुष्मान् रेवतले “यो चीवर स्थविर (= सारिपुत्र) लाई देऊ” भनी एक भिक्षुको हातमा आयुष्मान् सारिपुत्रलाई चीवर पठाउनुभयो ।

अनि सो भिक्षुले आयुष्मान् रेवतसँगको विश्वासले त्यो चीवर वीचबाटैमा (आफैले) लिए । त्यसपछि आयुष्मान् रेवतले आयुष्मान् सारिपुत्र कहाँ गई सोध्नुभयो--

“भन्ते ! मैले स्थविरको निम्ति चीवर पठाएको थिएँ । त्यो चीवर पाउनुभयो के ?”

“आवुसो ! त्यो चीवर म देखिदैन ।”

१. महा. व. पा. पृ. ३२३: चीवरक्खन्धकं ।

अनि आयुष्मान् रेवतले सो भिक्षुलाई यस्तो भन्नुभयो –

“आवुसो ! मैले आयुष्मान्को हातमा स्थविरलाई चीवर पठाएको थिएँ । त्यो चीवर कहाँ छ ?”

“भन्ते ! आयुष्मान्को विश्वासले मैले पाएँ ।”

अनि भगवानलाई यो कुरा सुनाए ।

“भिक्षु हो ! यहाँ भिक्षुले ‘यो चीवर फलानालाई देऊ’ भनी भिक्षुको हातमा चीवर पठाउँछ । जसले पठाएको हो उसँगको विश्वासले उसले (त्यो चीवर) बीचबाटैमा लिन्छ । लिएको ठीकै छ (सुगहितं) । (तर) जसलाई पठाएको हो उसँगको विश्वासले लिन्छ भने-- लिएको ठीक छैन (दुग्गहितं) ।

Dhamma.Digital

X

X

X

मूल पालि—

१०७।४ पेट दुखेको

(तिरच्छिनविज्जा—लसुणखादनादीति^१)

त्यस समयमा आयुष्मान् सारिपुत्रलाई पेट दुखिरहेको थियो । अनि आयुष्मान् महामौद्गल्यायन जहाँ आयुष्मान् सारिपुत्र हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुगेपछि आयुष्मान् सारिपुत्रसँग यस्तो सोध्नुभयो—

“आवुसो सारिपुत्र ! अधि तपाईंलाई पेट दुख्दा के ले निको हुन्थ्यो ?”

“आवुसो ! लसुनले मलाई निको हुन्थ्यो ।”

भगवानलाई यो कुरा सुनाए । (भगवानले भन्नुभयो)— “भिक्षु हो ! रोगको कारणमा लसुन खाने अनुमति दिन्छु ।”

X

X

X

१. चुल्ल व. पा. पृ. २३०: खुद्दकवत्थुक्खन्धकं ; अ. क. III. पृ. १२९७

मूल पालि—

१०८।५ भुक्तानुमोदना गर्ने

(अनुमोदन वत्तकथा^१)

त्यस समय भिक्षुहरूले भोजन गर्ने ठाउँमा (भत्तगगे) अनुमोदन गर्दैनथे । मानिसहरू कराउँथे, खिन्न हुन्थे तथा दुःखी हुन्थे-- “यी श्रमण शाक्यपुत्रहरू कस्ता होलान् जो भोजन गर्ने ठाउँमा अनुमोदन पनि गर्दैनन् ।” अनि मानिसहरू कराएको खिन्न भएको तथा दुःखी भएको कुरा भिक्षुहरूले सुने । अनि ती भिक्षुहरूले यो कुरा भगवानलाई सुनाए । भगवानले यसै कारणमा, यसै प्रसंगमा धार्मिक कथा सुनाउनु भई भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो “भिक्षु हो ! भोजन गर्ने ठाउँमा अनुमोदन गर्ने अनुमति दिन्छु ।” अनि भिक्षुहरूलाई यस्तो लाग्यो-- “भोजन गर्ने ठाउँमा कसले अनुमोदन गर्ने ?” भगवानलाई यो कुरा विन्ति गरे । अनि भगवानले यसै कारणमा यसै प्रसंगमा धार्मिक कथा सुनाउनु भई भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो-- “भिक्षु हो ! भोजन गर्ने ठाउँमा स्थविर भिक्षुले अनुमोदन गर्ने अनुमति दिन्छु ।”

१. चुल्ल व. पा. पृ. ३१६: वत्तखन्धकं ; अ. क. III. पृ. १३७२

त्यस समयमा एक समूह (पूग) को सङ्घ भोजन थियो। आयुष्मान् सारिपुत्र सङ्घ स्थविर हुनुहुन्थ्यो। “भगवानले स्थविर भिक्षुले अनुमोदन गर्ने अनुमति दिनु भएको छ, ” भन्दै आयुष्मान् सारिपुत्रलाई एकलै छाडी गए। अनि ती मानिसहरूलाई अनुमोदन गरी आयुष्मान् सारिपुत्र एकलै जानुभयो। भगवानले टाढैदेखि आयुष्मान् सारिपुत्र एकलै आइरहनु भएको देख्नुभयो। देखेर आयुष्मान् सारिपुत्रलाई यस्तो भन्नुभयो-- “सारिपुत्र ! भोजन कार्य कस्तो थियो ?”

“भन्ते ! भोजन कार्य राम्रै थियो। किन्तु मलाई एकलै छाडेर भिक्षुहरू गए।”

अनि भगवानले यसै कारणमा, यसै प्रसंगमा धार्मिककथा सुनाउनु भई भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभई-- “भिक्षु हो ! भोजन गर्ने ठाउँमा चार पाँच जना स्थविर र अनुस्थविरहरू पर्खेर बस्ने अनुमति दिन्छु।”

त्यस समय एक स्थविर भोजन गर्ने ठाउँमा दिसा लाग्दा लाग्दै पर्खेर बसेका थिए। दिसा थाम्न नसकी मूर्च्छा भए। भगवानलाई यो कुरा सुनाए। “भिक्षु हो ! यदि काम परेको खण्डमा कुनै भिक्षुसँग सोधेर जाने अनुमति दिन्छु।”

X

X

X

मूल पालि—

१०१।६ कुन बुद्धको शासन चिरस्थायी थियो ?

(एतदत्थाय सिक्खापद पञ्जति^१)

अनि (एक दिन) एकलै एकान्तमा ध्यान गरिरहनुभएका आयुष्मान् सारिपुत्रको मनमा यस्तो परिवर्तकना उठयो ।

कुनचाहिं बुद्ध भगवानको ब्रह्मचर्य (= शासन ब्रह्मचर्य) अचिर अस्थायी रहेको थियो र कुनचाहिं बुद्ध भगवानको ब्रह्मचर्य चिरस्थायी रहेको थियो ?”

(अरू जम्मै कुरा लेखकको बु. गृ. भा.-३ को पृ. २९८ देखि हेर्नु)

X

X

X

१. पारा. पा. पृ. १० : पञ्जति निदानकथा ; अ. क. I. पृ. १७४

मूल पालि—

११०।७ आनन्दको पात्र दान

(आनन्देन सारिपुत्तस्स निक्खित्तवत्थु^१)

त्यस समय आयुष्मान् आनन्दलाई अतिरिक्त पात्र (= भिक्षापात्र) लाभ भएको थियो । आयुष्मान् आनन्दले सो पात्र आयुष्मान् सारिपुत्रलाई दिन चाहनुभएको थियो । त्यस बखत आयुष्मान् सारिपुत्र साकेतमा हुनुहुन्थ्यो । अनि आयुष्मान् आनन्दलाई यस्तो लाग्यो—

‘अतिरिक्त पात्र राख्न हुन्न भनी भगवानले नियम बनाउनु भएको छ । यो पात्र भने मलाई अतिरिक्त लाभ भएको छ । म भने यो पात्र आयुष्मान् सारिपुत्रलाई दिन चाहन्छु । उहाँ आयुष्मान् सारिपुत्र भने अहिले साकेतमा बस्नु भएको छ । यस विषयमा मैले कस्तो व्यवहार गर्नु पर्ला ?’ अनि आयुष्मान् आनन्दले यो कुरा भगवानलाई सुनाउनु भयो ।

“आनन्द ! सारिपुत्र कहिले आउने छन् त ?”^१

“भन्ते ! नौ वा दस दिनपछि आउनु हुनेछ ।”

“अनि भगवानले यसै कारणमा यसै प्रसंगमा धार्मिक कथा

१. पाचि. पा. पृ. ३४६: निस्सग्गियकण्डं ; अ. क. II. पृ. ७१२.

सुनाउनु भई भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो-- “भिक्षु हो ! दस दिनसम्म अतिरिक्त पात्र राख्न हुने अनुमति दिन्छु।” भिक्षु हो ! यसरी यो शिक्षापद (= नियम) अध्ययन गर्नुपर्छ -- “दसदिनसम्म अतिरिक्त पात्र राख्न हुन्छ। त्यो भन्दा बढी राख्यो भने निस्सगिगय पाचित्तिय (= दोष) लाग्ने छ।”

X

X

X

मूल सूत्र—

१११।८ अनुप्रवर्तन गर्नसक्छ

(एकपुग्गल वरगो^१)

“नाहं भिक्खवे, अञ्जं एकपुग्गलम्पि समनुपस्सामि यो एवं तथागतेन अनुत्तरं धम्मचक्कं पवत्तितं सम्मदेव अनुप्पवत्तेति यथयिदं भिक्खवे, सारिपुत्तो । सारिपुत्तो, भिक्खवे तथागतेन अनुत्तरं धम्मचक्कं पवत्तितं सम्मदेव अनुप्पवत्तेती’ ति ।”

अर्थ—

“भिक्षु हो ! मैले त्यस्तो कुनै पुरुष देखिन जसले तथागतको प्रवर्तित अनुत्तर धर्मचक्रलाई सम्यक् प्रकारले प्रवर्तन गर्नसक्छ, जस्तै सारिपुत्रले भिक्षु हो ! तथागतले प्रवर्तित अनुत्तर धर्मचक्रलाई सारिपुत्रले सम्यक् प्रकारले अनुप्रवर्तन गर्नसक्छ ।”

X

X

X

मूल सूत्र—

११२ ।९ एतदग्र

(एतदग्गसुत्त^१)

“एतदग्गं, भिक्खवे, मम सावकानं भिक्खूनं महापञ्जानं यदिदं सारिपुत्तो ।”

अर्थ--

“भिक्षु हो ऽ महाप्रज्ञा मेरा श्रावक भिक्षुहरू मध्ये सारिपुत्र अग्र छन् ।”

X

X

X

१. अ. नि.-१, पृ. २३: एतदग्गवग्गो ; अ. क. I. पृ. ८४.

मूल सूत्र—

११३।१० आयाचनगर्णे

(आयाचन वग्गो^१)

“भिक्षु हो ! श्रद्धालु भिक्षुले सम्यक् रूपले आयाचना गर्ने हो भने यसरी आयाचना गर्नुपर्छ— ‘त्यस्तो हुन सकूँ जस्तो सारिपुत्र मौद्गल्यायन छन् । भिक्षु हो ! मेरा श्रावक भिक्षुहरू मध्ये सारिपुत्र मौद्गल्यायन तुलादण्ड तथा प्रमाणकर हुन् ।”

X

X

X

Dhamma.Digital

१. अं. नि.-१, पृ. ८१, अ. क. I. ३३४ ; अं. नि.-४ पृ. १७४: आयाचनसुत्तं ।

मूल सूत्र—

११४ । ११९ संक्षिप्त र विस्तारपूर्वक देशना

(सारिपुत्तसुत्त^१)

आयुष्मान् सारिपुत्र जहाँ भगवान् हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुगेपछि भगवानलाई अभिवादन गरी एक छेउमा बस्नुभएका आयुष्मान् सारिपुत्रलाई भगवानले यस्तो भन्नुभयो—

“सारिपुत्र ! मैले संक्षेपमा धर्मदेशना गरेता पनि, सारिपुत्र ! मैले विस्तारपूर्वक धर्मदेशना गरेता पनि— जान्नसक्ने (पुरुष) नै दुर्लभ छ ।”

Dhamma.Digital

“भगवान् ! संक्षेपमा भएपनि धर्मदेशना गर्नुहोस् । विस्तारपूर्वक भएपनि धर्मदेशना गर्नुहोस् । संक्षेप र विस्तारपूर्वक भएपनि धर्मदेशना गर्नुहोस्— धर्मलाई जान्नसक्ने पनि होलान् । भगवान् ! यही समय हो, सुगत ! यही काल (= अवस्था) हो ।

१. अं. नि.—३. पृ. १२३: देवदूतवग्गो ; अं. क. I. पृ. ३६३

“सारिपुत्र ! त्यसोभए यस्तो सिक-- ‘यो सविज्ञानिक कायमा अहत्कार ममत्कार र मानानुशय’ हुने छैन । बाहिरका सबै निमित्तहरूमा पनि अहत्कार ममत्कार र मानानुशय हुने छैन । जुन चित्तविमुक्ति^३, र प्रज्ञाविमुक्तिमा सममाधिस्थ भई विहार गर्दा अहत्कार ममत्कार र मानानुशय हुदैन- त्यही चित्तविमुक्ति र प्रज्ञाविमुक्तिमा समाधिस्थ भई विहार गर्नेछौं । सारिपुत्र यही सिकनुपर्दछ ।”

“सारिपुत्र ! जुनवेला यो साविज्ञानिक कायमा भिक्षुहरूको अहङ्कार ममङ्कार र मानानुशय हुँदैन, बाहिरका सबै निमित्तहरूमा पनि अहङ्कार ममङ्कार र मानानुशय हुँदैन जुन चित्तविमुक्ति र प्रज्ञाविमुक्तिमा

१. मान+अनुशय = मानानुशय । यहाँ नवविध ‘मान’ लाई ‘मान’ भनिएको हो । यी नवविध मान भनेका के के हुन् भन्ने बारेमा बु. प. भा-१ पृ. ४६७ को पापदटिप्पणीमा लेखिएका मानहरूमध्येमा नौ नम्बर सम्मका ‘मान’ हेर्नु ।

२. ‘अनुशय’ भन्नाले सुतिरहेका क्लेशहरूलाई भनिएको हो । यी अनुशयन गरिहेका क्लेशहरू सातवटा छन्-- (१) कामराग-अनुशय (२) प्रतिघ-अनुशय (३) मान-अनुशय (४) दृष्टि-अनुशय (५) विचिकित्सा-अनुशय (६) भवराग-अनुशय तथा (७) अविदचा-अनुशय । विभं. पा. पृ. ४६०: सत्तमातिकानिदेसी ।

३. चित्तविमुक्ति र प्रज्ञाविमुक्तिको अर्थ बु. प. भा-१ पृ. ३२८ को पादटिप्पणीमा उल्लेख गरिसकेको छु ।

समाधिस्थ हुँदा अहङ्कार ममङ्कार र मानानुशय हुँदैन-- त्यही चित्तविमुक्ति र प्रज्ञाविमुक्तिमा समाधिस्थ भई विहार गर्छ। सारिपुत्र ! यसैलाई 'भिक्षुले तृष्णालाई छेदन गर्‍यो, संयोजन^१लाई उखेलिसक्यो, मानानुशयलाई सम्यक् प्रकारले अन्त गर्‍यो र दुःखको पनि अन्त गर्‍यो' भनी भन्दछन् ।”

“सारिपुत्र ! यसै कारणलाई लिएर पारायनको^२ उदय प्रश्नमा मैले यस्तो भनेको हुँ--

१- “पहानं कामसञ्ज्ञानं^३, दोमनस्सान चूभयं ।
थीनस्स^४ च पनूदनं, कुक्कुच्चानं निवारणं ॥”

२- “उपेक्खासतिसंसुद्धं, धम्मतक्कपुरेजवं ।
अञ्जाविमोक्खं पब्रूमि, अविज्जाय पभेदन्ति ॥”

अर्थ--

१- “कामसंज्ञा र दौर्मनस्य-यी दुबैलाई छाड्नुपर्छ, आलस्यपनलाई हटाउनुपर्छ, शंकासन्देहलाई निवारण गर्नुपर्छ ।”

२- “पहिले नै धर्मको तर्कना गरी उपेक्षा र स्मृतिलाई परिशुद्ध गरी, अविदचालाई चकनाचूर पारी विमोक्षलाई जान्नुपर्छ भनी भन्दछु ।”

X X X

१. संयोजन दस छन् । यी कुराहरू बु. प. भा-१ पृ. २५१ को पादटिप्पणीमा उल्लेख गरिसकेको छु ।
२. सुत्तनिपातको पारायनवर्गको उदयमाणव प्रश्नमा । सुत्त. नि. पृ. ४३५
३. रोमनमा: 'कामच्छन्दानं
४. बर्मीमा ; 'भिनस्स, ।

मूल सूत्र—

११५ । १२ अनुरुद्धलाई तीन उपदेश

(द्वितीय अनुरुद्ध सुत्त^१)

अनि आयुष्मान् अनुरुद्ध जहाँ आयुष्मान् सारिपुत्र हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुगेपछि आयुष्मान् सारिपुत्रसँग सम्मोदन गर्नुभयो । सम्मोदनीय कुशलवार्ता गरिसक्नु भएपछि एक छेउमा बस्नुभयो । एक छेउमा बस्नुभएका आयुष्मान् अनुरुद्धले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई यस्तो भन्नुभयो—

“आवुसो सारिपुत्र ! यहाँ मनुष्य चक्षुद्वारा देख्न नसकिने विशुद्ध दिव्यचक्षुद्वारा म सहस्र लोकलाई हेर्दछु । मेरो मनमा पूर्ण वीर्य छ आलस्यता छैन, स्मृति थातमा छ बेहोस छैन, काय शान्त छ चंचल छैन तथा समाहित भई चित्त एकाग्र छ । परन्तु उपादान^२ रहित भई आस्रवक्ष-

१. अं. नि. -३, पृ. १६२: कुसिनारवग्गो ; अ. क. I. पृ. ४६०.

२. (१) काम उपादान, (२) दृष्टि उपादान, (३) शीलव्रत उपादान र
(४) आत्मवाद उपादान । विभं. पा. पृ. ४४९.

यवाट चित्तविमुक्त हुनसकेको छैन ।”

(१) “आवुसो अनुरुद्ध ! जो तिमीलाई यस्तो लाग्छ-- ‘म मनुष्यचक्षुद्वारा देख्न नसकिने विशुद्ध दिव्यचक्षुद्वारा सहस्रलोकलाई हेर्दछु-- यो तिम्रो मान हो । (२) जो तिमीलाई यस्तो लाग्छ-- ‘मेरो मनमा पूर्ण वीर्य छ, आलसता छैन, स्मृति थातमा छ, बहोस छैन, शरीर शान्त छ, चञ्चल छैन र समाहित भई चित्त एकाग्र छ’-- यो तिम्रो चित्तविक्षेप (= चञ्चलपन) हो । आवुसो □ (३) जो तिमीलाई यस्तो लाग्छ-- ...परन्तु मेरो चित्त रहित भई आस्रवहरूवाट चित्त विमुक्त हुनसकेको छैन’-- यो तिम्रो शंका-सन्देह हो । अतः आयुष्मान् अनुरुद्ध ! यी तीन कारणहरूलाई हटाई यी तीन कारणहरूलाई मनमा राखी अमृतधातुमा मन राख्नु भए बेश हुनेछ ।”

अनि आयुष्मान् अनुरुद्धले यी तीन कारणहरूलाई छाडी यी तीन कारणहरूमा मन नराखी अमृतधातुमा मन राख्नुभयो । यसरी एकैले एकान्तमा बसी आतप्तयुक्त मेहनतका साथ अप्रमत्त भई ध्यान गरिरहँदा आयुष्मान् अनुरुद्ध- जुन कारणको निमित्त कुलपुत्रहरू सर्वप्रकारले घरबार छाडी अनगारिक भई प्रव्रजित हुन्छन्-- त्यो अनुत्तर फल प्राप्त गरी ब्रह्मचर्यवास पूरागरी यसै जीवनमा अभिज्ञाद्वारा स्वयं साक्षात्कार गरी उपशान्त भई बस्नुभयो । अनि ‘जन्म क्षीण भयो, ब्रह्मचर्यवास पूराभयो गर्नुपर्ने गरिसकेँ, अब उप्रान्त केही गर्नुपर्ने बाँकी छैन’ भन्ने पनि स्वयं ज्ञात गर्नुभयो । आयुष्मान् अनुरुद्ध अरहन्तहरू मध्येमा एक हुनुभयो^१ ।

X

X

X

१. अं. नि.-८, पृ. ३३६: अनुरुद्ध महावितक्कसुत्तमा पनि यस्तै गरी अरहत् भएको कुरा उल्लेख भएको छ ।

मूल सूत्र—

११६ ।१३ एकै ब्यापारको नाना फल

(वणिज्जसुत्त^१)

आयुष्मान् सारिपुत्र जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुगेपछि भगवानलाई अभिवादन गरी एक छेउमा बस्नुभयो । एक छेउमा बस्नु भएका आयुष्मान् सारिपुत्रले भगवानलाई यस्तो भन्नुभयो—

- “(१) भन्ते ! के हेतु, के प्रत्यय होला जो कि यहाँ कसैको त्यस्तै प्रकारकै ब्यापार गर्दा पनि छेदगामिनी हुन्छ ? (= हानी र नोकसानी हुन्छ ?)
- (२) भन्ते ! के हेतु, के प्रत्यय होला जो कि यहाँ कसैको त्यस्तै प्रकारकै ब्यापार गर्दा पनि यथाअभिप्राय हुन्छ ? (= इच्छा गरे बमोजि हुन्छ ?)
- (३) भन्ते ! के हेतु, के प्रत्यय होला जो कि यहाँ कसैको त्यस्तै प्रकारकै ब्यापार गर्दा पनि यथाअभिप्राय हुन्छ ? (= इच्छा गरे बमोजि हुन्छ ?)
- (४) भन्ते ! के हेतु, के प्रत्यय होला जो कि यहाँ कसैको त्यस्तै प्रकारकै

१. अं. नि.—४. पृ. ८६: अपण्णकवग्गो ; अ. क. II. पृ. ५५२.

ब्यापार गर्दा पनि परअभिप्राय हुन्छ ? (= इच्छा गरेको भन्दा पनि बढता हुन्छ ?)”

१- “सारिपुत्र ! यहाँ, कोही पुरुष श्रमण वा ब्राह्मणकहाँ गई-- ‘भन्ते ! के चाहानुहुन्छ भन्नुहोस्’ भनी प्रार्थना गर्छ (पवारति) । तर उसले प्रार्थना-गरे बमोजि प्रदान गर्दैन । यदि ऊ त्यहाँबाट च्युत भई यहाँ आउँछ भने- उसले जुनसुकै ब्यापार गरेता पनि उसको हानीनोक्सानी (= छेदगामिनी) हुन्छ ।”

२- “सारिपुत्र ! यहाँ, कोही पुरुष श्रमण वा ब्राह्मणकहाँ गई-- ‘भन्ते ! के चाहनुहुन्छ भन्नुहोस्’ भनी प्रार्थना गर्छ (पवारति) । उसले प्रार्थना गरेको भन्दा कम प्रदान गर्छ । यदि ऊ त्यहाँबाट च्युत भई यहाँ आउँछ भने- उसले जुनसुकै ब्यापार गरेता पनि उसको यथाभिप्राय (= इच्छा गरे बमोजि) हुन्छ ।”

३- “सारिपुत्र ! यहाँ, कोही पुरुष श्रमण वा ब्राह्मणकहाँ गई-- ‘भन्ते ! के चाहनुहुन्छ भन्नुहोस्’ भनी प्रार्थना गर्छ (पवारति) । उसले प्रार्थना गरे बमोजि प्रदान गर्छ । यदि ऊ त्यहाँबाट च्युत भई यहाँ आउँछ भने- उसले जुनसुकै ब्यापार गरेता पनि उसको यथाभिप्राय (= इच्छा गरे बमोजि) हुन्छ ।”

४- “सारिपुत्र ! यहाँ, कोही पुरुष श्रमण वा ब्राह्मणकहाँ गई-- ‘भन्ते ! के चाहनुहुन्छ भन्नुहोस्’ भनी प्रार्थना गर्छ (पवारति) । उसले प्रार्थना गरेको भन्दा पनि बढता प्रदान गर्छ । यदि ऊ त्यहाँबाट च्युत भई यहाँ आउँछ भने-- उसले जुनसुकै ब्यापार गरेता पनि पर-

अभिप्राय (= इच्छा गरेको भन्दा पनि बढता) हुन्छ ।”

“सारिपुत्र ! यही हेतु हो, यही प्रत्यय हो जो कि यहाँ त्यस्तै प्रकार कै ब्यापार गर्दा पनि छेदगामिनी (= हानी नोक्सानी) हुन्छ । सारिपुत्र ! यही हेतु हो, यही प्रत्यय हो जो कि यहाँ त्यस्तै प्रकारकै ब्यापार गर्दा पनि यथाभिप्राय हुन्छ । सारिपुत्र ! यहि हेतु हो, यही प्रत्यय हो जो कि यहाँ त्यस्तै प्रकारकै ब्यापार गर्दा पनि परअभिप्राय हुन्छ ।”

मूल सूत्र—

११७।१४ परिहानी

(परिहानसुत्ता^१)

त्यहाँ आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो—
“आवुसो भिक्षु हो !”

“आवुसो !” भनी ती भिक्षुहरूले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई प्रत्युत्तर
दिए ।

(अनि) आयुष्मान् सारिपुत्रले भन्नुभयो—

(क) “आवुसो ! जुनसुकै भिक्षु वा भिक्षुणीले चार कारणहरूलाई आफूमा देख्छन् भने-- अवश्यमेव निश्चयमा पुग्नुपर्छ कि-- ‘कुशल धर्महरूबाट परिहानी हुनेछु ।’ भगवानले पनि यसलाई परिहानी हो भनी बताउनु भएको छ । कुन चार कारणले भने ?-- (१) रागविपुलता, (२) द्वेषविपुलता (३) मोहविपुलता तथा (४) गम्भीर कारणकारण-

१. अं. नि.-४. पृ. १५१ : इन्द्रियवग्गो ; अ. क. II. पृ. ५३८

ह्रूमा प्रज्ञा (= बुद्धि) चक्षु प्राप्त नहुनु । आवुसो ! जुनसुकै भिक्षु वा भिक्षुणीले यी चार कारणहरूलाई आफूमा देख्छन् भने--अवश्यमेव निश्चयमा पुग्नुपर्छ कि--'कुशलधर्महरूबाट परिहानी हुनेछु ।' भगवानले पनि यसलाई परिहानी हो भनी बताउनु भएको छ ।”

(ख) “आवुसो ! जुनसुकै भिक्षु वा भिक्षुणीले चार कारणहरूलाई आफूमा देख्छन् भने--अवश्यमेव निश्चयमा पुग्नुपर्छ कि--'कुशल धर्महरूबाट परिहानी हुने छैन ।' भगवानले पनि यसलाई परिहानी होइन भनी बताउनु भएको छ । कुन चार कारणले भने ?--(१) रागको कमी, (२) द्वेषको कमी, (३) मोहको कमी, तथा (४) गम्भीर कारणाकारणहरूमा प्रज्ञा (= बुद्धि) चक्षु प्राप्त हुनु । आवुसो ! जुनसुकै भिक्षु वा भिक्षुणीले यी चार कारणहरूलाई आफूमा देख्छन् भने--अवश्यमेव निश्चयमा पुग्नुपर्छ कि--'कुशलधर्महरूबाट परिहानी हुनेछैन ।' भगवानले पनि यसलाई परिहानी भनी बताउनु भएको छ ।

Dhamma.Digital

X

X

X

मूल सूत्र—

११८ । १५ चार प्रतिपद्हरू

(महामोग्गल्लानसुत्त^१)

आयुष्मान् सारिपुत्र जहाँ आयुष्मान् महामौद्गल्यायन हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुगनु भएपछि आयुष्मान् महामौद्गल्यायनसँग सम्मोदन गर्नु भयो । सम्मोदनीय कुशलवार्ता सिद्धिए पछि एक छेउमा बस्नुभयो । एक छेउमा बस्नुभएका आयुष्मान् सारिपुत्रले आयुष्मान् महामौद्गल्यायनलाई यस्तो भन्नुभयो--

“आवुसो मौद्गल्यायन !” यी चार प्रतिपद्हरू छन् । कुन चार भने ?-- (१) दुःख प्रतिपदा ढीलो अभिज्ञान^२ (दन्धाभिञ्जा),

१. अं. नि.-४. पृ. १६३: पटिपदावग्गो ; अ. क. II. पृ. ५४१

२. ‘दुःख प्रतिपदा ढीलो अभिज्ञान’ भनेको मोक्ष प्राप्तिकोलागि गरिने प्रयत्नहरू पनि कष्टदायी र त्यसबाट प्राप्त हुने प्रतिफल पनि ढिलाई हुन्छ । यसको परिभाषा अभिधर्म पिटकको विभङ्गपालि पृ. ३९४ मा

(२) दुःख प्रतिपदा चाँडो अभिज्ञान^१ (खिप्पाभिञ्जा), (३) सुख प्रतिपदा ढीलो अभिज्ञान^२ तथा (४) सुख प्रतिपदा चाँडो अभिज्ञान^३ । आवुसो ! यी चार प्रतिपद्हरू छन् । यी चार प्रतिपद्हरू मध्ये कुन प्रतिपद्मा आई तपाईंको चित्त उपादान रहित आस्रवहरूबाट विमुक्त भयो ?”

यस प्रकार समुल्लेख गरेको छ--

“किच्छेन कसिरेन समाधिं उप्पादेन्तस्स दन्धं तण्हानं अभिजानन्तस्स या उप्पज्जति पञ्चा पजानना...अमोहो धम्मविचयो सम्मादिट्ठि-- अयं वुच्चति ‘दुक्खापटिपदा दन्धाभिञ्जा पञ्चा ।’” अर्थात्-- कठिनाइतापूर्वक समाधि लाभ गर्नेको र ढिलाईतापूर्वक तृष्णादि अमोहलाई जान्नको--जुन प्रज्ञा, = अमोह उत्पन्न हुन्छ, सोही धर्मविचयसम्यक्दृष्टि नै ‘दुःख प्रतिपदा र ढीलाई प्रतिफल’ हो । भनाइको तात्पर्य--लौकोत्तर समाधि लाभ हुनुमा पनि कठिनाईता तथा त्यसबाट पाइने आस्रवादिक्षय-ज्ञान पाउनुमा पनि ढिलाई हुन्छ भनेको हो ।

Dhamma.Digital

१. दोस्रो प्रतिपद्मा--समाधि प्राप्त गर्नमा भने कठिनाई हुन्छ, तर त्यसबाट प्राप्त गर्नुपर्ने आस्रवादिक्षय गर्नमा भने चाँडो हुन्छ, भनी भनेको हो ।
२. तेस्रो प्रतिपद्मा--समाधि प्राप्त गर्नमा भने सहज र सरल हुन्छ, तर त्यसबाट प्राप्त गर्नुपर्ने आस्रवादिक्षय गर्नमा भने ढिलाई हुन्छ, भनी भनेको हो ।

“आवुसो सारिपुत्र ! यी चार प्रतिपद्हरू छन् । कुन चार भने-
दुःख प्रतिपदा ढीलो अभिज्ञान, दुःख प्रतिपदा चाँडो अभिज्ञान, सुख प्रतिपदा
ढीलो अभिज्ञान तथा सुख प्रतिपदा चाँडो अभिज्ञान । आवुसो ! यी चार
प्रतिपद्हरू हुन् । यी चार प्रतिपद्हरूमध्ये जुन प्रतिपद् दुःख छ तर चाँडै
अभिज्ञान पाउने हो--सोही प्रतिपद्मा आई मेरो चित्त उपादान रहित
आस्रवहरूबाट विमुक्त भएको थियो ।”

X

X

X

३. चौथो प्रतिपद्मा--समाधि इत्यादि प्राप्त गर्नुमा पनि सरलता
र सुगमता तथा त्यसबाट प्राप्त गर्नुपर्ने आस्रवादिक्षय गर्नुमा
पनि सरलता सुगमता हुन्छ, भनी भनेको हो । यसको परिभाषा
पनि उपरोक्त ग्रंथको पृ. ३९४ मा यसप्रकार समुल्लेख भएको
छ --

Dhamma.Digital

“अकिच्छेन अकसिरेन समाधिं उप्पादेन्तस्स खिप्पं तण्हानं
अभिज्ञानन्तस्स या उप्पज्जति पञ्जा पजानना ... अमोहो
धम्मविचयो सम्मादिट्ठि -- अयं वुच्चति ‘सुखपटिपदाखिप्पा-
भिञ्जा’ ।” अर्थात् -- सरलतापूर्वक समाधि लाभ गर्नेको,
चाँडै नै तृष्णादि अमोहलाई जान्नेको जुन प्रज्ञा = अमोह
उत्पन्न हुन्छ -- सोही धर्मविचय सम्यक्दृष्टि नै ‘सुख
प्रतिपदा तथा चाँडो अभिज्ञान हुन्छ’ ।

मूल सूत्र—

११९ । १६ चाँडै अभिज्ञान पाएँ

(सारिपुत्तसुत्त^१)

आयुष्मान् महामौद्गल्यायन जहाँ आयुष्मान् सारिपुत्र हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुगेपछि आयुष्मान् सारिपुत्रसँग सम्मोदन गर्नुभयो । सम्मोदनीय कुशलवार्ता सिद्धिएपछि एक छेउमा बस्नुभयो । एक छेउमा बस्नुभएका आयुष्मान् महामौद्गल्यायनले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई यसो भन्नुभयो—

“आवुसो सारिपुत्र !” यी चार प्रतिपदहरू छन् । कुन चार भने ?--

(१) दुःख प्रतिपदा ढीलो अभिज्ञान, (२) दुःख प्रतिपदा चाँडो अभिज्ञान (३) सुख प्रतिपदा ढीलो अभिज्ञान तथा (४) सुख प्रतिपदा चाँडो अभिज्ञान । आवुसो ! यी चार प्रतिपदहरू छन् । यी चार प्रतिपदहरूमध्ये कुन प्रतिपदमा आई तपाईंको चित्त उपादान रहित आस्रवहरूबाट विमुक्त भयो ?”

१. अं. नि. -४ पृ. १६४: पटिपदावग्गो ; अ. क. II. पृ. ५४१

“आवुसो मौद्गल्यायन ! यी चार प्रतिपद्हरू छन् । कुन चार भने-
दुःख प्रतिपदा ढीलो अभिज्ञान, सुख प्रतिपदा चाँडो अभिज्ञान ।
आवुसो ! यी चार प्रतिपद्हरू मध्येमा जुन प्रतिपद् सुखद छ र चाँडै
अभिज्ञान पाउने हो -- सोही प्रतिपद्मा आई मेरो चित्त उपादान रहित
आस्रवहरूबाट विमुक्त भएको थियो^१।”

-
१. सारिपुत्र महास्थविर 'दीघनखसुत्त' को उपदेश सुनी अरहत् हुनु भएको थियो । यो सूत्र लेखकका 'बुद्धकालीन परिव्राजक' भा-१ को पृ. ३५७ मा 'सवै मनपदैँन' भन्ने शीर्षक अन्तर्गत उल्लेख भएको छ । सारिपुत्र महास्थविरले अरहत्व प्राप्त गर्नु भएको कुरा उसै ग्रन्थको पृ. ३६४ मा उल्लेख भएको छ ।

मूल सूत्र—

१२०।१७ चेतना

(चेतनासुत्त^१)

“भिक्षु हो !” काय (= कायद्वार) रहेको खण्डमा काय सञ्चेतनाको हेतुद्वारा भित्री (अङ्गत्तं) सुखदुःख उत्पन्न हुन्छ, (२) भिक्षु हो ! अथवा वाचा (= वचीद्वार) रहेको खण्डमा वचीसंस्कारको हेतुद्वारा भित्री सुखदुःख उत्पन्न हुन्छ, (३) भिक्षु हो ! अथवा मन (मनःद्वार) रहेको खण्डमा मन : सञ्चेतनाको हेतुद्वारा भित्री सुखदुःख उत्पन्न हुन्छ, अथवा अविदद्याकै हेतुद्वारा ।

१- “(१) भिक्षु हो ! आफैले पनि त्यो कायसंस्कार^२ अभिसंस्करण गर्छ (= बनाउँछ) --- जसको कारणद्वारा उसलाई त्यो

१. अं. नि. -४ पृ. १६७: सञ्चेतनियवग्गो ; अ. क. II. पृ. ५४३

२. ‘कायसंस्कार अभिसंस्करण गर्छ’ भनेको कस्तो हो भन्ने बारेमा विस्तार कुराहरू मनो. र पृ. II. पृ. ५४३ मा समुल्लेख भएको छ ।

भित्री सुखदुःख उत्पन्न हुन्छ, (२) भिक्षु हो ! अथवा अरूले पनि त्यो कायसंस्कार अभिसंस्करण गर्छ--जसको कारणद्वारा उसलाई त्यो भित्री सुखदुःख उत्पन्न हुन्छ, (३) भिक्षु हो ! अथवा जानेर (सम्पजानो) भए पनि त्यो कायसंस्कार अभिसंस्करण गर्छ-- जसको कारणद्वारा त्यो भित्री सुखदुःख उत्पन्न हुन्छ, (४) भिक्षु हो ! अथवा नजानेर (असम्पजानो) भए पनि त्यो कायसंस्कार अभिसंस्करण गर्छ-- जसको कारणद्वारा त्यो भित्री सुखदुःख उत्पन्न हुन्छ ।”

२- “(१) भिक्षु हो ! आफैले पनि त्यो वचीसंस्कार अभि-संस्करण गर्छ--जसको कारणद्वारा उसलाई त्यो भित्री सुखदुःख उत्पन्न हुन्छ, (२) भिक्षु हो ! अथवा अरूले पनि त्यो वचीसंस्कार अभिसंस्करण गर्छ--जसको कारणद्वारा उसलाई त्यो भित्री सुखदुःख उत्पन्न हुन्छ, (३) भिक्षु हो ! अथवा जानेर भए पनि त्यो वचीसंस्कार अभिसंस्करण गर्छ-- जसको कारणद्वारा त्यो भित्री सुखदुःख उत्पन्न हुन्छ, (४) भिक्षु हो ! अथवा नजानेर भए पनि त्यो वचीसंस्कार अभिसंस्करण गर्छ--जसको कारणद्वारा त्यो भित्री सुखदुःख उत्पन्न हुन्छ ।”

३- “(१) भिक्षु हो ! आफैले पनि त्यो मनःसंस्कार अभि-संस्करण गर्छ--जसको कारणद्वारा उसलाई त्यो भित्री सुखदुःख उत्पन्न हुन्छ, (२) भिक्षु हो ! अथवा अरूले भए पनि त्यो मनःसंस्कार अभि-संस्करण गर्छ--जसको कारणद्वारा उसलाई त्यो भित्री सुखदुःख उत्पन्न हुन्छ, (३) भिक्षु हो ! अथवा जानेर भए पनि त्यो मनःसंस्कार अभि-

संस्करण गर्छ--जसको कारणद्वारा त्यो भित्री सुखदुःख उत्पन्न हुन्छ,
(४) भिक्षु हो ! अथवा नजानेर भए पनि त्यो **मनःसंस्कार अभिसंस्करण**
गर्छ--जसको कारणद्वारा त्यो भित्री सुखदुःख उत्पन्न हुन्छ ।”

“भिक्षु हो ! यी चेतनाहरूमा अविदद्या अनुपतित (भिन्न) छ । त्यसो हुनाले अविदद्याकै निरवशेष विराग, निरोध भएमा त्यो काय हुने छैन--जसको कारणद्वारा उसलाई त्यो भित्री सुखदुःख उत्पन्न हुने हो; त्यो वाचा हुने छैन--जसको कारणद्वारा उसलाई त्यो भित्री सुखदुःख हुने हो; त्यो मन हुने छैन--जसको कारणद्वारा उसलाई त्यो भित्री सुखदुःख उत्पन्न हुने हो; त्यो क्षेत्र (= विपाक उत्पन्न हुने कर्मक्षेत्र) पनि हुने छैन..., त्यो वस्तु (कर्म रहने ठाउँ) पनि हुने छैन, त्यो आयतन (= षडायतनहरू) पनि हुने छैन,...त्यो भ्रगडा (= अधिकरण) पनि हुने छैन--जसको कारणद्वारा उसलाई त्यो भित्री सुखदुःख उत्पन्न हुने हो ।”

Dhamma Digital

चार आत्मभावहरू

“भिक्षु हो ! चार आत्मभाव (= देह) हरू छन् । कुन चार भने ?-- (१) भिक्षु हो ! त्यस्तो आत्मभाव छ--जुन आत्मभावमा **आत्मसञ्चेतना** (= आफूले चिताए अनुसार) वहन गर्छ (कमति) तर **परसञ्चेतना** (= अरूले चिताए अनुसार) होइन । (२) भिक्षु हो ! त्यस्तो आत्मभाव पनि छ -- जुन आत्मभावमा **परसञ्चेतना** (= अरूले चिताए अनुसार) वहन गर्छ तर **आत्मसञ्चेतना** (= आफूले चिताए

अनुसार) होइन । (३) भिक्षु हो ! त्यस्तो आत्मभाव पनि छ--जुन आत्मभावमा आत्मसञ्चेतना पनि परसञ्चेतना पनि वहन गर्छ, (= कमति) । (४) भिक्षु हो ! त्यस्तो पनि आत्मभाव छ--जुन आत्मभावमा न आत्मसञ्चेतना न परसञ्चेतना वहन गर्छ । भिक्षु हो ! यीनै चार आत्मभावहरू हुन् ।”

यस्तो भन्नुहुँदा आयुष्मान् सारिपुत्रले भगवानलाई यस्तो भन्नु-भयो--

“भन्ते ! भगवानको यस संक्षिप्त कुराको अर्थ मैले यसरी विस्तार-पूर्वक बुझे--(१) भन्ते ! त्यहाँ जुन आत्मभाव छ--जुन आत्मभावमा आत्मसञ्चेतना वहन गर्छ (कमति) तर परसञ्चेतना होइन--ती सत्वहरू त्यस स्थानबाट आत्मसञ्चेतनाको कारणले च्युत हुन्छन् । (२) भन्ते ! त्यहाँ जुन आत्मभाव छ--जुन आत्मभावमा परसञ्चेतना वहन गर्छ तर आत्मसञ्चेतना होइन--ती सत्वहरू त्यस

-
१. यहाँ उल्लेखित चार आत्मभावहरू मध्ये 'खिटापदोसिका देवताहरू, (= क्रीडाको दोषले पतन हुने देवताहरू) पहिलो आत्मभावमा, 'मनोपदोसिका देवताहरू' = क्रोधचित्त उत्पादनको कारणद्वारा च्युत हुने देवताहरू) दोस्रो आत्मभावमा, मनुष्यहरू तेस्रो आत्मभावमा तथा चौथो आत्मभावमा 'नैवसंज्ञानासंज्ञायतन देवताहरू' लाई लक्षित गरिएका हुन् । मनो. र पू. II. पृ ५४४

स्थानबाट परसञ्चेतनाको कारणले च्युत हुन्छन् । (३) भन्ते ! त्यहाँ जुन आत्मभाव छ-- जुन आत्मभावमा आत्मसञ्चेतना पनि परसञ्चेतना पनि वहन गर्छ (कमति)--ती सत्वहरू त्यस स्थानबाट आत्मसञ्चेतनाको कारणले पनि परसञ्चेतनाको कारणले पनि च्युत हुन्छन् । (४) भन्ते ! त्यहाँ जुन आत्मभाव छ--जुन आत्मभावमा न आत्मसञ्चेतना न परसञ्चेतना वहन गर्छ--यस कारणद्वारा कुन देवता भनी जान्ने ?”

“सारिपुत्र ! यस कारणद्वारा नैवसंज्ञानासंज्ञायतन पुग्ने देवता भनी जान्नुपर्छ ।”

आगामी र अनागामी हुने हेतु के हुन् ?

“भन्ते ! के हेतु, के प्रत्यय होला जो कि यहाँ (१) केही सत्वहरू त्यसकायबाट च्युत भई आउने (आगामी) हुन्छन् र यस आत्मभावमा आउने हुन्छन् ? भन्ते ! के हेतु, के प्रत्यय होला जो कि यहाँ (२) केही सत्वहरू त्यस कायबाट च्युत भई नआउने (=अनागामी) हुन्छन् र यस आत्मभावमा नआउने हुन्छन् ?”

“सारिपुत्र ! यहाँ (१) कोही पुद्गलको अधोभागीय संयोजनहरू प्रहीण भएका हुन्छन् । ऊ यसै जीवनमा (दिष्टेवधम्मे) नैवसंज्ञा-

१. यसको अर्थ बु. गृ. भा-१ पृ. ३१७ को पादटिप्पणीमा र बु. प. भा-१ पृ. ३२७ को पादटिप्पणीमा उल्लेख गरेको छु ।

नासंज्ञायतन ध्यान लाभी हुन्छ। उसले सोही ध्यानको रसास्वाद लिन्छ, त्यसलाई रुचाउँछ, त्यसैमा प्रमुदित भएर बस्दछ; त्यसैमा (ध्यानमा) बसी, त्यसैमा आनन्दित भई, त्यसैमा बारम्बार समाधिस्थ भई (त्यस ध्यानबाट) परीहानी नभई कन मृत्यु हुँदा नैवसंज्ञानासंज्ञायतन पुग्ने देवताहरूका साथमा उत्पन्न हुन्छ। ऊ त्यहाँबाट च्युत भई आउने (आगामी) हुन्छ र यस आत्मभावमा आउने हुन्छ।”

“सारिपुत्र ! यहाँ (२) कोही पुद्गलको अधोभागीय संयोजनहरू प्रहीण भएका हुन्छन्। ऊ यसै जीवनमा नैवसंज्ञानासंज्ञायतन ध्यान लाभी हुन्छ। उसले सोही ध्यानको रसास्वाद लिन्छ, त्यसलाई रुचाउँछ, त्यसैमा प्रमुदित भएर बस्दछ; त्यसै (= ध्यानमा) बसी, त्यसैमा आनन्दित भई, त्यसैमा बारम्बार समाधिस्थ भई (त्यस ध्यानबाट) परिहानी नभईकन मृत्यु हुँदा नैवसंज्ञानासंज्ञायतन पुग्ने देवताहरूका साथमा उत्पन्न हुन्छ। ऊ त्यहाँबाट च्युत भई आउने (अनागामी) हुन्छ र यस आत्मभावमा नआउने हुन्छ।”

“सारिपुत्र ! यही हेतु, यही प्रत्यय हो जो कि यहाँ केही सत्वहरू त्यस कायबाट च्युत भई आउने हुन्छन् र यस आत्मभावमा आउने हुन्छन् (आगन्तारो इत्थत्तं)। सारिपुत्र ! यही हेतु, यही प्रत्यय हो जो कि यहाँ केही सत्वहरू त्यस कायबाट च्युत भई नआउने हुन्छन् र यस आत्मभावमा नआउने हुन्छन् (अनागन्तारो इत्थत्तं)।”

X

X

X

मूल सूत्र—

१२१।१८ प्रतिसम्भिदालाभको घोषणा

(विभक्तिसुत्त^१)

त्यहाँ आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो—
“आवुसो भिक्षु हो !

“आवुसो ! भनी ती भिक्षुहरूले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई प्रत्युत्तर दिए । अनि आयुष्मान् सारिपुत्रले यस्तो भन्नुभयो—

१—“आवुसो ! दुइहप्ता उपसम्पदा भइसकेपछि मैले अर्थ-प्रतिसम्भिदा^२ प्राप्त गरेँ -- कारण सहित, व्यञ्जन सहित^३ । त्यसलाई

१. अं. नि..-४ पृ. १७०: सञ्चेतनावग्गो ; अ. क. II. पृ. ५४५

२. प्रतिसम्भिदा भनेको के हो भन्ने बारेमा बु. म. भा-१ पृ. २०९ को पादटिप्पणीमा समुल्लेख गरिसकेको छु ।

म अनेक प्रकारले बताउँछु, देशना गर्छु, प्रज्ञापन गर्छु, प्रतिस्थापना गर्छु, विवृत्त पाछु, विभाजन गर्छु तथा प्रष्ट पाछु । जसलाई शंका लाग्छ अथवा विमति हुन्छ--उसले मसँग प्रश्न सोधोस् । मैले उत्तर दिनेछु । हाम्रा सामुन्ने हाम्रा शास्ता पनि हुनुहुन्छ-- जो यी धर्महरूमा सु-कुशल हुनु-हुन्छ ।”

२- “आवुसो ! दुइहप्ता उपसम्पदा भइसकेपछि मैले धर्मप्रतिसम्भिदा प्राप्त गरें--कारण सहित, व्यञ्जन सहित । त्यसलाई म अनेक प्रकारले बताउँछु, तथा प्रष्ट पाछु । जसलाई शंका लाग्छ अथवा विमति हुन्छ--उसले मसँग प्रश्न सोधोस् । मैले उत्तर दिनेछु । हाम्रा सामुन्ने हाम्रा शास्ता पनि हुनुहुन्छ-- जो यी धर्महरूमा सु-कुशल हुनुहुन्छ ।”

३- “आवुसो ! दुइहप्ता उपसम्पदा भइसकेपछि मैले निरुक्तिप्रतिसम्भिदा प्राप्त गरें--कारण सहित, व्यञ्जन सहित । त्यसलाई म अनेक प्रकारले बताउँछु, तथा प्रष्ट पाछु । जसलाई शंका लाग्छ अथवा विमति हुन्छ--उसले मसँग प्रश्न सोधोस् । मैले उत्तर दिनेछु । हाम्रा सामुन्ने हाम्रा शास्ता पनि हुनुहुन्छ-- जो यी धर्महरूमा सु-कुशल हुनु-हुन्छ ।”

४- “आवुसो ! दुइहप्ता उपसम्पदा भइसकेपछि मैले प्रतिभाण

३. सारिपुत्र महास्थविरले कहाँ र कुन बेलामा अरहत्व प्राप्त गर्नु भयो भन्ने बारेमा बु. प. भा-१ पृ. ३५५ र ३६४ मा हेर्नु ।

प्रतिसम्भवा प्राप्त गरें-- कारण सहित, व्यञ्जन सहित । त्यसलाई म अनेक प्रकारले बताउँछु, तथा प्रष्ट पार्छु । जसलाई शंका लाग्छ अथवा विमति हुन्छ -- उसले मसँग प्रश्न सोधोस् । मैले उत्तर दिनेछु । हाम्रा सामुन्ने हाम्रा शास्ता पनि हुनुहुन्छ-- जो यी धर्महरूमा सु-कुशल हुनुहुन्छ ।”

X

X

X

मूल सूत्र—

१२२।१९ आयुष्मान् महाकोट्टिकको प्रश्न

(महाकोट्टिकसुत्त^१)

आयुष्मान् महाकोट्टिक जहाँ आयुष्मान् सारिपुत्र हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो^२। त्यहाँ पुगेपछि आयुष्मान् सारिपुत्रसँग सम्मोदन गरे। सम्मोदनीय कुशलवार्ता सिद्धिएपछि एक छेउमा बस्नुभयो। एक छेउमा बस्नुभएका आयुष्मान् महाकोट्टिकले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई यस्तो भन्नुभयो --

१ - “आवुसो ! छवटै स्पर्शायतनहरूको^३ निरवशेष विराग, निरोध भएपछि अरू पनि केही छ के ?”

१. स्याम र रोमनमा: ‘महाकोट्टित’ ।

२. अं. नि-४ पृ. १७९: सञ्चेतनिकवरगो ; अ. क. II. पृ. ५४६.

३. चक्षु, स्रोत, घ्राण, जिह्वा, काय तथा मन । यी छ आयतनलाई ‘स्पर्शायतन’ भनिएको हो ।

“आवुसो ! यस्तो नभन ।”

२- “आवुसो ! छवटै स्पर्शायतनहरूको निरवशेष विराग निरोध भएपछि अरू केही छैन के ?”

“आवुसो ! यस्तो नभन ।”

३ - “आवुसो ! छवटै स्पर्शायतनहरूको निरवशेष विराग, निरोध भएपछि अरू पनि केही छैन के ?”

“आवुसो ! यस्तो नभन ।”

४-“आवुसो ! छवटै स्पर्शायतनहरूको निरवशेष विराग निरोध भएपछि अरू केही छैन न छ के ?”

“आवुसो ! यस्तो नभन ।”

“आवुसो ! छवटै स्पर्शायतनहरूको निरवशेष विराग, निरोध भएपछि अरू पनि केही छ के ?” भनी सोध्दा--‘आवुसो यस्तो नभन ।’ भनी भन्नुहुन्छ । “आवुसो ! छवटै स्पर्शायतनहरूको निरवशेष विराग निरोध भएपछि अरू केही छैन के ?” भनी सोध्दा--‘आवुसो यस्तो नभन ।’ भनी भन्नुहुन्छ । “आवुसो ! छवटै स्पर्शायतनहरूको निरवशेष विराग, निरोध भएपछि अरू केही छ पनि, छैन पनि के ?” भनी सोध्दा--‘आवुसो यस्तो नभन ।’ भनी भन्नुहुन्छ । “आवुसो ! छवटै

स्पर्शायतनहरूको निरवशेष विराग, निरोध भएपछि अरू केही पनि छैन, न छ के ?” भनी सोध्दा--‘आवुसो यस्तो नभन ।’ भनी भन्नुहुन्छ । “आवुसो ! त्यसो भए यी कुराहरू कसरी बुझ्ने त ?”

“१) आवुसो ! छवटै स्पर्शायतनहरूको निरवशेष विराग, निरोध भएपछि ‘केही छ’ भनी भन्दा निष्प्रपञ्चलाई प्रपञ्च गर्छ (अप्पपञ्चं पपञ्चेति) । (२) आवुसो ! छवटै स्पर्शायतनहरूको निरवशेष विराग, निरोध भएपछि ‘केही छैन’ भन्दा पनि निष्प्रपञ्चलाई प्रपञ्च नै गर्छ । (३) आवुसो ! छवटै स्पर्शायतनहरूको निरवशेष विराग, निरोध भएपछि ‘न केही छ, न केही छैन’ भन्दा पनि निष्प्रपञ्चलाई प्रपञ्च नै गर्छ । (४) आवुसो ! छवटै स्पर्शायतनहरूको निरवशेष विराग, निरोध भएपछि ‘केही छैन’ भन्दापनि निष्प्रपञ्चलाई प्रपञ्च नै गर्छ (अप्पपञ्चं पपञ्चेति) । आवुसो ! जति सम्म छवटै स्पर्शायतनहरूको गति (= जाने मार्ग) हो उतिनै प्रपञ्चको गति हो; जतिसम्म प्रपञ्चको गति हो उतिनै छवटै स्पर्शायतनहरूको गति हो । आवुसो ! छवटै स्पर्शायतनहरूको निरवशेष विराग, निरोध हुनु नै प्रपञ्चको निरोध हो, प्रपञ्चको उपशम हो ।”

X

X

X

मूल सूत्र—

१२३।२० आयुष्मान् उपवाणको प्रश्न

(उपवाणसुत्ता^१)

अनि आयुष्मान् उपवाण जहाँ आयुष्मान् सारिपुत्र हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुगेपछि आयुष्मान् सारिपुत्रसँग सम्मोदन गरे । सम्मोदनीय कुशलवार्ता सिद्धिएपछि एक छेउमा बस्नुभयो । एक छेउमा बस्नुभएका आयुष्मान् उपवाणले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई यस्तो भन्नुभयो—

Dhamma.Digital

१ – “आवुसो सारिपुत्र ! के ‘विदचाले’ (सांसारिक दुःखको) अन्त हुन्छ ?”

“आवुसो ! यसो होइन ।”

१. अं. नि. - ४ पृ. १७३: सञ्चेतनियवग्गो अ. क. II. पृ. ५४६

२- “आवुसो सारिपुत्र ! के त ‘चरणले’ (सांसारिक दुःखको) अन्त हुन्छ ?”

“आवुसो ! यसो होइन ।”

३- “आवुसो सारिपुत्र ! के ‘विदद्याचरणले’^१ (सांसारिक दुःखको) अन्त हुन्छ ?”

“आवुसो ! यसो पनि होइन ।”

४- “आवुसो सारिपुत्र ! के त ‘विदद्याचरण बाहेकले’ (सांसारिक दुःखको) अन्त हुन्छ ?”

“आवुसो ! यसो पनि होइन ।”

“ ‘आवुसो सारिपुत्र ! के त ‘विदद्याले अन्त हुन्छ ?’ भनी सोध्दा--आवुसो ! यसो होइन’ भनी भन्नुहुन्छ । ‘आवुसो सारिपुत्र ! के त ‘चरणले’ अन्त हुन्छ ?’ भनी सोध्दा--‘आवुसो सारिपुत्र ! यसो पनि होइन’ भनी भन्नुहुन्छ । ‘आवुसो सारिपुत्र ! के त ‘विदद्याचरणले’ अन्त हुन्छ ?’ भनी सोध्दा--‘आवुसो यसो पनि होइन’ भनी भन्नुहुन्छ । ‘आवुसो सारिपुत्र ! यसो पनि होइन’ भनी भन्नुहुन्छ । ‘आवुसो सारिपुत्र ! के त ‘विदद्याचरण बाहेकले’ अन्त हुन्छ ?’ भनी सोध्दा--‘आवुसो ! यसो पनि होइन’ भनी भन्नुहुन्छ । “आवुसो !

१. विदद्याचरण’ भनेको केहो भन्ने वारेमा बु. ब्रा. भा-१,पृ. ३०० मा र बु. ग. भा-१. पृ. २५९ मा उल्लेख भएको छ ।

त्यसो भए कसरी अन्त हुन्छ ?”

“ (१) आवुसो ! यदि **विदद्याले मात्र** अन्त हुने भए--सउपादानी भएर नै अन्त भएको हुनेछ । (२) आवुसो ! यदि **चरणले मात्र** अन्त हुने भए पनि-- सउपादानी भएर नै अन्त भएको हुनेछ । (३) आवुसो ! यदि **विदद्याचरणले मात्र** अन्त हुने भए पनि सउपादानी भएर नै अन्त भएको हुनेछ । (४) आवुसो ! **विदद्याचरण बाहेकले मात्र** अन्त हुने भएमा-- पृथक्जन पनि (= आर्यमार्गमा नपुग्ने) अन्त गर्ने हुनेछ । आवुसो ! विदद्याचरण बाहेकले भनेको नै पृथक्जनहरू हुन् । आवुसो ! चरण असम्पन्न हुनेले यथार्थत जान्दैन, देख्दैन । चरण सम्पन्न हुनेले यथार्थत जान्दछ, देख्दछ । यथार्थत जान्ने देख्ने (सांसारिक दुःखको) अन्तकर हुन्छ ।”

X

X

X

Dhamma.Digital

मूल सूत्र—

१२४ ।२१ यसै जन्ममा परिनिवारणं हुन्त

(निब्बानसुत्ता^१)

अनि आयुष्मान् आनन्द जहाँ आयुष्मान् सारिपुत्र हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुगेपछि आयुष्मान् सारिपुत्रसँग सम्मोदन गर्नुभयो । सम्मोदनीय कुशलवार्ता सिद्धिएपछि एक छेउमा बस्नुभयो । एक छेउमा बस्नुभएका आयुष्मान् आनन्दले आयुष्मान् सारिपुत्रसँग यस्तो सोध्नुभयो—

“आवुसो सारिपुत्र ! के हेतु, के प्रत्यय हो जो कि यहाँ केही प्राणीहरू यसै जनममा परिनिर्वाण हुन्नन् ?”

“आवुसो आनन्द ! यहाँ केही प्राणीहरू (१) यो हानभागीय-

१. अं. नि.-४. पृ. १७८: सञ्चेतनियवग्गो ; अ. क. II. पृ. ५५०.

संज्ञा हो भनी यथार्थतः जान्दैनन्, (२) यो स्थितिभागीयसंज्ञा हो भनी यथार्थतः जान्दैनन् (३) यो विशेषभागीयसंज्ञा हो भनी यथार्थतः जान्दैनन् । (४) यो निर्वेदभागीसंज्ञा हो भनी यथार्थतः जान्दैनन् । आवुसो आनन्द ! यही हेतु हो, यही प्रत्यय हो जसले गर्दा यहाँ केही प्राणीहरू यसै जनममा परिनिर्वाण हुन्छन् ।”

“आवुसो सारिपुत्र ! के हेतु, के प्रत्यय हो त जो कि यहाँ केही प्राणीहरू यसै जनममा परिनिर्वाण हुन्छन् ?”

“आवुसो आनन्द ! यहाँ केही प्राणीहरू (१) यो हानभागीय- संज्ञा हो भनी यथार्थतः जान्दछन्, (२) यो स्थिति भागीयसंज्ञा हो भनी यथार्थतः जान्दछन् (३) यो विशेषभागीयसंज्ञा हो भनी यथार्थतः जान्दछन् । (४) यो निर्वेदभागीसंज्ञा हो भनी यथार्थतः जान्दछन् । आवुसो आनन्द ! यही हेतु हो, यही प्रत्यय हो जसले गर्दा यहाँ केही प्राणीहरू यसै जनममा परिनिर्वाण हुन्छन् ।”

X

X

X

मूल सूत्र—

१२५ ।२२ सारिपुत्रले अनुप्रवर्तन गर्न सक्छन्

(दुतिय चक्कानुवत्तनसुत्त^१)

“भिक्षु हो ! पञ्चाङ्गले युक्त हुने चक्रवर्ति राजाका जेठा छोरोले बाबुद्वारा प्रवर्तित चक्रलाई धर्मपूर्वक अनुप्रवर्तन गर्न सक्छन् । जुन चक्र कुनै शत्रु मनुष्यले प्रवर्तन गर्न सक्दैन । कुन पाँच अङ्गले युक्त हुन्छ ?”

“भिक्षु हो ! यहाँ चक्रवर्तिका जेठा छोरा (१) अर्थज्ञ हुन्छन्, (२) धर्मज्ञ हुन्छन्, (३) मात्राज्ञ हुन्छन्, (४) कालज्ञ हुन्छन् र (५) परिषदज्ञ हुन्छन् । भिक्षु हो ! यी पाँच अङ्गले युक्त हुने चक्रवर्ति राजाका जेठा छोरोले बाबुले प्रवर्तित चक्रलाई धर्मपूर्वक अनुप्रवर्तन गर्न सक्छन् । जुन चक्र कुनै शत्रु मनुष्यले प्रवर्तन गर्न सक्दैन ।”

१. अं. नि. -५, पृ. ४०२: राजवग्गो ; अ. क. II. पृ. ६१९

“भिक्षु हो ! यस्तै गरी पाँच अङ्गले युक्त भएका सारिपुत्रले तथागतद्वारा प्रवर्तित अनुत्तर धर्म चक्रलाई सम्यक् रूपले अनुप्रवर्तन गर्न सक्छन् जुन चक्र श्रमण, ब्राह्मण, देव, मार, तथा ब्रह्मा अथवा कसैले पनि यो लोकमा प्रवर्तन गर्न सक्दैन । कुन पाँच अङ्गले युक्त हुन्छ ?”

“भिक्षु हो ! यहाँ सारिपुत्र (१) अर्थज्ञ छन्, (२) धर्मज्ञ छन्, (३) मात्राज्ञ छन्, (४) कालज्ञ छन् र (५) परिषदज्ञ छन् । भिक्षुहो ! यी पाँच अङ्गले युक्त हुने सारिपुत्रले तथागतद्वारा प्रवर्तित अनुत्तर धर्मचक्रलाई अनुप्रवर्तन गर्न सक्छन् । जुन चक्र श्रमण, ब्राह्मण, देव, मार, तथा ब्रह्मा अथवा कसैले पनि यो लोकमा प्रवर्तन गर्न सक्दैन ।

X

X

X

Dhamma.Digital

मूल सूत्र—

१२६।२३ आघात हटाउने तथा मैत्री गर्ने उपाय

(द्वितीय आघात पटिविनयसुत्त^१)

त्यहाँ आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो--

“आवुसो भिक्षु हो !”

“आवुसो !” भनी ती भिक्षुहरूले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई प्रत्युत्तर दिए । अनि आयुष्मान् सारिपुत्रले यसो भन्नुभयो--

“आवुसो ! पाँच ठाउँमा आघातहरू हटाउन सक्नुपर्छ । जुन ठाउँमा भिक्षुहरूलाई आघातहरू उत्पन्न हुन्छन्--ती सबै हटाउनु सक्नुपर्छ । कुन पाँच ?”

(१) “आवुसो ! यहाँ कुनै पुरुषको कायिक आचरण अपरिशुद्ध

१. अं. नि.-५. पृ. ४३५: आघातवग्गो ; अ. क. II. पृ. ६२६.

हुन्छ तर वाचिक आचरण परिशुद्ध हुन्छ । आवुसो ! यस्तो पुरुष प्रतिको आघात^१ पनि हटाउन सक्नुपर्छ ।”

(२) “आवुसो ! यहाँ, कुनै पुरुषको वाचिक आचरण अपरिशुद्ध हुन्छ तर कायिक आचरण परिशुद्ध हुन्छ । आवुसो ! यस्तो पुरुष प्रतिको आघात पनि हटाउन सक्नुपर्छ ।”

(३) “आवुसो ! यहाँ, कुनै पुरुषको कायिक आचरण पनि अपरिशुद्ध हुन्छ वाचिक आचरण पनि अपरिशुद्ध हुन्छ । तर समय समयमा (उसको) चित्तमा विवर^२ तथा प्रसन्नता^३ पैदा हुन्छ । आवुसो ! यस्तो पुरुष प्रतिको आघात पनि हटाउन सक्नुपर्छ ।”

(४) “आवुसो ! यहाँ, कुनै पुरुषको कायिक आचरण पनि

१. द्वेषभाव, अप्रियभाव तथा घृणाभाग तथा अमैत्रीभाव आदिलाई यहाँ आघात भनिएको हो ।
२. समय समयमा समथविपश्यनादि ध्यान गर्ने इच्छा हुनेलाई यहाँ ‘विवर’ भनी भनिएको हो । अं. अ. क. II. पृ. ६२६: दुतिय आघात पटिविनय सुत्तवण्णना ।
३. कहिले कहिले श्रद्धादि प्रसन्नता पनि पैदा हुन्छ भनी भनिएको हो । अं. अ. क. II. पृ. ६२६:

अपरिशुद्ध हुन्छ, वाचिक आचरण पनि अपरिशुद्ध हुन्छ। तर समय समयमा (उसको) चित्तमा विवर तथा प्रसन्नता पैदा हुन्छ। आवुसो ! यस्तो पुरुष प्रतिको आघात पनि हटाउन सक्नुपर्छ।”

(५) “आवुसो ! यहाँ, कुनै पुरुषको कायिक आचरण पनि परिशुद्ध हुन्छ, वाचिक आचरण पनि परिशुद्ध हुन्छ। तर समय समयमा (उसको) चित्तमा विवर तथा प्रसन्नता पैदा हुन्छ। आवुसो ! यस्तो पुरुष प्रतिको आघात पनि हटाउन सक्नुपर्छ।”

१- “आवुसो ! त्यहाँ जो पुरुषको अपरिशुद्ध कायिक आचरण र परिशुद्ध वाचिक आचरण हुन्छ, त्यस्तो पुरुष प्रतिको आघातलाई कसरी हटाउने ? आवुसो ! जस्तै बाटामा फ्याकी राखेको कुनै भुत्रो कपडा देख्दा कुनै पासुकूलिक भिक्षुले^१ त्यसलाई देब्रे खुट्टाले कुल्ची दाहिने खुट्टाले फिजाई जो त्यसमा बलियो र नफाटेको भाग हो त्यसलाई च्यातेर लैजान्छ। आवुसो ! त्यस्तै जो पुरुषको अपरिशुद्ध कायिक आचरण हुन्छ र परिशुद्ध वाचिक आचरण हुन्छ, त्यसबेला जो त्यसका अपरिशुद्ध कायिक आचरण हो त्यसमा ध्यान नदिई त्यसबेला जो त्यसको परिशुद्ध वाचिक आचरण हो त्यसमाथि ध्यान दिनुपर्छ। यसरी त्यस पुरुष प्रतिको

१. पासुकूलिक भिक्षु भनी कस्तालाई भनिएको हो भन्ने कुरा लेखकको बु. गृ. भा-१ तथा पृ. ३८८ को पादटिप्पणीमा तथा बु. प. भा-१ पृ. ४३६ को पादटिप्पणीहरूमा उल्लेख भएका छन्।

आघातलाई हटाउन सक्नु पर्छ^१ ।

(२) “आवुसो ! त्यहाँ, जो पुरुषको अपरिशुद्ध वाचिक आचरण

१. यस सूत्रमा मैत्री भावना बढाउने तरिका सम्बन्धीका कुराहरू बताइँदै छन् । एक पुरुष अर्को पुरुषको कायिक वा वाचिक व्यवहार देखेर प्रसन्न वा अप्रसन्न हुनसक्छ । अतःएवं अप्रसन्न हुने कारण मनमा आउँदा मैत्री-चित्त राख्नु गहारो पर्छ । त्यसैले मैत्री-विहारीले प्रसन्न हुने कारणलाई मात्र ध्यानमा राखी मैत्री बढाउन सक्नुपर्छ । माथि सूत्रमा उल्लिखित उपमाको अर्थ यस प्रकार बुझिलिनुपर्छ --

पांसुकूलिक भिक्षुलाई मैत्री-विहारी पुरुष भन्ने सम्झनुपर्छ । बाटामा फ्याकी राखेको भुत्रो कपडा जस्तै आफूलाई मन नपर्ने पुरुष सम्झनुपर्छ । च्यातिएको कपडा जस्तै त्यो पुरुषको अपरिशुद्ध कायिक वा वाचिक-कर्मलाई सम्झनुपर्छ । नच्यातिएको भाग जस्तै त्यो पुरुषको परिशुद्ध कायिक वा वाचिक कर्मलाई सम्झनुपर्छ । च्यातिएको भागलाई छाडी नच्यातिएको भाग लिई चीवर सिई सुखपूर्वक लगाउने भैं जो व्यक्तिको जुन व्यवहारमा मन पर्दैन त्यसमा ध्यान नदिई जुन व्यवहारमा मनपर्छ त्यसमा मात्रै ध्यान दिई आफ्नो चित्तबाट द्वेषभावलाई हटाई आफ्नो चित्तलाई हल्का पारी मैत्री (= मित्रता) बढाउने पुरुष सम्झनुपर्छ । अ. नि. अ. क. II. पृ. ६२७: दुतिय आात पटिविनय सुत्तवणना ।

र परिशुद्ध कायिक आचरण हुन्छ, त्यस्तो पुरुष प्रतिको आघातलाई कसरी हटाउने ? आवुसो ! भनौं कि पात पतिङ्गर तथा भ्याउहरूले छोपिएको एक पोखरी छ । अनि घाममा तातिएको घाममा परेर थाकेको तीर्खाएको कुनै पुरुष पानी पिउँन आउँछ । ऊ पोखरीमा ओर्ली दुवै हातले पातपतिङ्गर तथा भ्याउहरू पन्छाई अँजुलीका अँजुली पानी पिई फर्केर जान्छ । आवुसो ! यस्तै जो पुरुषको अपरिशुद्ध वाचिक आचरण र परिशुद्ध कायिक आचरण हुन्छ, त्यसबेला जो त्यसको अपरिशुद्ध वाचिक आचरण हो त्यसमा ध्यान नदिई त्यस बेला जो त्यसको परिशुद्ध कायिक आचरण हो त्यसमाथि ध्यान दिनुपर्छ । यसरी त्यस पुरुष प्रतिको आघातलाई हटाउन सक्नुपर्छ ।”

३- “आवुसो ! त्यहाँ, जो पुरुषको अपरिशुद्ध कायिक आचरण र अपरिशुद्ध वाचिक आचरण हुन्छ, तर समय समयमा उसको चित्तमा

-
१. घाममा परेको पुरुषलाई मैत्री-विहारी पुरुष भन्ने सम्झनुपर्छ । पात पतिङ्गर तथा भ्याउहरू भैं अपरिशुद्ध वाचिक आचरणलाई सम्झनुपर्छ । शुद्ध पानी जस्तै परिशुद्ध कायिक आचरणलाई सम्झनुपर्छ । पातपतिङ्गर तथा भ्याउहरू हटाई शुद्ध पानी पिई जाने पुरुष भैं अपरिशुद्ध वाचिक आचरण माथि ध्यान नराखी आफ्नो मनबाट द्वेषभाव (= अमित्रता) हटाई मनलाई हल्का पारी मैत्री (=मित्रता) बढाउने पुरुष सम्झनुपर्छ । अं. नि. अ. क. II. पृ. ६२७.

विवर (=विदर्शनादि ध्यान) र प्रसन्नता उत्पन्न हुन्छ त्यस्तो पुरुष प्रतिको आघातलाई कसरी हटाउने ? आवुसो ! भनौं कि एक स्थानमा खुर जत्रै खाल्टोमा पानी हुन्छ (=गोपदे उदकं) । अनि घामले तातिएको, घाममा परी थाकेको, प्यास लागेको कुनै पुरुष आउँछ । अनि उसको मनमा यस्तो लाग्छ-- 'यदि मैले यो पानी अँजुलीमा लिई पिऊँ वा कुनै भाँडोमा लेऊँ भने यो पानी धमिलो हुनेछ, पिउन लायक हुने छैन । अतः किन मैले दुइ घुँडा र दुइ हातले भुइँमा टेकी गाइले लिए जस्तै गरी पानी नपिऊँ' । यति सोची ऊ दुइ घुँडा र दुइ हातले भुइँमा टेकी गाईले जस्तै गरी पानी पिई फर्केर जान्छ । आवुसो ! यस्तै जो पुरुषको अपरिशुद्ध कायिक आचरण र अपरिशुद्ध वाचिक आचरण तथा जो उसको चित्तमा समय समयमा विवर तथा प्रसन्नता पैदा हुन्छ त्यसबेला जो त्यसको अपरिशुद्ध कायिक आचरण र अपरिशुद्ध वाचिक आचरण हो त्यसमा ध्यान नदिई, त्यसबेला जो त्यसको अपरिशुद्ध वाचिक आचरण हो त्यसमा पनि ध्यान नदिई त्यसबेला जो त्यसको चित्तमा समय समयमा पैदा हुने विवर र प्रसन्नता हो त्यस माथि ध्यान दिनुपर्छ । यसरी त्यस पुरुष प्रतिको आघातलाई हटाउन सक्नुपर्छ ।”

-
१. घाममा परेको पुरुष जस्तै मैत्री-विहारी पुरुष भन्ने सम्झनुपर्छ । गोपद (=खुर) जस्तै मन नपर्ने पुरुषलाई सम्झनुपर्छ । खुरभित्र भएको पानी भैं त्यस पुरुषमा कहीले कहीले उत्पन्न हुने विवर अर्थात् ध्यानादि गर्ने गुणलाई सम्झनुपर्छ । गाईले जस्तै दुइ घुँडा र दुइ हातले टेकी पानी लिएर जाने भैं त्यस पुरुषको अपरिशुद्धतामा ध्यान नदिई उसको मनमा कहीले कहीले उत्पन्न हुने थोरै गुण माथि ध्यान राखी आफ्नो चित्तलाई हल्का पारी मैत्री बढाउने पुरुष सम्झनुपर्छ । अं. ति. अ. क. II. पृ. ६२७.

४- “आवुसो ! त्यहाँ, जो पुरुषको अपरिशुद्ध कायिक आचरण र अपरिशुद्ध वाचिक आचरण हुन्छ, समय समयमा उसको चित्तमा विवर तथा प्रसन्नता पनि उत्पन्न हुन्छ त्यस्तो पुरुष प्रतिको आघातलाई कसरी हटाउने ? आवुसो ! भनौं कि यहाँ एक पुरुष व्याधिग्रस्त साँचै विरामीको कारणले दुःखी भई लामो बाटोमा गइरहेको हुन्छ । उता अगाडि पनि गाउँ टाढा छ, पछाडि पनि गाउँ टाढा छ । उसले अनुकूल भोजन पनि पाउँदैन, अनुकूल औषधीहरू पनि पाउँदैन, अनुकूल उपस्थाक पनि पाउँदैन; गाउँको अन्तसम्म पुऱ्याइदिने नायक पनि पाउँदैन । लामो बाटोमा गइरहेका कुनै अर्को एक पुरुषले उसलाई देख्छ । उसले त्यो पुरुष प्रति करुणाभाव नै राख्छ, अनुदया नै राख्छ, अनुकम्पा नै राख्छ । ‘हरे !! यो पुरुषले अनुकूल भोजनहरू पाए कति हुन्थ्यो, अनुकूल औषधीहरू पाए कति हुन्थ्यो, अनुकूल उपस्थाक पाए कति हुन्थ्यो, गाउँको अन्तसम्म पुऱ्याइदिने नायक पाए कति हुन्थ्यो ।’ किन भन्ने ? यो पुरुषको यहीं नै विनाश नहोस् भन्ने हेतुले । आवुसो ! त्यस्तै जो पुरुषको अपरिशुद्ध कायिक आचरण हो अपरिशुद्धवाचिक आचरण हो तथा उसको चित्तमा समय समयमा विवर र प्रसन्नता पनि उत्पन्न हुन्छ आवुसो ! यस्तो पुरुष प्रति पनि करुणा नै राख्नुपर्छ । ‘हरे ! यी आयुष्मान्ले कायदुश्चरितलाई छाडी कायसुचरितलाई भाविता गरे कति हुन्थ्यो । वचनदुश्चरितलाई छाडी वचनसुचरितलाई भाविता गरे कति हुन्थ्यो !’ किनभन्ने ? यी आयुष्मान् काय छाडी मृत्यु पछि अपाय दुर्गति विनिपात नर्कमा न

जाउन् ! यसरी त्यस पुरुष प्रतिको आघातलाई हटाउन सम्बुपछै ।”

५- “आवुसो ! त्यहाँ, जो पुरुषको परिशुद्ध कायिक आचरण, परिशुद्ध वाचिक आचरण हुन्छ, तथा समय समयमा उसको चित्तमा विवर र प्रसन्नता पनि उत्पन्न हुन्छ, कसरी त्यस्तो पुरुष प्रतिको आघातलाई हटाउने ? आवुसो ! भनौं कि यहाँ, स्वच्छ, स्वादिलो, शीतल तथा नीर्मल-पानी भएको; रमणीय राम्रो तीर्थस्थान भएको तथा अनेक रुखहरूले आच्छादित एक पोखरी हुन्छ । अनि त्यहाँ, घाममा तातिएको घाममा

-
१. यो रोगी भई अनाथ हुने पुरुषलाई सबैतिरबाट अशुद्ध हुने पुरुष सम्भन्नुपछै । लामो बाटो भैं अनादि संसारलाई ठान्नुपछै । अगाडि पछाडि गाउँहरू टाढाभएको जस्तै उसको निम्ति निवारण टाढा परेको सम्भन्नुपछै । अनुकूल भोजनहरू नपाएको जस्तै सामञ्जसफलहरू नपाएको सम्भन्नुपछै । अनुकूल औषधीहरू नपाएको जस्तै समर्थविपश्यनादि ध्यान नभएको सम्भन्नुपछै । अनुकूल उपस्थाक नपाएको जस्तै अतिबुद्धिदिने कल्याणमित्र नपाएको नपाएको अथवा क्लेशरूपी रोगलाई चिकित्सक नपाएको जस्तो सम्भन्नुपछै । गाउँको अन्तसम्म पुऱ्याइदिने नायक नभेटिएको जस्तै निवारण पुऱ्याइदिने तथागत वा तथागतका श्रावकहरू नभेटिएको सम्भन्नुपछै । कुनै पुरुषले देखेर दया राख्ने जस्तै त्यस पुरुष प्रति करुणा राखी मैत्री बढाउने पुरुष सम्भन्नुपछै । अं. नि. अ. क. II. पृ. ६२७.

परेर थाकेको, पानीको तीर्खा लागेको कुनै एक पुरुष आउँछ । ऊ त्यो पोखरीमा ओल्ही नुहाई पानी पिई माथि आई त्यसै रुखको छायामा बस्छ पनि सुन्छ पनि । आवुसो ! त्यस्तै जो पुरुषको परिशुद्ध कायिक आचरण हो, परिशुद्ध वाचिक आचरण हो, जो उसको चित्तमा समय समयमा विवर र प्रसन्नता उत्पन्न हुने हो, त्यसबेला जो त्यसको परिशुद्ध कायिक आचरण हो, जो त्यसको परिशुद्ध वाचिक आचरण हो ती दुवैमा ध्यान राखी जो उसको चित्तमा समय समयमा विवर र प्रसन्नता उत्पन्न हुन्छ, त्यसमा पनि ध्यान राख्नु । यसरी त्यस पुरुष प्रतिको आघातलाई हटाउन सक्नु-पर्छ । आवुसो ! सबैतिरबाट प्रसन्न हुने पुरुषलाई भेटिंदा चित्त प्रसन्न हुन्छ ।”

“आवुसो ! पाँच आघातहरूलाई हटाउने उपाय यी नै पाँच हुन् । जसमा उत्पन्न भएका आतहरूलाई भिक्षुहरूले सर्वप्रकारले हटाउन सक्नु-पर्छ ।”

X

X

X

-
१. घाममा तातिएर आएको पुरुष भैं भैत्री बढाउने पुरुषलाई सम्भन्नुपर्छ । शुद्ध पोखरी भैं सबैद्वारहरू परिशुद्ध भएको पुरुष सम्भन्नुपर्छ । नुहाई धुवाई गरी जाने पुरुष भैं ती परिशुद्ध द्वारहरूमध्ये जुनसुकै द्वारमा पनि ध्यान राखी आफ्नो चित्त प्रसन्न पारी, चित्त हल्का पारी आनन्दपूर्वक भैत्री बढाउने पुरुष सम्भन्नुपर्छ । अं. नि. अ. क. II. पृ. ६२८: दुतिय आघात पटिविनयसुत्तवण्णना ।

मूल सूत्र—

१२७ । २४ साकच्छायोग्य भिक्षु

(साकच्छसुत्त^१)

त्यहाँ आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो—
“आवुसो भिक्षु हो !”

“आवुसो !” भनी ती भिक्षुहरूले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई प्रत्युत्तर
दिए । आयुष्मान् सारिपुत्रले यसो भन्नुभयो--

“आवुसो ! पाँच कारणहरूले युक्तहुने भिक्षु सब्रह्मचारीहरूसँग
साकच्छा (= छलफल) गर्न योग्य हुन्छ । कुन पाँचले भने ?” --

(१) “आवुसो ! यहाँ, भिक्षु आफू पनि शीलसम्पन्न हुन्छ, शीलसम्पदा-
कथाहरूमा आउने प्रश्नहरूको उत्तर दिने अभ्यास पनि हुन्छ । (२) आफू
पनि समाधि सम्पन्न हुन्छ, समाधिसम्पदा-कथाहरूमा आउने

१. अं. नि.-५. पृ. ४३८: आघातवग्गो ।

प्रश्नहरूको उत्तर दिने अभ्यास पनि हुन्छ । (३) आफू पनि प्रज्ञा सम्पन्न हुन्छ प्रज्ञासम्पदा-कथाहरूमा आउने प्रश्नहरूको उत्तर दिने अभ्यास पनि हुन्छ (४) आफू पनि विमुक्ति सम्पन्न हुन्छ विमुक्तिसम्पदा-कथाहरूमा आउने प्रश्नहरूको उत्तरदिने अभ्यास पनि हुन्छ । (५) आफू पनि विमुक्तिज्ञानदर्शन सम्पन्न हुन्छ विमुक्तिज्ञानदर्शनसम्पदा-कथाहरूमा आउने प्रश्नहरूको उत्तर दिने अभ्यास पनि हुन्छ ।”

“आवुसो ! यी नै पाँच कारणहरूले युक्तहुने भिक्षु, सब्रह्मचारीहरूसँग साकच्छ्रा (= छलफल) गर्न योग्य हुन्छ ।”

X X X

Dhamma.Digital

मूल सूत्र—

१२८ ।२५ सहजीवि भई बस्नयोग्य भिक्षु

(साजीवसुत्त^१)

त्यहाँ आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो—
“आवुसो भिक्षु हो !”

“आवुसो !” भनी ती भिक्षुहरूले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई प्रत्युत्तर
दिए । आयुष्मान् सारिपुत्रले यसो भन्नुभयो--

“आवुसो ! पाँच कारणहरूले युक्तहुने भिक्षु सब्रह्मचारीहरूसँग
सहजीवि भई बस्न योग्य छ । कुन पाँचले भने ?” --

(१) “भिक्षु हो ! यहाँ भिक्षु आफू पनि शीलसम्पन्न हुन्छ, शील
सम्पदा-कथाहरूमा आउने प्रश्नहरूको उत्तर दिने अभ्यास पनि

१. अं. नि-५. पृ. ४३९: आघातवग्गो ।

हुन्छ । (२) आफू पनि समाधि सम्पन्न हुन्छ, समाधिसम्पदा-कथाहरूमा आउने प्रश्नहरूको उत्तर दिने अभ्यास पनि हुन्छ । (३) आफू पनि प्रज्ञा सम्पन्न हुन्छ, प्रज्ञासम्पदा-कथाहरूमा आउने प्रश्नहरूको उत्तर दिने अभ्यास पनि हुन्छ । (४) आफू पनि विमुक्ति सम्पन्न हुन्छ, विमुक्तिसम्पदा-कथाहरूमा आउने प्रश्नहरूको उत्तरदिने अभ्यास पनि हुन्छ । (५) आफू पनि विमुक्तिज्ञानदर्शन सम्पन्न हुन्छ, विमुक्तिज्ञानदर्शनसम्पदा-कथाहरूमा आउने प्रश्नहरूको उत्तर दिने अभ्यास पनि हुन्छ ।”

“आवुसो ! यी नै पाँच कारणहरूले युक्तहुने भिक्षु, सब्रह्मचारीहरू-सँग सहजीवि भई बस्न योग्य हुन्छ ।”

X

X

X

Dhamma.Digital

मूल सूत्र—

१२९।२६ प्रश्न सोधिने कारणहरू

(पञ्चपुच्छासुत्त^१)

त्यहाँ आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो—
“आवुसो भिक्षु हो !”

“आवुसो !” भनी ती भिक्षुहरूले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई प्रत्युत्तर
दिए । आयुष्मान् सारिपुत्रले यसो भन्नुभयो--

“आवुसो ! यहाँ, जोसुकैले अर्कासँग प्रश्न सोधेता पनि निम्न सबै
पाँच कारणहरूद्वारा वा यी मध्ये कुनै एक कारणद्वारा प्रश्न सोध्ने छ । कुन
पाँचकारणले भने ?” --

(१) “मन्दताको कारणले र मूढताको कारणले -- अर्कासँग

१. अं. नि-५. पृ. ४३९; आघातवग्गो : अ. क. II. पृ. ६२८

प्रश्न सोध्छ, (२) कुभावनाको कारणद्वारा इच्छाको वशमा बसी--अर्कासँग प्रश्न सोध्छ, (३) उपहास गर्ने विचारले-- अर्कासँग प्रश्न सोध्छ, (४) जान्ने विचारले--अर्कासँग प्रश्न सोध्छ, अथवा (५) यस्तो चित्तराखी--अर्कासँग प्रश्न सोध्छ--'यदि मेरो प्रश्नको उत्तर राम्रोसँग बताउँछ भने राम्रै भयो, यदि मेरो प्रश्नको उत्तर राम्रोसँग बताउँदैन भने मैले नै उसलाई राम्रोसँग बताइदिनेछु' ।”

“आवुसो ! जोसुकैले अर्कासँग प्रश्न सोधेता पनि यी नै सबै पाँच कारणहरूद्वारा वा यी मध्ये कुनै एक कारणद्वारा प्रश्न सोध्ने छ। आवुसो ! मैले त यस्तो चित्तराखी प्रश्न सोध्छु--'यदि मेरो प्रश्नको उत्तर राम्रोसँग बताउँछ भने राम्रै भयो, यदि मेरो प्रश्नको उत्तर राम्रोसँग नबताएमा मैले नै राम्रोसँग बताइदिनेछु ।”

X

X

X

Dhamma.Digital

मूल सूत्र—

१३०।२७ निरोधका कुराहरू

(निरोधसुत्त^१)

त्यहाँ आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो—

“आवुसो ! यहाँ, शीलसम्पन्न, समाधिसम्पन्न तथा प्रज्ञासम्पन्न भिक्षु संज्ञावेदधितनिरोध (= संज्ञापनि वेदना पनि निरोध^२ भएको समाधि) समापत्तिमा बस्न पनि सक्छ, उठ्न पनि सक्छ भन्ने कारण छ । यदि यसै जीवनमा (= दिष्टेव धम्मो) अरहत्व (=अञ्जं) प्राप्त गर्न नसकेमा ऊ कबलीकार आहारभक्ष देवताहरू (= कामावचर देवताहरू) को सहवास-लाई अतिक्रम गरी कुनै एक मनोमय-काय^३मा उत्पन्न भई संज्ञा-

१. अं. नि-५. पृ. ४४०: आघातवग्गो; अ. क. II. पृ. ६२८.

२. पटि म. अ. क. पृ. २१७.

३. 'मनोमय-काय' भनी शुद्धावास ब्रह्मलोकलाई भनिएको हो । अं. नि. अ. क. II. पृ. ६२८ निरोधसुत्तवण्णना । शुद्धावास ब्रह्मलोकम

वेदयित निरोध (= समापत्ति) मा समाधिस्थ पनि हुनसक्छ उठ्न पनि सक्छ भन्ने कारण छ ।”

कसैले पनि अनुमोदन गरेनन्

यस्तो भनुहुँदा आयुष्मान् उदायी (लाल) ले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई यस्तो भन्नुभयो--

“आवसो सारिपुत्र ! ‘जो त्यो भिक्षु कबलीकार आहारभक्ष देवताहरूको सहवासलाई अतिक्रम गरी कुनै एक मनोमय-कायमा उत्पन्न भई संज्ञावेदयित निरोधमा समाधिस्थ पनि हुन सक्छ, उठ्न पनि सक्छ’ भन्ने कारण हुन सक्दैन ।”

दोस्रोपटक पनि,तेस्रोपटक पनि आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो--

चतुर्थध्यानको प्रभावद्वारा उत्पन्न हुन सक्ने माथिल्लो भूमि हो । यस भूमिलाई रूपावचर लोक पनि भन्दछन् ।

अविहा, अतप्पा, सुदस्सा, सुदस्सी तथा अकनिट्ट--यो पाँच लोकलाई ‘शुद्धवास भूमि’ भनी भन्दछन् । अभि. ध. सं. पञ्चमपरिच्छेदो । बु. श्रा. च. भा-३ को पृ. २३८ को ‘निवारणसुख’ शीर्षकमा उल्लिखित पादटिप्पणीहरू पनि हेर्न योग्य हुने छ ।

“आवुसो ! यहाँ, शीलसम्पन्न, समाधिसम्पन्न तथा प्रज्ञासम्पन्न भिक्षु संज्ञावेदयित निरोध समापत्तिमा बस्न पनि सक्छ, उठ्न पनि सक्छ, भन्ने कारण छ । यदि यसै जीवनमा अरहत्व प्राप्त गर्न नसकेमा ऊ कबलीकार आहारभक्ष देवताहरूको सहवासलाई अतिक्रम गरी कुनै एक मनोमय-कायमा उत्पन्न भई संज्ञावेदयित निराधेमा समाधिस्थ पनि हुन सक्छ, उठ्न पनि सक्ने भन्ने कारण छ ।”

दोस्रो पटक पनि, तेश्रो पटक पनि आयुष्मान् उदायीले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई यस्तो भन्नुभयो-

“आवुसो सारिपुत्र ! जो त्यो भिक्षु कबलीकार आहारभक्ष देवताहरूको सहवासलाई अतिक्रम गरी कुनै एक मनोमय-कायमा उत्पन्न भई संज्ञावेदयित निरोधमा समाधिस्थ पनि हुन सक्छ, उठ्न पनि सक्छ, भन्ने कारण हुन सक्दैन ।”

अनि आयुष्मान् सारिपुत्रलाई यस्तो लाग्यो- “तीन तीन पटकसम्म आयुष्मान् उदायीले मलाई प्रत्याक्रोश गर्नुभयो (परिक्कोसति), कुनै पनि भिक्षु मेरो अनुमोदन गर्दैनन् । अतः किन म भगवानकहाँ नजाउँ ।” यति सोच्यो भई आयुष्मान् सारिपुत्र जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुगेपछि भगवानलाई अभिवादन गरी एक छेउमा बस्नुभयो । एक छेउमा बस्नुभएका आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो-

“आवुसो ! यहाँ, शीलसम्पन्न, समाधिसम्पन्न तथा प्रज्ञासम्पन्न भिक्षु संज्ञावेदयित निरोध समापत्तिमा बस्न पनि सक्छ, उठ्न पनि सक्छ, भन्ने कारण छ। यदि यसै जीवनमा अर्हत्व प्राप्त गर्न नसकेमा ऊ कबलीकार आहारभक्ष देवताहरूको सहवासलाई अतिक्रम गरी कुनै एक मनोमय-कायमा उत्पन्न भई संज्ञावेदयित निरोधमा समाधिस्थ पनि हुन सक्छ, उठ्न पनि सक्ने भन्ने कारण छ।”

यस्तो भन्नु हुँदा आयुष्मान् उदायीले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई यस्तो भन्नुभयो—

“आवुसो सारिपुत्र ! जो त्यो भिक्षु कबलीकार आहारभक्ष देवताहरूको सहवासलाई अतिक्रम गरी कुनै एक मनोमय-कायमा उत्पन्न भई संज्ञावेदयित निराधेमा समाधिस्थ पनि हुनसक्छ, उठ्न पनि सक्छ, भन्ने कारण हुन सक्दैन।”

दोस्रो पटक पनि, तेश्रो पटक पनि आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो—

“आवुसो ! यहाँ, शीलसम्पन्न, समाधिसम्पन्न तथा प्रज्ञासम्पन्न भिक्षु संज्ञावेदयित निरोध समापत्तिमा बस्न पनि सक्छ, उठ्न पनि सक्छ, भन्ने कारण छ। यदि यसै जीवनमा अर्हत्व प्राप्त गर्न नसकेमा ऊ कबलीकार आहारभक्ष देवताहरूको सहवासलाई अतिक्रम गरी कुनै एक मनोमय-कायमा उत्पन्न भई संज्ञावेदयित निरोधमा समाधिस्थ पनि हुन

सकछ, उठ्न पनि सक्ने भन्ने कारण छ ।”

दोस्रो पटक पनि, ... तेस्रो पटक पनि आयुष्मान् उदायीले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई यस्तो भन्नुभयो—

“आवुसो सारिपुत्र ! जो त्यो भिक्षु कबलीकार आहारभक्ष देवताहरूको सहवासलाई अतिक्रम गरी कुनै एक मनोमय-कायमा उत्पन्न भई संज्ञावेदयित निराधेमा समाधिस्थ पनि हुनसकछ, उठ्न पनि सकछ, भन्ने कारण हुन सक्दैन ।”

अनि आयुष्मान् सारिपुत्रलाई यस्तो लाग्यो—“भगवानको सामुन्ने पनि आयुष्मान् उदायीले तीन तीन पटकसम्म मलाई आक्रोश गर्नुभयो । कुनै भिक्षुले पनि मेरो अनुमोदन गरेनन् । अतः किन म तूष्णि न हूँ ।” यति सोच्नु भई आयुष्मान् सारिपुत्र तूष्णि हुनुभयो ।

अनि भगवानले आयुष्मान् उदायीलाई आमन्त्रण गर्नुभयो--

“उदायी ! ‘मनोमय-काय’ भनी तिमी केलाई सम्भन्छौ ?”

“भन्ते ! जो ती संज्ञामय अरूपी देवता हुन् (त्यसैलाई सम्भन्छु) ।”

“उदायी ! तिमी जस्ता मूर्ख तथा अब्यक्तले भनेका कुराको के मूल्य हुनसकछ, र ! तिमी जस्ताले पनि बोल्न सुहाउँछ, र !”

आनन्द स्थविरको चिन्ता

अनि भगवानले आयुष्मान् आनन्दलाई आमन्त्रण गर्नुभयो—

“आनन्द ! स्थविर (सारिपुत्र) भिक्षुलाई कष्ट दिएको देखेर तिमी कसरी उपेक्षित भई बस्न सकेको ! आनन्द ! स्थविर भिक्षुलाई कष्ट दिएको देखेर पनि तिमीमा कस्तो करुणा पनि उत्पन्न नभएको ?”

अनि भगवानले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो—

“भिक्षु हो ! यहाँ, शीलसम्पन्न, समाधिसम्पन्न तथा प्रज्ञासम्पन्न भिक्षु संज्ञावेदयित निरोध समापत्तिमा बस्न पनि सक्छ, उठ्न पनि सक्छ, – यो सम्भव छ । यदि यसै जीवनमा अरहत्व प्राप्त गर्न सक्दैन भने ऊ कबलीकार आहारभक्ष देवताहरूको सहवासलाई अतिक्रम गरी कुनै एक मनोमय-कायमा उत्पन्न भई संज्ञावेदयित निराधेमा समाधिस्थ पनि हुनसक्छ, उठ्न पनि सक्छ--यो सम्भव छ ।”

भगवानले यति भन्नुभयो । यति भन्नु भई शास्ता आसनबाट उठी विहारभिन्न जानुभयो अनि भगवान जानु भएको केही छिन् पछि, आयुष्मान् आनन्द जहाँ आयुष्मान् उपवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुगेपछि, आयुष्मान् उपवानलाई यस्तो लाग्यो--

“आवुसो उपवान ! अर्कै भिक्षुहरूले स्थविरलाई कष्टदिन्छन्;

तैपनि म त्यसबाट मुक्त छैन । आवुसो उपवान ! संध्या समयमा ध्यानबाट उठ्नु भई यदि भगवानले तपाईसँग यसै कुराको कारणमा केही कुरा गर्नुभएमा यसमा कुनै आश्चर्य लाग्ने छैन । अनि त्यसबेला तपाईले नै सो कुरा बुझ्न नै हुनेछ अहिले त हामीलाई चिन्ता लागेको छ ।”

पाँच कारणले स्थविर भिक्षुहरू गौरवान्वित हुन्छन्

अनि संध्यासमयमा भगवान ध्यानबाट उठ्नु भई जहाँ उपस्थानशाला हो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुग्नुभएपछि विच्छायाइ राखेको आसनमा बस्नुभयो । आसनमा बस्नुभएपछि आयुष्मान् उपवानलाई यस्तो भन्नु-भयो--

“उपवान ! कति कारणले युक्त स्थविर भिक्षु सब्रह्मचारी भिक्षुहरूको निमित्त प्रियकर, मनपर्ने, गौरवनीय तथा सत्कृत्य हुन्छ ?”

“भन्ते ! पाँच कारणले युक्त हुने स्थविर भिक्षु सब्रह्मचारी भिक्षुहरूको निमित्त प्रियकर, मनपर्ने, गौरवनीय तथा सकृत्य हुन्छ । कुन पाँच भने ?--

१- “भन्ते ! यहाँ स्थविर भिक्षु शीलवान् हुन्छ--प्रातिमोक्ष शीलद्वारा संयमित भई आचार-गोचर सम्पन्न भई शिक्षापदहरूलाई राम्ररी पालन गरी अणुमात्र दोषमा पनि भयदर्शी हुन्छ ।”

२- 'बहुश्रुत हुन्छ-- श्रुतधर, श्रुतसन्निचय (= सुनेको कुरालाई नविर्सीकन सम्भिराख्ने) हुन्छ । जो ती आदिकल्याण, मध्यकल्याण, पर्यवसानकल्याण हुने तथा सार्थक, सब्यञ्जन केवल परिपूर्ण, परिशुद्ध ब्रह्मचर्य (= श्रेष्ठधर्म) हुन्-- त्यसको अभिनन्दन गर्छ । फेरि त्यस्तै धर्महरू धेरै सुनेको हुन्छ । सुनेको धर्मलाई धारण पनि गरेको हुन्छ, वचनद्वारा परिचित हुन्छ । मनले राम्ररी विचार गरी प्रज्ञाद्वारा सुप्रतिवेध पनि गरेको हुन्छ ।'

३- 'कल्याण-भाषी कल्याणकारी बोलिले बोल्ने हुन्छ--परिपूर्ण वचनले, प्रष्ट शब्दले, निर्दोष शब्दद्वारा व्यक्त गर्न सक्ने आदि गुणले पनि युक्त हुन्छ ।'

४- 'चतुर्थध्यानको परिशुद्ध समाधिचित्तलाई सरलपूर्वक सुखपूर्वक तथा इच्छानुसार लाभ गरी विहार गर्ने हुन्छ ।'

५- 'आस्रवहरू क्षय गरी अनास्रवी भई--चित्तविमुक्ति प्रज्ञा-विमुक्तिलाई यसै जीवनमै स्वयं अभिज्ञात गरी तथा साक्षात्कार गरी विहार गर्ने हुन्छ ।'

“भन्ते ! यी नै पाँच कारणले युक्त हुने स्थविर भिक्षु सब्रह्मचारी भिक्षुहरूको निम्ति प्रियकर, मनपर्ने, गौरवनीय तथा सत्कृत्य पनि हुन्छ ।”

“उपवान ! साधु, साधु !! उपवान ! यी नै पाँच कारणले युक्त हुने स्थविर भिक्षु सब्रह्मचारी भिक्षुहरूको निम्ति प्रियकर, मनपर्ने, गौरवनीय तथा सत्कृत्य पनि हुन्छ । उपवान ! यदि स्थविर हुने भिक्षुमा यी पाँच गुणहरू विद्यमान छैन भने— दाँत भ्रुवैमा, कपाल फूलवैमा तथा छाला खुम्चिद्वैमा-- सब्रह्मचारी भिक्षुहरूले उसलाई सत्कार गर्ने छैन गौरव राख्ने छैन मान राख्ने छैन न त पूजा नै गर्नेछ ।”

मूल सूत्र—

१३१।२८ दोषारोपणगर्न चाहने भिक्षुमा हुनुपर्ने गुण
(चोदनासुत्त^१)

त्यहाँ आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो—

“आवुसो ! दोषारोपक (= चोदक^२) भिक्षुले अर्कालाई दोषारोपण गर्न चाहनेले आफूलाई पाँच गुणहरूमा राखी दोषारोपण गर्न सक्नुपर्छ । कुन पाँच ? (१) उचित समयमा भन्नेछु, अनुचित समयमा होइन, (२) सत्य नै भन्ने छु, असत्य होइन, (३) कोमल वचनले भन्ने छु, कठोर वचनले होइन, (४) अर्थकामना गरी भन्ने छु, अनर्थ कामना गरी होईन, (५) मैत्री चित्तले (= प्रेमपूर्वक) भन्ने छु अमैत्री- चित्तले (= द्वेष

१. अं. नि-५.पृ ४४३: आघात वग्गो ; अ. क. II. पृ. ६२९.

२. हेर चुल्ल. व. पा. पृ. ३६९: चोदकेन उपट्टापेतव्वधम्ममा, पातिमोक्खट्टपनक्खन्धकं ।

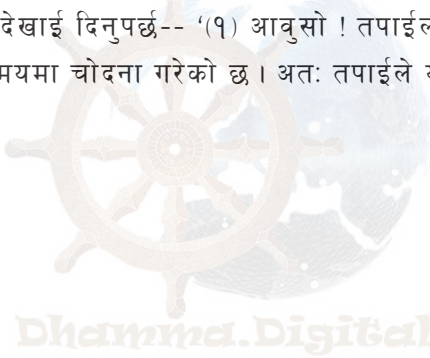
भावले) होइन । आवुसो ! दोषारोपक (= चोदक) भिक्षुले अर्कालाई दोषारोपण गर्न चाहनेले आफूलाई यी पाँच गुणहरूमा राखी दोषारोपण गर्न सक्नुपर्छ^१ ।”

“(१) आवुसो ! यहाँ उचित समयमा होइन अनुचित समयमा^२ दोषारोपण^३ गर्दा केही पुरुषहरू रिसाएको म देख्दछु (२) सत्यले होइन

-
१. यस्तै कुराहरू परि. वा. पा. पृ. २८५: चोदकादिपटिपत्तिमा पनि समुल्लेख भएका पाइन्छन् । यसको अतिरिक्त चोदकले (= दोषारोपकले) अर्कालाई दोष देखाउन चाहनेले आफूमा अर्का पनि पाँच गुणहरू छान् कि छैनन् भन्ने कुराहरू पनि विचार गर्नुपर्छ । परि. वा. पा. पृ. ३३९: अत्तादान वग्ग ।
 २. अनुचित समय भनेको--परिषद्को बीचमा उपोसथ पवारणादि गर्ने समयमा भोजन शालामा दोषारोपण (=चोदना) गर्नु ठीक छैन; यो उचित समय होइन । दिवा स्थानमा अथवा कतै बसिरहेको ठाउँमा; त्यो पनि दोषारोपण पाउने पुरुषसँग अनुमतिलिई मैत्री पूर्वक दोषारोपण गर्न सक्नुपर्छ । व्यक्ति परीक्षण गरी दोषारोपण गर्न सक्नुपर्छ । यदि विनाकारण भिक्षुहरूमा भगडा गराउने तथा भिक्षुहरूको उपहास गराउने भिक्षु हो भने--त्यस्तालाई पूर्वस्वीकृति विना दोषारोपण गरे पनि आपत्ति छैन । अं. नि. अ. क. II. पृ. ६२९ : चोदनासुत्तवण्णना ।
 ३. चार प्रकारबाट दोषारोपण गर्न सकिन्छ । जस्तै--वस्तु देखाउने, आपत्ति देखाउने, सहवासबाट प्रतिक्षेप गर्ने तथा स्वागतबाट प्रतिक्षेप गर्ने । परि. वा. पा. पृ. २२८ : अं. नि. अ. क. II. पृ. ६२९.

असत्यले दोषारोपण गर्दा रिसाएको देख्दछु (३) कोमल वचनले होइन कठोर वचनले दोषारोपण गर्दा रिसाएको देख्दछु, (४) अर्थ कामनाले होइन अनर्थ कामनाले दोषारोपण गर्दा रिसाएको देख्दछु (५) मैत्री-चित्तले होइन अमैत्री-चित्तले दोषारोपण गर्दा रिसाएको देख्दछु ।”

“आवुसो ! अधर्मपूर्वक^१ चोदना (= दोषारोपण) पाउने भिक्षुलाई पाँच कारणहरूद्वारा अविप्रतिसार (अपश्चात्ताप) हुनुपर्ने कारणहरू देखाई दिनुपर्छ-- ‘(१) आवुसो ! तपाईंलाई समयमा होइन असमयमा चोदना गरेको छ । अतः तपाईंले यसमा चित्त-

-
१. अधर्मपूर्वक भनेका कस्ता हुन् भन्ने बारेका कुराहरू महा. व. पा. पृ. ११६: अधम्मकम्म पटिक्कोसनादि भन्ने शीर्षकमा चुल्ल. व. पा. पृ. ४९: अधम्मकम्मद्वादसकं भन्ने शीर्षकमा तथा उहीं पृ. ३६९ मा हेर्नु ।

खिन्न (= विष्पटिसार^१) गर्नु पर्दैन; (२) आवुसो ! तपाईंलाई सत्यले होइन असत्यले चोदना गरेको छ । अतः तपाईंले यसमा चित्त खिन्न गर्नु पर्दैन; (३) आवुसो ! तपाईंलाई कोमल वचनले होइन कठोर वचनले चोदना गरेको छ । अतः तपाईंले यसमा चित्त खिन्न गर्नु पर्दैन; (४) आवुसो ! तपाईंलाई अर्थकामनागरी होईन अनर्थ कामना गरी चोदना गरेको छ । अतः तपाईंले यसमा चित्त खिन्न गर्नु पर्दैन; (५) आवुसो ! तपाईंलाई मैत्री-चित्तले होइन अमैत्री चित्तले चोदना गरेको छ । अतः तपाईंले यसमा चित्त खिन्न गर्नु पर्दैन ।”

“आवुसो ! अधर्मपूर्वक चोदना पाउने भिक्षुलाई यी नै पाँच कारणहरूद्वारा अविप्रतिसारको कारणहरू देखाइ दिनुपर्छ ।”

“आवुसो ! अधर्मपूर्वक चोदना गर्ने (= दोषारोपण गर्ने) भिक्षुलाई पाँच कारणहरूद्वारा विप्रतिसार (= पश्चात्ताप) को कारणहरू देखाइ दिनुपर्छ । (१) आवुसो ! तपाईंले समयमा होइन असमयमा चोदना गर्नुभयो यसमा तपाईंले पश्चात्ताप (विष्पटिसार) गर्नुपर्छ, (२) आवुसो ! तपाईंले सत्यले होइन असत्यले चोदना गर्नुभयो यसमा तपाईंले पश्चात्ताप गर्नुपर्छ, (३) आवुसो ! तपाईंले कोमल वचनले होइन कठोर वचनले चोदना गर्नुभयो यसमा

-
१. विष्पटिसार भनेको-पश्चात्ताप हुनु, चित्त खिन्न हुनु, अपशोच हुनु आदि हो । अविष्पटिसार भनेको--त्यस्तो न हुनु, त्यस्तो हुनु नपर्ने हो ।

तपाईले पश्चात्ताप गर्नुपर्छ; (४) आवुसो ! तपाईले अर्थ कामना गरी होइन अनर्थ कामना गरी चोदना गर्नुभयो यसमा तपाईले पश्चात्ताप गर्नुपर्छ; (५) आवुसो ! तपाईले मैत्री चित्तले होइन अमैत्री चित्तले चोदना गर्नुभयो यसमा तपाईले पश्चात्ताप गर्नुपर्छ ।”

“आवुसो ! अधर्मपूर्वक चोदना पाउने भिक्षुलाई यी नै पाँच कारणहरूद्वारा विप्रतिसारको कारणहरू देखाइ दिनुपर्छ । किन भने ? ता कि अरू भिक्षुले असत्यपूर्वक चोदना गर्नु नसकोस् ।

“ (१) आवुसो ! यहाँ असमयमा होइन समयमै दोषारोपण गर्दा केही पुरुषहरू रिसाएको म देख्दछु, (२) असत्यले होइन सत्यले दोषारोपण गर्दा रिसाएको देख्दछु, (३) कठोर वचनले होइन कोमल वचनले दोषारोपण गर्दा पनि केही पुरुषहरू रिसाएको देख्दछु, (४) अनर्थ कामनाले होइन अर्थ कामनाले दोषारोपण गर्दा पनि केही पुरुषहरू रिसाएको देख्दछु (५) अमैत्री-चित्तले होइन मैत्री-चित्तले दोषारोपण गर्दा पनि केही पुरुषहरू रिसाएको देख्दछु ।”

“आवुसो ! धर्मपूर्वक चोदना पाउने भिक्षुलाई पाँच कारणहरू-द्वारा विप्रतिसार (= पश्चात्ताप) हुनु पर्ने कारणहरू देखाइ दिनु-पर्छ- (१) आवुसो ! तपाईंलाई असमयमा होइन समयमै चोदना गरेको छ, अतः यसमा पश्चात्ताप गर्न सक्नुपर्छ, (२) आवुसो !

तपाईंलाई सत्यले चोदना गरेको छ, अतः तपाईंले यसमा पश्चात्ताप गर्न सक्नुपर्छ; (३) आवुसो ! तपाईंलाई कठोर वचनले होइन कोमल वचनले चोदना गरेको छ, अतः तपाईंले यसमा पश्चात्ताप गर्न सक्नुपर्छ; (४) आवुसो ! तपाईंलाई अनर्थ कामना गरी होइन अर्थ कामना गरी चोदना गरेको छ । अतः तपाईंले यसमा पश्चात्ताप गर्न सक्नुपर्छ; (५) आवुसो ! तपाईंलाई अमैत्री चित्तले होइन मैत्री- चित्तले चोदना गरेको छ, अतः तपाईंले यसमा पश्चात्ताप गर्न सक्नुपर्छ' ।”

“आवुसो ! धर्मपूर्वक चोदना पाउने भिक्षुलाई यी नै पाँच कारणहरूद्वारा विप्रतिसारको कारणहरू देखाईदिनुपर्छ ।

“आवुसो ! धर्मपूर्वक चोदना पाउने भिक्षुलाई पाँच कारणहरूद्वारा अविप्रतिसारको कारणहरू देखाईदिनुपर्छ--“(१) आवुसो ! तपाईंले असमयमा होइन समयमै चोदना गर्नुभएको छ, यसमा तपाईंले पश्चात्ताप गर्नुपर्ने कारण छैन, (२) आवुसो ! तपाईंले असत्यले होइन सत्यले चोदना गर्नुभएको छ, यसमा तपाईंले पश्चात्ताप गर्नुपर्ने कारण छैन, (३) आवुसो ! तपाईंले कठोर वचनले होइन कोमल वचनले चोदना गर्नुभएको छ, यसमा तपाईंले पश्चात्ताप गर्नुपर्ने कारण छैन, (४) आवुसो ! तपाईंले अनर्थ कामना गरी होइन अर्थ कामना गरी चोदना गर्नुभएको छ, यसमा तपाईंले पश्चात्ताप गर्नुपर्ने कारण छैन, (५) आवुसो ! तपाईंले

अमैत्री-चित्तले होइन मैत्री-चित्तले चोदना गर्नुभएको छ, यसमा तपाईंले पश्चात्ताप गर्नुपर्ने कारण छैन ।’

“आवुसो ! धर्मपूर्वक चोदना पाउने भिक्षुलाई यी नै पाँच कारणहरूद्वारा अविप्रतिसारको कारणहरू देखाईदिनुपर्छ । ता कि अरू भिक्षुले सत्यपूर्वक चोदना गर्न सकोस् ।”

“आवुसो ! चोदना पाउने (=दोष पाउने) पुरुष दुइ धर्ममा (गुणमा) बस्न सक्नुपर्छ । (१) सत्यमा र (२) अक्रोधमा^१ । आवुसो ! यदि मलाई अरूले समयमा वा असमयमा सत्यले वा असत्यले कोमल वचनले वा कठोर वचनले अर्थ कामना गरी वा अनर्थ कामना गरी मैत्री-चित्तले वा अमैत्री चित्तले चोदना गर्छन् भने-- मचाहिं दुइ धर्ममा बस्ने छु-- सत्यमा र अक्रोधमा । यदि ममा त्यो कारण छ भन्ने कुरा थाहा पाएमा मैले ‘त्यो कारण ममा छ’ भनी भन्ने छु । यदि ममा त्यो कारण छैन भन्ने कुरा थाहा पाएमा मैले ‘ममा त्यो कारण छैन’ भनी भन्ने छु ।

(यस बीच भगवानल यस्तो भन्नुभयो--)

“सारिपुत्र ! तिमिले यसो भनेता पनि केही मूर्ख पुरुषहरू

१. हेर चुल्ल. व. पा. पृ. ३७१: पातिमोक्खट्टपनखन्धकं; परि. वा. पा. पृ. २८५

प्रदक्षिण ग्राही हुन्नन् ।”

“भन्ते ! जो ती पुरुषहरू अश्रद्धालु, जीविकमार्थी (= केवल पेटको लागि), अश्रद्धापूर्वक घरछाडी अनगारिक भई प्रव्रजित भएका हुन्, जो सठी मायावी (= छली) कपटी घमण्डी अहंकारी चपल मुखर गफाडी इन्द्रिय असंयमी भोजनमा मात्राज्ञान नहुने; जाग्रततामा मन नलगाउने श्रमणत्वमा बेवास्ता गर्ने शिक्षामा विशेषध्यान नदिने; लोभी (= बाहुलिका) शिथिल शील हुने पतनोन्मुख हुने एकान्त वासमा मन नलगाउने अलच्छी वीर्यरहित स्मृति रहित असम्प्रज्ञानी समाधिस्थ नहुने तथा भ्रान्तचित्त हुनेहुन्; जो मूर्ख हुन् बहिरा र काना हुन्— उनीहरू मैले यस्तो भन्दा पनि प्रदक्षिणा-ग्राही हुन्नन् ।”

“भन्ते ! जो ती कुलपुत्रहरू श्रद्धापूर्वक घरछाडी अनगारिक भई प्रव्रजित भएका हुन्--ती असठी अमायावी अकपटी अघमण्डी निरहंकारी अचपल अमुखर गफ नगर्ने इन्द्रियसंयमी भोजनमा मात्रा ज्ञान हुने; जाग्रततामा मन लगाउने श्रमणत्वमा वास्ता राख्ने शिक्षामा विशेष ध्यानदिने; अलोभी बलियो शील हुने पतनोन्मुख नहुने एकान्त वासमा मन लगाउने निरालसी वीर्यवान् स्मृतिमान् सम्प्रज्ञानी समाधिस्थ हुने तथा एकाग्रचित्त हुनेहुन्; जो प्रज्ञावान् हुन् अबहिरा र चक्षुमान हुन्-- उनीहरू मैले यस्तो भन्दा प्रदक्षिणा-ग्राही हुन्छन् ।”

सारिपुत्र □ अतिं देऊ

“सारिपुत्र ! जो ती पुरुषहरू अश्रद्धालु, जीविकार्थी अश्रद्धा-

पूर्वक घरछाडी अनगारिक भई प्रव्रजित भएका हुन; जो सठी मायावी (= छली) कपटी; जो मूर्ख हुन् बहिरा र काना हुन् ; उनीहरूलाई छाडिदेऊ । सारिपुत्र ! जो ती कुलपुत्रहरू श्रद्धापूर्वक घरछाडी अनगारिक भई प्रव्रजित भएका हुन्--ती असठी अमायावी अकपटी अघमण्डी ... तथा एकाग्रचित्त हुने हुन्; जो प्रज्ञावान् हुन् अबहिरा र चक्षुमान हुन् । सारिपुत्र ! उनीहरूलाई तिमिले भन । 'सब्रह्मचारीलाई असद्धर्मबाट उठाई सद्धर्ममा प्रतिष्ठापित गर्नेछु' भन्ने विचार गरी सारिपुत्र ! सब्रह्मचारी-हरूलाई अववाद देऊ ! सारिपुत्र ! सब्रह्मचारीहरूलाई अनुशासन गर !! सारिपुत्र ! (यी कुराहरूलाई) यस्तै गरी तिमिले सिक्नुपर्छ ।”

X X X

Dhamma.Digital

मूल सूत्र—

१३२ । २९ शील विना समाधि हुन सक्दैन

(सीलसुत्त^१)

त्यहाँ आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो—

“आवुसो ! दुःशील शीलबाट पराङ्मुख हुनेको सम्यक्समाधिको हेतु-उपनिश्रय हुनसक्दैन; सम्यक्समाधि नहुनेको सम्यक्समाधिबाट पराङ्मुख हुनेको यथार्थज्ञानदर्शनको हेतु-उपनिश्रय हुन सक्दैन; यथार्थज्ञानदर्शन नहुनेको यथार्थज्ञानदर्शनबाट पराङ्मुख हुनेको निर्वेद-वैराग्यको हेतु-उपनिश्रय हुनसक्दैन; निर्वेद-वैराग्य नहुनेको निर्वेद-वैराग्यबाट पराङ्मुख हुनेको विमुक्तज्ञान दर्शनको हेतु-उपनिश्रय हुनसक्दैन । आवुसो ! जस्तै--शाखा र पातहरू रहित रुख । जसको पपटिका (= बाक्लो बोक्रा) पनि परिपूर्ण भएको हुन्न । छाला (= बो-

१. अं. नि-५. पृ. ४४६: आधातवग्गो ।

क्राको भित्री भाग) पनि परिपूर्ण भएको हुन्न । फल्गु पनि परिपूर्ण भएको हुन्न । सार (= स्कन्ध) पनि परिपूर्ण भएको हुन्न । आवुसो ! त्यस्तै दुःशील शीलबाट पराङ्मुख हुनेको सम्यक्समाधिको हेतु-उपनिश्रय हुन सक्दैन,^१ निर्वेद-वैराग्य नहुनेको निर्वेद-वैराग्यबाट पराङ्मुख हुनेको विमुक्तज्ञानदर्शनको हेतु-उपनिश्रय पनि हुन सक्दैन ।”

“आवुसो ! शीलवान् शीलसम्पन्न हुनेको सम्यक्समाधिको हेतु-उपनिश्रय हुन सक्छ । सम्यक्समाधिको हुनेको सम्यक्समाधि सम्पन्न हुनेको यथार्थज्ञानदर्शनको हेतु-उपनिश्रय हुन सक्छ । यथार्थज्ञानदर्शन हुनेको यथार्थज्ञानदर्शनबाट सम्पन्न हुनेको निर्वेद-वैराग्यको हेतु-उपनिश्रय हुन सक्छ । निर्वेद-वैराग्य हुनेको निर्वेद-वैराग्यबाट सम्पन्न हुनेको विमुक्तज्ञानदर्शनको हेतु-उपनिश्रय हुन सक्छ । आवुसो ! जस्तै--शाखा र पातहरू सम्पन्न रुख, जसको पपटिका पनि परिपूर्ण छ । छाला पनि परिपूर्ण छ । फल्गु पनि परिपूर्ण छ । सार पनि परिपूर्ण छ । आवुसो ! त्यस्तै शीलवान् शील सम्पन्न हुनेको सम्यक्समाधिको हेतु-उपनिश्रय हुन्छ । सम्यक्समाधि हुनेको सम्यक्समाधि सम्पन्न हुनेको यथार्थज्ञानदर्शनको हेतु-उपनिश्रय हुन्छ । यथार्थज्ञानदर्शन हुनेको यथार्थज्ञानदर्शन सम्पन्न हुनेको निर्वेद-वैराग्यको हेतु-उपनिश्रय हुन्छ । निर्वेद-वैराग्य हुनेको निर्वेद-वैराग्य सम्पन्न हुनेको विमुक्तज्ञानदर्शनको हेतु-उपनिश्रय हुन्छ ।”

X

X

X

१. माथि उल्लेख भए जस्तै सबै वाक्यहरू दोहऱ्याई पढ्नु ।

मूल सूत्र—

१३३ ।३० कहिले अर्थकुशल हुन सकिन्छ ?

(खिप्पनिसन्तिसुत्त^१)

अनि आयुष्मान् आनन्द जहाँ आयुष्मान् सारिपुत्र हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुगेपछि आयुष्मान् सारिपुत्रसँग सम्मोदन गर्नुभयो । सम्मोदनीय कुशलवार्ता सिद्धिएपछि एक छेउमा बस्नुभयो । एक छेउमा बस्नु भएका आयुष्मान् आनन्दले अयाुष्मान् सारिपुत्रलाई यस्तो भन्नु-भयो--

“आवुसो सारिपुत्र ! कहिले सम्ममा भिक्षु चाँडै बुभन सक्ने । कुशल धर्महरूलाई राम्ररी ग्रहण गर्न सक्ने धेरै पनि ग्रहण गर्न सक्ने तथा ग्रहण गरेकोलाई पनि नविर्सने हुन सक्छ ?”

१. अं. नि-५. पृ. ४४७: आघातवग्गो ; अ. क. II. पृ. ६२९

“आयुष्मान् आनन्द बहुश्रुत हुनुहुन्छ (अतः) आयुष्मान् आनन्दले भन्नुहोस्।”

“आवुसो सारिपुत्र ! त्यसोभए सुन्नुहोस्; राम्ररी मनमा राख्नुहोस् भन्ने छु।”

“हुन्छ आवुसो !” भनी आयुष्मान् सारिपुत्रले आयुष्मान् आनन्दलाई प्रत्युत्तर दिनुभयो । अनि आयुष्मान् आनन्दले यसो भन्नुभयो--

“आवुसो सारिपुत्र ! भिक्षु अर्थकुशल^१ हुन्छ, धर्मकुशल^२ हुन्छ, व्यञ्जन कुशल^३ हुन्छ, निरुक्तिकुशल^४ हुन्छ तथा पूर्वापर कुशल^५ हुन्छ।”

-
१. अर्थकथाहरूमा दक्ष हुनेलाई 'अर्थकुशल' भनिएको हो । अं. अ. क. II. पृ. ६२९: खिप्पनिसन्तिसुत्तवण्णना ।
 २. मूल सुत्रहरूका कुराहरूमा दक्ष हुनेलाई 'धर्मकुशल' भनिएको हो । अं. अ. क. II. पृ. ६२९:
 ३. अक्षरप्रभेदहरूलाई जान्न सक्ने 'व्यञ्जनकुशल' भनिएको हो । अं. अ. क. II. पृ. ६२९:
 ४. निरुक्ति अर्थलाई बुझ्नमा दक्ष हुनेलाई 'निरुक्तिकुशल' भनिएको हो अर्थात् शब्दार्थलाई बुझ्न सक्ने । अं. अ. क. II. पृ. ६२९:
 ५. 'पूर्वापर कुशल' भन्नाले कुनै कुराको अर्थ बुझ्नको निमित्त त्यसको अगाडि र पछाडिको कुरालाई पनि बुझ्न सक्ने भनी भनिएको हो ।

आवुसो सारिपुत्र ! यति सम्ममा भिक्षु चाँडै बुभने कुशल धर्महरूलाई राम्ररी ग्रहण गर्ने धेरै पनि ग्रहण गर्ने तथा ग्रहण गरेकोलाई पनि नविर्सने हुनसक्छ ।”

“आश्चर्य हो आनन्द ! अद्भुत हो आनन्द ! आयुष्मान् आनन्दले कति सुभाषित भन्नु भएको हो । आयुष्मान् आनन्द यिनै पाँच गुणहरूले सुसम्पन्न हुनुहुन्छ भन्ने हामी विश्वास गर्दछौं । आयुष्मान् आनन्द अर्थ-कुशल हुनुहुन्छ, धर्म-कुशल हुनुहुन्छ, व्यञ्जन-कुशल हुनुहुन्छ, निरुक्ति-कुशल हुनुहुन्छ तथा पूर्वापर-कुशल पनि हुनुहुन्छ ।”

X

X

X

यसमा पनि -- (१) अर्थ-पूर्वापर (२) धर्म-पूर्वापर (३) पद-पूर्वापर, (४) अक्षर-पूर्वापर (५) अनुसन्धि-पूर्वापर भन्ने छन् । यी पाँच प्रकारका पूर्वापर (=अगाडि पछाडि) कारणहरूलाई बुझ्न सक्नेलाई 'पूर्वापर कुशल' भनिएको हो । 'अर्थ-पूर्वापर' भनेको पहिले भनिसकेको कुरालाई बुझी पछि भनिने कुरालाई बुझ्न सक्ने र पछि भनेको कुरालाई बुझी पहिले न भनेको कुरालाई बुझ्न सक्ने । अथवा पछिल्लो पदको कुरा सुनी अधिल्लो पदको कुरालाई पनि बुझ्न सक्ने तथा अधिल्लो पदको कुरा सुनी पछिल्लो पदको कुरालाई पनि बुझ्न सक्ने । त्यस्तै बीचको कुरा सुनी पछिल्लो पदको कुरालाई पनि बुझ्न सक्ने । अधिल्ला र पछिल्लाका कुराहरू सुनी बीचका कुराहरू पनि बुझ्न सक्ने । अरू पदहरूका अर्थहरू पनि यस्तै प्रकारले बुझिलिनु पर्छ । विशेष कुराको लागि अं. अ. क. II. पृ. ६२९ मा हेर्नु ।

मूल सूत्र—

१३४ ।३१ भद्राभद्र मरण हुने भिक्षु

(भद्रकसुत्त^१)

त्यहाँ आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो—

“आवुसो भिक्षु हो !”

“आवुसो !” भनी ती भिक्षुहरूले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई प्रत्युत्तर दिए । आयुष्मान् सारिपुत्रले यस्तो भन्नुभयो--

“आवुसो ! भिक्षु त्यसरी विहार गर्छ, जसरी जसरी विहार गर्दा भद्रक मरण हुन्न । आवुसो ! कसरी भिक्षु त्यसरी त्यसरी विहार गर्छ, जसरी जसरी विहार गर्दा भद्रक मरण हुन्न ?

१. अं. नि-६. पृ. १५; सारणीयवग्गो ; अ. क. II. पृ. ६५७.

“आवुसो ! यहाँ, भिक्षु (१) कर्मराम^१, कर्मरत, कर्मराममा अनुयुक्त हुन्छ (२) भाषणाराम^२, भाषणरत, भाषणाराममा अनुयुक्त हुन्छ, (३) निद्वाराम^३, निद्वारत, निद्वारमा अनुयुक्त हुन्छ (४) सङ्गणिकाराम^४, सङ्गणिकारत, सङ्गणिकाराममा अनुयुक्त हुन्छ, (५) संसर्गाराम^५, संसर्गरत, संसर्गाराममा अनुयुक्त हुन्छ तथा (६) प्रपञ्चाराम^६ प्रपञ्चरत, प्रपञ्च-राममा अनुयुक्त हुन्छ । आवुसो ! भिक्षु त्यसरी त्यसरी विहार गर्छ जसरी जसरी विहार गर्दै भद्रक मरण हुन्न । आवुसो ! यस्तालाई भन्दछन्— ‘सम्यक् रूपले दुःखक्षय गर्नको निम्ति सत्कायलाई नछोडी सत्काय (दृष्टि) मा अभिरत भई बस्ने भिक्षु’ ।”

-
१. निर्माण कार्यहरू अभिरत भई बस्ने । अं. अ. क. II. पृ. ६५७: भद्रकसुत्तवण्णना ।
 २. कुराकानी गरी बस्नुमा मात्र अभिरमण गर्ने, गफ गर्नुमा मन लगाउने । अं. अ. क. II. पृ. ६५७.
 ३. निदाइ रहनुमा अभिरत हुने । अं. अ. क. II. पृ. ६५७.
 ४. दुई तीन जना भेला भई कुराकानी गर्दै दिन विताउनुमा अभिरत हुने । अं. अ. क. II. पृ. ६५७.
 ५. गृहस्थीहरूसँग अनेक कुराकानी गरी, गृहस्थीहरूको अनेक कामकाजमा साथ दिई उनीहरूसँग गृहीस्वभावको सम्बन्ध जोरी रहने भिक्षु । अं. अ. क. II. पृ. ६५७.
 ६. अनेक प्रकारको तृष्णादि प्रपञ्चमा भुलिरहने । अं. अ. क. II. पृ. ६५७.

“आवुसो ! भिक्षु त्यसरी त्यसरी विहार गच्छं जसरी जसरी विहार गर्दा भद्रक मरण हुन्छ । आवुसो ! कसरी भिक्षु त्यसरी त्यसरी विहार गच्छं जसरी जसरी विहार गर्दा भद्रक मरण हुन्छ ?”

“आवुसो ! यहाँ, भिक्षु (१) कर्मराम, कर्मरत, कर्मरामा अनुयुक्त हुन्न (२) भाषणाराम, भाषणरत, भाषणराममा अनुयुक्त हुन्न, (३) निद्रा-राम, निद्रारत, निद्रारमा अनुयुक्त हुन्न (४) सङ्गणिकाराम, सङ्गणिकारत, सङ्गणिकाराममा अनुयुक्त हुन्न, (५) संसर्गाराम, संसर्गरत, संसर्गाराममा अनुयुक्त हुन्न तथा (६) प्रपञ्चाराम प्रपञ्चरत, प्रपञ्चराममा अनुयुक्त हुन्न । आवुसो ! भिक्षु त्यसरी त्यसरी विहार गच्छं जसरी जसरी विहार गर्दा भद्रक मरण हुन्छ । आवुसो ! यस्तालाई भन्दछन्— ‘सम्यक् रूपले दुःखक्षय गर्नको निमित्त सत्काय (दृष्टि) लाई छोडी निर्वाणमा अभिरत भई बस्ने भिक्षु’ ।”

१- “यो पपञ्चमनुयुत्तो, पपञ्चाभिरतो मगो ।
विराधयी सो निब्बानं, योगक्खेमं अनुत्तरं ॥”

२- “यो च पपञ्चं हित्वान, निप्पपञ्चपदे रतो ।
आराधयी सो निब्बानं, योगक्खेमं अनुत्तरं’ ति ॥”

अर्थ--

१- “जो प्रपञ्चमा अनुयुक्त भई प्रपञ्चमा अभिरत हुने बाटो लाग्छ

ऊ योगक्षेम भएको निर्वाणबाट दूर रहन्छ ।”

२- “जसले प्रपञ्चलाई त्यागी निष्प्रपञ्च भएको बाटो लाग्छ--
उसले योगक्षेम भएको अनुत्तर निर्वाण पाउँछ ।”

X

X

X

मूल सूत्र—

१३५ ।३२ सारिपुत्र प्रतिसम्भिदालाभी हुन्
(द्वितीयपटिसम्भिदासुत्त^१)

“भिक्षु हो ! सात धर्म (= कारण) द्वारा सुसम्पन्न सारिपुत्रले चार प्रतिसम्भिदालाई स्वयं ज्ञात गरी साक्षात्कार गरी प्राप्त गरी विहार गर्छ^२ । कुन सात भने ?--

(१) “भिक्षु हो ! यहाँ, सारिपुत्रले चित्तको लीनता^३ (= दबी

१. अं. नि-द. पृ. १७८: देवतावग्गो ।

२. प्रतिसम्भिदा भनेको केही भन्ने बारेका कुराहरू लेखकको बु. म. भा-१ पृ. २०९ को पादटिप्पणीमा र बु. श्रा. च. भा-१ पृ. २२९ को पादटिप्पणीमा उल्लेख भएका छन् ।

३. चित्तको लीनता भन्नाले चित्तको निष्क्रीयता, अलच्छीपन, शिथिलपनलाई भनिएको हो । यसको परिभाषा तथा अर्थहरू विभं. पा. पृ. ४१८

रहेको चित्त, लुकी रहेको चित्तलाई) 'यो मेरो चित्त लीन छ' भनी जान्दछ ।”

(२) “आफू भित्र भएको संक्षिप्त^१ चित्तलाई 'मेरो भित्री चित्त संक्षिप्त छ' भनी जान्दछ ।”

(३) “बाहिरी विक्षिप्त चित्तलाई^२ 'मेरो बाहिर चित्त विक्षिप्त छ' भनी जान्दछ ।”

(४) “जानिकन उसको वेदना उत्पन्न हुन्छ, जानिकन उसको वेदना उपस्थित रहन्छ, जानिकन उसको वेदना अन्त हुन्छ ।”

(५) “जानिकन उसको संज्ञा उत्पन्न हुन्छ, जानिकन उसको

मा समुल्लेख भएको पाइन्छ तथा पटि. म. पा. पृ. १९३ मा र अं. नि. अ. क. II. पृ. ७११ मा पनि पाइन्छन् ।

१. संक्षिप्त-चित्त भनेको आलस्य स्वभावको चित्तलाई भनेको हो । अं. नि. अ. क. II. पृ. ७२१ ; पपं. सू. I. पृ. २५२ ; पटि. म. अ. क. पृ. २४२
२. विक्षिप्त-चित्त भनी पञ्चकामविषयहरूमा लागेको चित्तलाई भनेको हो । अं. नि. अ. क. II. पृ. ७११; चञ्चल स्वभावको तथा शान्ति न भएको चित्तलाई पनि विक्षिप्तचित्त भन्दछन् पटि. म. अ. क. पृ. २४२ ;

संज्ञा उपस्थित रहन्छ, जानिकन उसको संज्ञा अन्त हुन्छ ।”

(६) “जानिकन उसको वितर्कना उत्पन्न हुन्छ, जानिकन उसको वितर्कना उपस्थित रहन्छ, जानिकन उसको वितर्कना अन्त हुन्छ ।”

(७) “उसले अनुकूल प्रतिकूल धर्महरूलाई कमसल-असल धर्महरूलाई कृष्ण-शुक्ल सप्रतिभागनिमित्त (= ध्यानको गोचर, विषय) लाई प्रज्ञाद्वारा राम्ररी ग्रहण गर्छ, राम्ररी मनमा राख्छ, राम्ररी धारण गर्छ तथा राम्ररी प्रतिबद्ध गर्छ ।”

“भिक्षु हो ! यी सात कारणहरूद्वारा सुसम्पन्न सारिपुत्रले चार प्रतिसम्भिदालाई स्वयं ज्ञात गरी साक्षात्कार गरी प्राप्त गरी विहार गर्छ ।”

X

X

X

Dhamma.Digital

मूल सूत्र—

१३६ ।३३ चित्तवशीभूत-सारिपुत्र

(दुतियवससुत्त^१)

“भिक्षु हो ! सात कारणहरूले सुसम्पन्न सारिपुत्रले चित्तलाई वशमा राख्छ । चित्तको वशमा सारिपुत्र बस्दैन । कुन सात भने ?--

“भिक्षु हो ! यहाँ, सारिपुत्र (१) समाधि कुशल छ, (२) समाधि-समापत्ति कुशल^२ छ, (३) समाधि-स्थिति कुशल^३ छ, (४) समाधिबाट उठ्न

१. अं. नि-७. पृ. १७९: देवतावग्गो ।

२. समाधि-समापत्ति कुशल भनी अनुकूल आहार अनुकूल ऋतु आदि विचार गरी समापत्ति ध्यानमा बस्न जान्नेलाई भनिएको हो । अं. अ. क. II. पृ. ६६०: हिमवन्तसुत्तवण्णना ।

३. समाधिलाई स्थिरगरी चाहेसम्म राख्न सक्नेलाई ‘समाधि-स्थिति कुशल’ भनी भनिएको हो । अं. अ. क. II. पृ. ६६०.

कुशल^४ छ, (५) समाधि-कल्प कुशल^५ छ, (६) समाधि-गोचर कुशल^६ छ, (७) समाधिबाट उत्तरोत्तर समाधिमा जान कुशल^७ (= अभिनिहार कुशल) छ ।”

“भिक्षु हो ! यी नै सात कारणहरूले सुसम्पन्न सारिपुत्रले चित्तलाई वशमा राख्छ । चित्तको वशमा सारिपुत्र बस्दैन ।”

X

X

X

-
४. समाधिमा बस्न अगाडि आफूले निश्चित गरेको समयमा समाधिबाट उठ्न सक्नेलाई 'समाधिबाट उठ्न कुशल' भनी भनिएको हो । अं. अ. क. II. पृ. ६६०
५. आफूलाई चाहे अनुसार समाधिलाई अनुकूल पार्न सक्नेलाई 'समाधि-कल्प कुशल' भनी भनिएको हो । अं. अ. क. II. पृ. ६६०.
६. समाधिको निमित्त प्रतिकूल तथा अपकार धर्महरूलाई त्यागी अनुकूल उपकार धर्महरूलाई सेवन गरी-- यस लक्षणले यस्तो हुन्छ, यस लक्षणले यस्तो हुन्छ भन्ने कुरालाई बुझ्न सक्नेलाई 'समाधि-गोचर कुशल' भनी भनिएको हो । अं. अ. क. II. पृ. ६६०-६९.
७. एक समाधिबाट अर्को समाधिमा गई उत्तरोत्तर माथिका समाधिहरूमा जानसक्नेलाई 'उत्तरोत्तर समाधिमा जान कुशल' भनी भनिएको हो । अं. अ. क. II. पृ. ६६९: हिमवन्तसुत्तवण्णना ।

मूल सूत्र—

१३७ ।३४ कसको आश्रय लिंदा कुशल बढ्छ ?

(सक्कच्चसुत्त^१)

अनि आयुष्मान् सारिपुत्र एकान्त ध्यानका बसिरहुन भएको बेलामा उहाँको चित्तमा यस्तो परिपवतर्कना उठ्यो--“कसको सत्कार गरी कसको गौरव गरी कसको आश्रय लिई बस्दा भिक्षुको अकुशल छुट्छ र कुशल बढ्छ ?”

अनि आयुष्मान् सारिपुत्रलाई यस्तो लाग्यो --

“१) शास्ताको सत्कार गरी गौरव गरी आश्रय लिई बस्दा भिक्षुको अकुशल छुट्छ र कुशल बढ्छ । (२) धर्मको सत्कार गरी ... आश्रय लिई बस्दा भिक्षुको अकुशल छुट्छ र कुशल बढ्छ । (३) सङ्घको सत्कार गरी आश्रय लिई बस्दा भिक्षुको अकुशल छुट्छ र कुशल

१. अं. नि-७. पृ. २४५: महावग्गो ; अ. क. II. पृ. ७३१.

बढ्छ । (४) शिक्षाको सत्कार गरी... आश्रय लिई बस्दा भिक्षुको अकुशल छुट्छ र कुशल बढ्छ । (५) समाधिको सत्कार गरी आश्रय लिई बस्दा भिक्षुको अकुशल छुट्छ र कुशल बढ्छ । (६) अप्रमादको सत्कार गरी ... आश्रय लिई बस्दा भिक्षुको अकुशल छुट्छ र कुशल बढ्छ । (७) मैत्रीपूर्ण व्यवहारको सत्कार गरी ... आश्रय लिई बस्दा भिक्षुको अकुशल छुट्छ र कुशल बढ्छ ।”

अनि फेरि आयुष्मान् सारिपुत्रलाई यस्तो लाग्यो --

“यी धर्महरू (= गुणहरू) ममा स्वच्छ तथा परिशुद्ध छन् । अतः यस सम्बन्धमा भगवान कहाँ गई किन मैले नबताऊँ । यसरी मेरा यी धर्महरू अधिक परिशुद्ध तथा अधिक परिशुद्धसम्मत पनि हुनेछन् । जस्तै कुनै पुरुषले खारेको असल र परिशुद्ध सुन पाउँछ उस्तै हुनेछ । अभि उसलाई यस्तो लाग्छ कि--यो मेरो खारेको असल र परिशुद्ध सुन हो तैपनि यो सुन सुनारकहाँ लगी किन नजचाऊँ । यसरी सुनारकहाँ गई जचाउँदा यो मेरो सुन असल र परिशुद्ध नै रहने छ र अधिक शुद्धसम्मत पनि । यस्तै गरी यी धर्महरू ममा स्वच्छ तथा परिशुद्ध छन् । तैपनि भगवानकहाँ गई यस सम्बन्धमा मैले किन नबताऊँ । यसरी मेरा यी धर्महरू अधिक परिशुद्ध तथा अधिक परिशुद्धसम्मत पनि हुनेछन् ।”

अनि सन्ध्या समयमा आयुष्मान् सारिपुत्र ध्यानबाट उठी जहाँ

भगवान हनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुगे पछि भगवानलाई अभिवादन गरी एक छेउमा बस्नुभयो । एक छेउमा बस्नु भएका आयुष्मान् सारिपुत्रले भगवानलाई यस्तो विन्ति गर्नुभयो--

“भन्ते ! यहाँ म, एकान्त ध्यानमा बसिरहँदा मेरो मनमा यस्तो वितर्कना उठ्यो--‘कसको सत्कार गर्दा गौरव गर्दा तथा आश्रयलिई बस्दा भिक्षुको अकुशल छुट्छ र कुशल बढ्छ ?’ भन्ते ! अनि मलाई यस्तो लाग्यो--‘शास्ताको सत्कार गरी..... आश्रय लिई बस्दा भिक्षुको अकुशल छुट्छ र कुशल बढ्छ ’..... ।

“साधु साधु ! सारिपुत्र ! शास्ताकै सत्कार गरी बस्दा गौरव गरी बस्दा तथा आश्रयलिई बस्दा भिक्षुको अकुशल छुट्छ र कुशल बढ्छ । सारिपुत्र ! धर्मकै...सङ्घकै...शिक्षाकै...समाधिकै... अप्रमादकै...तथा मैत्रीपूर्ण व्यवहारकै सत्कार गरी बस्दा,... आश्रयलिई बस्दा अकुशल छुट्छ र कुशल बढ्छ ।”

यस्तो भन्नुहुँदा आयुष्मान् सारिपुत्रले भगवानलाई यस्तो विन्ति गर्नुभयो--

(क) “भन्ते ! भगवानले संक्षेपरूपमा भन्नुभएको यस कुराको विस्तृत अर्थ यसरी म बुझ्दछु । भन्ते ! शास्ता प्रति अगौरव हुने त्यो भिक्षुको धर्म प्रति सगौरव रहन सक्ला भनी भन्ने कारण हुनसक्दैन ।

भन्ते ! जो त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति अगौरव रहन्छ--धर्म प्रति पनि उसको अगौरव नै रहन्छ ।”

“भन्ते ! शास्ता प्रति अगौरव तथा धर्म प्रति अगौरव हुने त्यो भिक्षुको सङ्घ प्रति सगौरव रहन सक्ला भनी भन्ने कारण हुनसक्दैन । भन्ते ! जो त्यो भिक्षुको शास्ताप्रति तथा धर्म प्रति अगौरव रहन्छ--सङ्घ प्रति पनि उसको अगौरव नै रहन्छ ।”

“भन्ते ! शास्ता प्रति अगौरव धर्म प्रति अगौरव तथा सङ्घ प्रति अगौरव हुने त्यो भिक्षुको शिक्षा प्रति सगौरव रहन सक्ला भनी भन्ने कारण हुनसक्दैन । भन्ते ! जो त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति धर्म प्रति तथा सङ्घ प्रति अगौरव रहन्छ--शिक्षा प्रति पनि यसको अगौरव नै रहन्छ ।”

“भन्ते ! शास्ता प्रति, धर्म प्रति, सङ्घ प्रति तथा शिक्षा प्रति अगौरव हुने त्यो भिक्षुको समाधि प्रति सगौरव रहन सक्ला भनी भन्ने कारण हुनसक्दैन । भन्ते ! जो त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति, धर्म प्रति, सङ्घ प्रति तथा शिक्षा प्रति अगौरव रहन्छ--समाधि प्रति पनि उसको अगौरव नै रहन्छ ।”

“भन्ते ! शास्ता प्रति, धर्म प्रति, सङ्घ प्रति, शिक्षा प्रति तथा समाधि प्रति अगौरव हुने त्यो भिक्षुको अप्रमाद प्रति सगौरव रहन सक्ला भनी भन्ने कारण हुनसक्दैन । भन्ते ! जो त्यो भिक्षुको शास्ता

प्रति, धर्म प्रति, सङ्घ प्रति, शिक्षा प्रति तथा समाधि प्रति अगौरव रहन्छ--
अप्रमाद प्रति पनि उसको अगौरव नै रहन्छ।”

“भन्ते ! शास्ता प्रति, धर्म प्रति, तथा सङ्घ प्रति, शिक्षा प्रति, समाधि प्रति तथा अप्रमाद प्रति अगौरव हुने त्यो भिक्षुको अप्रमाद प्रति सगौरव रहन सक्ला भनी भन्ने कारण हुनसक्दैन । भन्ते ! जो त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति, धर्म प्रति, सङ्घ प्रति, शिक्षा प्रति, समाधि प्रति तथा अप्रमाद प्रति अगौरव रहन्छ--मैत्रीपूर्ण व्यवहार प्रति पनि उसको अगौरव नै रहन्छ।”

(ख) “भन्ते ! शास्ता प्रति सगौरव हुने त्यो भिक्षुको धर्म प्रति अगौरव रहन सक्ला भनी भन्ने कारण हुनसक्दैन । भन्ते ! जो त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति सगौरव रहन्छ--सङ्घ प्रति पनि उसको सगौरव नै रहन्छ।”

“भन्ते ! शास्ता प्रति तथा धर्म प्रति सगौरव हुने त्यो भिक्षुको सङ्घ प्रति अगौरव रहन सक्ला भनी भन्ने कारण हुनसक्दैन । भन्ते ! जो त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति तथा धर्म प्रति सगौरव रहन्छ--सङ्घ प्रति पनि उसको सगौरव नै रहन्छ।”

“भन्ते ! शास्ता प्रति, धर्म प्रति तथा सङ्घ प्रति सगौरव हुने त्यो भिक्षुको शिक्षा प्रति अगौरव रहन सक्ला भनी भन्ने कारण हुन सक्दैन । भन्ते ! जो त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति, धर्म प्रति तथा सङ्घ

प्रति सगौरव रहन्छ--शिक्षा प्रति पनि उसको सगौरव नै रहन्छ ।”

“भन्ते ! शास्ता प्रति, धर्म प्रति, सङ्घ प्रति तथा शिक्षा प्रति सगौरव हुने त्यो भिक्षुको समाधि प्रति अगौरव रहन सक्ला भनी भन्ने कारण हुनसक्दैन । भन्ते ! जो त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति, धर्म प्रति, सङ्घ प्रति तथा शिक्षा प्रति सगौरव रहन्छ--समाधि प्रति पनि उसको सगौरव नै रहन्छ ।”

“भन्ते ! शास्ता प्रति, धर्म प्रति, सङ्घ प्रति, शिक्षा प्रति तथा समाधि प्रति सगौरव हुने त्यो भिक्षुको समाधि प्रति अगौरव रहन सक्ला भनी भन्ने कारण हुनसक्दैन । भन्ते ! जो त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति, धर्म प्रति, सङ्घ प्रति, शिक्षा प्रति तथा समाधि प्रति सगौरव रहन्छ--अप्रमाद प्रति पनि उसको सगौरव नै रहन्छ ।”

“भन्ते ! शास्ता प्रति, धर्म प्रति, सङ्घ प्रति, शिक्षा प्रति, समाधि प्रति तथा अप्रमाद प्रति सगौरव हुने त्यो भिक्षुको समाधि प्रति अगौरव रहन सक्ला भनी भन्ने कारण हुनसक्दैन । भन्ते ! जो त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति, धर्म प्रति, सङ्घ प्रति, शिक्षा प्रति, समाधि प्रति तथा अप्रमाद प्रति सगौरव रहन्छ--मैत्रीपूर्ण व्यवहार प्रति पनि उसको सगौरव नै रहन्छ ।”

(ग) “भन्ते ! शास्ता प्रति सगौरव हुने त्यो भिक्षुको धर्म प्रति पनि सगौरव नै हुन सक्ला भनी भन्ने कारण हुन सक्छ । भन्ते ! जो

त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति सगौरव रहन्छ--सङ्घ प्रति पनि उसको सगौरव नै रहन्छ ।”

“भन्ते ! शास्ता प्रति...अप्रमाद प्रति सगौरव हुने त्यो भिक्षुको मैत्रीपूर्ण व्यवहार प्रति पनि सगौरव नै हुन सक्ला भनी भन्ने कारण छ । भन्ते ! जो त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति ...अप्रमाद प्रति सगौरव रहन्छ--मैत्रीपूर्ण व्यवहार प्रति पनि उसको सगौरव नै रहन्छ ।”

“भन्ते ! भगवानले संक्षेपरूपमा भन्नु भएको यस कुराको विस्तृत अर्थ यसरी म बुझ्दछु ।”

A. “साधु साधु ! सारिपुत्र ! साधु सारिपुत्र ! तिमीले मैले संक्षेपरूपमा बताएको यस कुराको विस्तृत अर्थ बुझिलियौ सारिपुत्र ! शास्ता प्रति अगौरव राख्ने त्यो भिक्षुले धर्मप्रति सगौरव राख्न सक्ला भनी भन्ने कारण हुनसक्दैन ।...सारिपुत्र ! जो त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति अगौरव रहन्छ, धर्म प्रति अगौरव रहन्छ, सङ्घ प्रति अगौरव रहन्छ, शिक्षा प्रति अगौरव रहन्छ, समाधि प्रति अगौरव रहन्छ-- अप्रमाद प्रति पनि उसको अगौरव रहन्छ ।”

“सारिपुत्र ! जो त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति, धर्म प्रति, सङ्घप्रति, शिक्षा प्रति, समाधि प्रति तथा अप्रमाद प्रति अगौरव रहन्छ--उसले मैत्रीपूर्ण व्यवहार प्रति सगौरव राख्न सक्ला भनी भन्ने कारण हुनसक्दैन । सारिपुत्र ! जो त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति, धर्म प्रति...तथा

अप्रमाद प्रति अगौरव रहन्छ--मैत्रीपूर्ण व्यवहार प्रति पनि उसको अगौरव नै रहन्छ।”

B. “सारिपुत्र ! शास्ता प्रति सगौरव राख्ने त्यो भिक्षुको धर्मप्रति अगौरव हुन सक्ला भनी भन्ने कुनै कारण हुनसकदैन । ... सारिपुत्र ! जो त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति सगौरव रहन्छ--धर्म प्रति उसको सगौरव रहन्छ । ...”

“सारिपुत्र ! शास्ता प्रति सगौरव राख्ने, धर्म प्रति सगौरव राख्ने..., अप्रमाद प्रति सगौरव राख्ने त्यो भिक्षुको मैत्रीपूर्ण व्यवहार प्रति अगौरव हुन सक्ला भनी भन्ने कुनै कारण हुनसकदैन । जो त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति सगौरव रहन्छ...अप्रमाद प्रति सगौरव रहन्छ--मैत्रीपूर्ण व्यवहार प्रति पनि उसको सगौरव नै रहन्छ ।”

C. “सारिपुत्र ! शास्ता प्रति सगौरव राख्ने त्यो भिक्षुको धर्मप्रति सगौरव राख्न सक्ला भनी भन्ने कारण हुनसकछ । सारिपुत्र ! जो त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति सगौरव हुन्छ । उसको धर्म प्रति पनि सगौरव नै रहन्छ ।...”

“सारिपुत्र ! शास्ता प्रति सगौरव हुने भिक्षुको ... अप्रमाद प्रति पनि सगौरव नै तथा मैत्रीपूर्ण व्यवहार प्रति पनि सगौरव नै रहन्छ भनी भन्ने कारण हुनसकछ । सारिपुत्र ! जो त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति

सगौरव रहन्छ...अप्रमाद प्रति पनि सगौरव नै रहन्छ-- मैत्रीपूर्ण व्यवहार प्रति पनि उसको सगौरव नै रहन्छ ।”

“सारिपुत्र ! संक्षेपरूपमा मैले बताएको यस कुराको विस्तृत अर्थ यसरी नै बुझ्नुपर्छ ।”

मूल सूत्र—

१३८ ।३५ दूत बनाउन योग्य

(दुतेय्यसुत्त^१)

“भिक्षु हो ! आठ गुणयुक्त भिक्षुलाई दूतको काम गराउनु योग्य छ । कुन आठ गुणले ?”

“भिक्षु हो ! यहाँ भिक्षु सुन्ने पनि हुन्छ, सुनाउने पनि, सिक्ने पनि हुन्छ, धारण गर्ने पनि, बुझ्ने पनि हुन्छ, बुझाउने पनि, धर्माधर्ममा कुशल हुन्छ, र कलह पनि गर्दैन ।”

“भिक्षु हो ! यिनै आठ गुणले युक्त भिक्षुलाई दूतको काम गराउनु योग्य छ ।”

“आवुसो ! आठ गुणले युक्त सारिपुत्रलाई दूतको काम गराउनु

१. अं. नि-८. पृ. ३०५; महावग्गो ; अ. क. II. पृ. ७५७.

योग्य छ । कुन आठ गुणले ? भिक्षु हो ! यहाँ सारिपुत्र सुन्ने पनि हुन्छ, सुनाउने पनि, सिकने पनि हुन्छ धारण पनि गर्ने, बुझ्ने पनि बुझाउने पनि, धर्माधर्ममा कुशल पनि छन् कलह पनि गर्दैन । भिक्षु हो ! यी आठ गुणयुक्त सारिपुत्रलाई दूतको काम गराउनु योग्य छ ।”

X

X

X

मूल सूत्र—

१३९ । ३६ अरहन्तहरूको आठ बल

(दुतिय बलसुत्त^१)

अनि आयुष्मान् सारिपुत्र जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुगेपछि भगवानलाई अभिवादन गरी एक छेउमा बस्नुभयो । एक छेउमा बस्नु भएका आयुष्मान् सारिपुत्रलाई भगवानले यस्तो भन्नुभयो—

“सारिपुत्र ! क्षीणास्रवी भिक्षुहरू कति बलहरू छन् ? जुन बलहरूले युक्त भई क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले ‘मेरा आस्रवहरू क्षीण भईसकेका छन्’ भनी जनाउन सक्छन् ?”

“भन्ते ! क्षीणास्रवी भिक्षुहरू आठ बलहरू छन्--जुन बलहरूले युक्त भई क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले ‘मेरा आस्रवहरू क्षीण भईसकेका छन्’ भनी जनाउन सक्छन् । कुन आठ भने ?—

१. अं. नि-८. पृ. ३२६: गहपतिवग्गो ; अ. क. II. पृ. ७६४.

(१) “भन्ते ! यहाँ क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले अनित्यको दृष्टिद्वारा सबै संस्कारहरूलाई सम्यक्प्रज्ञाद्वारा यथा स्वभावतः राम्ररी देखिसकेका हुन्छन् । भन्ते ! क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले जुन अनित्यको दृष्टिद्वारा सबै संस्कारहरूलाई सम्यक्प्रज्ञाद्वारा यथा स्वभावतः राम्ररी देखिसकेका हुन्छन्--भन्ते ! यो पनि क्षीणास्रवी भिक्षुहरूको बल हो जुन बलमा आई क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले ‘मेरा आस्रवहरू क्षीण भईसकेका छन्’ भनी जनाउँन सक्छन् ।”

(२) “भन्ते ! यहाँ क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले सबै काम विषयहरूलाई आगोको दृष्टिद्वारा सम्यक्प्रज्ञाद्वारा यथास्वभावतः राम्ररी देखिसकेका हुन्छन् । भन्ते ! क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले जुन अनित्यको दृष्टिद्वारा सबै कामविषयहरूलाई सम्यक्प्रज्ञाद्वारा यथास्वभावतः राम्ररी देखिसकेका हुन्छन्--भन्ते ! यो पनि क्षीणास्रवी भिक्षुहरूको बल हो जुन बलमा आई क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले ‘मेरा आस्रवहरू क्षीण भईसकेका छन्’ भनी जनाउँन सक्छन् ।”

(३) “भन्ते ! फेरि क्षीणास्रवी भिक्षुहरूको चित्त विवेक (= फलसमापत्ति) तिर ढल्केको हुन्छ विवेकतिरै ओइरिएको हुन्छ विवेक तिरै प्राग्भार भएको हुन्छ तथा विवेकार्थ (= फलसमापत्तिको निमित्त) नै नैष्कम्याभिरत (= प्रब्रज्याभिरत) नै भई सबै प्रकारका आस्रव-कारण-हरूबाट निर्लिप्त भइसकेको हुन्छ । भन्ते ! जुन क्षीणास्रवी भिक्षुहरूको चित्त विवेक तिरै ढल्किएको विवेकतिरै ओइरिएको विवेकतिरै प्राग्भार

भएको हुन्छ तथा विवेकार्थ र नैष्कम्याभिरत नै भई सबै प्रकारका आस्रव-कारणहरूबाट निर्लिप्त भइसकेको हुन्छ--भन्ते ! यो पनि क्षीणास्रवी भिक्षुहरूको बल हो जुन बलमा आई क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले 'मेरा आस्रवहरू क्षीण भईसकेका छन्' भनी जनाउँन सक्छन् ।”

(४) “भन्ते ! फेरि क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले चार-सतिपट्टान^१हरू भावित र सुभावित गरेका हुन्छन् । भन्ते ! क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले जुन चार सतिपट्टानहरूलाई भावित र सुभावित गरेका हुन्छन्-- भन्ते ! यो पनि क्षीणास्रवी भिक्षुहरूको बल हो जुन बलमा आई क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले 'मेरा आस्रवहरू क्षीण भइसकेका छन्' भनी जनाउँन सक्छन् ।”

(५) “भन्ते ! फेरि क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले चार-ऋदिपाद^२ भावित र सुभावित गरेका हुन्छन् । भन्ते ! क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले जुन चार-ऋदिपादहरूलाई भावित र सुभावित गरेका हुन्छन्-- भन्ते ! यो पनि क्षीणास्रवी भिक्षुहरूको बल हो जुन बलमा आई क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले 'मेरा आस्रवहरू क्षीण भइसकेका छन्' भनी जनाउँन सक्छन् ।”

१. चार-सतिपट्टान भनेको के हो भन्ने बारेका कुराहरू लेखकको बु. प. भा-१ पृ. ४६ र पृ. ३१८ को पादटिप्पणी र पृ. ४४३ मा हेर्नु ।

२. चार-ऋदिपाद भनेको के हो भन्ने सम्बन्धमा पनि बु. प. भा-१ पृ. ३१८ र पृ. ४४५ को पादटिप्पणीमा हेर्नु ।

(६) “भन्ते ! फेरि क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले पाँच-इन्द्रियहरू^१ भावित र सुभावित गरेका हुन्छन् । भन्ते ! क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले जुन पाँच-इन्द्रियहरूलाई भावित र सुभावित गरेका हुन्छन्-- भन्ते ! यो पनि क्षीणास्रवी भिक्षुहरूको बल हो जुन बलमा आई क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले ‘मेरा आस्रवहरू क्षीण भइसकेका छन्’ भनी जनाउँन सक्छन् ।”

(७) “भन्ते ! फेरि क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले सप्त-बोध्यङ्गहरू^२ भावित र सुभावित गरेका हुन्छन् । भन्ते ! क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले जुन सप्तबोध्यङ्गहरूलाई भावित र सुभावित गरेका हुन्छन्-- भन्ते ! यो पनि क्षीणास्रवी भिक्षुहरूको बल हो जुन बलमा आई क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले ‘मेरा आस्रवहरू क्षीण भइसकेका छन्’ भनी जनाउँन सक्छन् ।”

(८) “भन्ते ! फेरि क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले आर्य-अष्टाङ्गिकमार्ग^३ भावित र सुभावित गरेका हुन्छन् । भन्ते ! क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले जुन आर्य-अष्टाङ्गिकमार्गलाई भावित र सुभावित गरेका हुन्छन्--

-
१. पाँच-इन्द्रियहरू भनेका के हुन् भन्ने बारेका कुराहरू बु. प. भा-१ पृ. ३१९ को पादटिप्पणीमा हेर्नु ।
 २. सप्त-बोध्यङ्गहरू भनेका के हुन् भन्ने बारेका कुराहरू बु. प. भा-१ पृ. ४६ र ३१९ को पादटिप्पणीमा हेर्नु ।
 ३. आर्य-अष्टाङ्गिकमार्ग भनेको के हुन् भन्ने बारेका कुराहरू बु. प. भा-१ पृ. ४४८ मा हेर्नु ।

भन्ते ! यो पनि क्षीणास्रवी भिक्षुहरूको बल हो जुन बलमा आई क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले 'मेरा आस्रवहरू क्षीण भइसकेका छन्' भनी जनाउँन सक्छन् ।

“भन्ते ! यी नै आठ हुन् क्षीणास्रवीहरूका बलहरू--जुन बलहरूले युक्त भई क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले 'मेरा आस्रवहरू क्षीण भइसकेका छन्' भनी जनाउँन सक्छन् ।”

मूल सूत्र—

१४० ।३७ लाभी र अलाभी आठ पुरुषहरू

(इच्छासुत्त^१)

त्यहाँ आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो--
“आवुसो, भिक्षु हो !”

“आवुसो !” भनी ती भिक्षुहरूले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई प्रत्युत्तर दिए । अनि आयुममान् सारिपुत्रले यस्तो भन्नुभयो--

“आवुसो ! यी आठ प्रकारका पुरुषहरू लोकमा विदचमान छन् ।
कुन आठ भने ?

१- ‘आवुसो ! यहाँ, प्रविविक्त (= पविवेक) विहारी,

१. अं. नि-८. पृ. ४११: यमकवग्गो ।

विदर्शना^१ ध्यान गरी बस्ने भिक्षुको कुनै वस्तु पाउने इच्छा उत्पन्न हुन्छ । अनि ऊ (त्यो वस्तु) पाउनको निमित्त उठ्छ, यत्न गर्छ, कोशिस गर्छ । पाउनको निमित्त उठेर यत्न गर्दा पनि कोशिस गर्दा पनि उसलाई (त्यो वस्तु) लाभ हुन्न । अनि ऊ अलाभको कारणले शोक गर्छ, दुःखी हुन्छ, रुन्छ, छाती पिटेर रुन्छ तथा सम्मोहित पनि हुन्छ । आवुसो ! यस्तालाई भन्दछन्-- लाभको निमित्त इच्छा गरी विहार गर्ने लाभको निमित्त उठ्ने ! यत्न गर्ने कोशिस गर्ने तर अलाभी, शोकी, रोदन गर्ने सद्धर्मबाट^३ पनि च्युत हुने भिक्षु ।'

२- 'आवुसो ! यहाँ, प्रविविक्त विहारी, विदर्शना ध्यान गरी बस्ने भिक्षुको कुनै वस्तु पाउने इच्छा उत्पन्न हुन्छ । अनि ऊ (त्यो वस्तु) पाउनको निमित्त उठ्छ, यत्न गर्छ, कोशिस गर्छ । पाउनको निमित्त उठेर यत्न गर्दा पनि कोशिस गर्दा पनि उसलाई (त्यो वस्तु) लाभ हुन्छ । अनि ऊ त्यो लाभद्वारा मत्त हुन्छ, प्रमत्त हुन्छ तथा प्रमादी हुन्छ । आवुसो ! यस्तालाई भन्दछन्-- लाभको निमित्त इच्छा गरी विहार गर्ने लाभको निमित्त उठ्ने, यत्न गर्ने कोशिस गर्ने तथा लाभी भएर मत्त प्रमत्त तथा प्रमादी हुने सद्धर्मबाट पनि च्युत हुने भिक्षु ।'

३- 'आवुसो ! यहाँ, प्रविविक्त विहारी, विदर्शना ध्यान गरी

१. विदर्शना ध्यान भनेको-- अनित्य, दुःख तथा अनात्माको ध्यान गर्नु हो ।

२. विदर्शना ध्यानबाट । अं. नि. अ. क. II. पृ. ७७९: इच्छासुत्तं ।

बस्ने भिक्षुको कुनै वस्तु पाउने इच्छा उत्पन्न हुन्छ । अनि ऊ (त्यो वस्तु) पाउनको निमित्त उठ्दैन यत्न गर्दैन कोशिस गर्दैन । पाउनको निमित्त नउठ्नाले यत्न नगर्नाले कोशिस नगर्नाले उसलाई (त्यो वस्तु) लाभ हुन्न । अनि ऊ त्यो अलाभको कारणले शोक गर्छ, दुःखी हुन्छ, रुन्छ, छाती पिटी रुन्छ, तथा सम्मोहित पनि हुन्छ । आवुसो ! यस्तालाई भन्दछन्--
लाभको निमित्त इच्छा गरी विहार गर्ने तर लाभको निमित्त नउठ्ने, यत्न नगर्ने, कोशिस नगर्ने तथा **अलाभी**, शोकी, रोदन गर्ने सद्धर्मबाट पनि च्युत हुने भिक्षु ।'

४- 'आवुसो ! यहाँ, प्रविविक्त विहारी विदर्शना ध्यान गरी बस्ने भिक्षुको कुनै वस्तु पाउने इच्छा उत्पन्न हुन्छ । अनि ऊ (त्यो वस्तु) पाउनको निमित्त नउठ्दा पनि यत्न नगर्दा पनि कोशिस नगर्दा पनि उसलाई (त्यो वस्तु) लाभ हुन्छ । ऊ त्यो लाभद्वारा मत्त हुन्छ, प्रमत्त हुन्छ तथा प्रमादी हुन्छ । आवुसो ! यस्तालाई भन्दछन्-- **लाभको निमित्त इच्छा गरी विहार गर्ने** तर लाभको निमित्त नउठ्ने यत्न नगर्ने कोशिस नगर्ने तर **लाभी** भएर मत्त प्रमत्त तथा प्रमादी हुने--सद्धर्मबाट पनि च्युत हुने भिक्षु ।'

५- 'आवुसो ! यहाँ, प्रविविक्त विहारी विदर्शना ध्यान गरी बस्ने भिक्षुको कुनै वस्तु पाउने इच्छा उत्पन्न हुन्छ । अनि ऊ (त्यो वस्तु) पाउनको निमित्त उठ्छ, यत्न गर्छ, कोशिस गर्छ । पाउनको निमित्त उठेर यत्न गर्दा कोशिस गर्दा पनि उसलाई (त्यो वस्तु) **लाभ हुन्न** । ऊ

अलाभको कारणले शोक गर्दै न दुःखी हुन्न रुन्न छाती पिटेर पनि रुन्न तथा सम्मोहित पनि हुन्न । आवुसो ! यस्तालाई भन्दछन्-- **लाभको निमित्त इच्छा गरी विहार गर्ने** लाभको निमित्त उठ्ने यत्न गर्ने कोशिस गर्ने तर अलाभी अशोकी रोदन नगर्ने--सद्धर्मबाट पनि च्युत नहुने भिक्षु ।'

६- 'आवुसो ! यहाँ, प्रविविक्त विहारी विदर्शना ध्यान गरी बस्ने भिक्षुको कुनै वस्तु पाउने इच्छा उत्पन्न हुन्छ । अनि ऊ (त्यो वस्तु) पाउनको निमित्त उठ्छ, यत्न गर्छ कोशिस गर्छ । पाउनको निमित्त उठेर यत्न गर्दा कोशिस गर्दा पनि उसलाई (त्यो वस्तु) **लाभ हुन्छ** । ऊ त्यो लाभद्वारा मत्त हुन्न प्रमत्त हुन्न तथा प्रमादी पनि हुन्न । आवुसो ! यस्तालाई भन्दछन्-- **लाभको निमित्त इच्छा गरी विहार गर्ने**, लाभको निमित्त उठ्ने यत्न गर्ने कोशिस गर्ने तथा **लाभी भएर मत्त नहुने** प्रमत्त नहुने तथा प्रमादी पनि नहुने-- सद्धर्मबाट पनि च्युत नहुने भिक्षु ।'

७- 'आवुसो ! यहाँ, प्रविविक्त विहारी विदर्शना ध्यान गरी बस्ने भिक्षुको कुनै वस्तु पाउने इच्छा उत्पन्न हुन्छ । तर ऊ (त्यो वस्तु) पाउनको निमित्त उठ्दैन, यत्न गर्दैन कोशिस गर्दैन । पाउनको निमित्त नउठ्नाले यत्न नगर्नाले कोशिस नगर्नाले उसलाई (त्यो वस्तु) **लाभ हुन्न** । ऊ त्यस अलाभको कारणले शोक गर्दै न दुःखी हुन्न रुन्न छाती पिटेर पनि रुन्न तथा सम्मोहित पनि हुन्न । आवुसो ! यस्तालाई भन्दछन्--**लाभको निमित्त इच्छागरी विहार गर्ने** तर लाभको निमित्त नउठ्ने, यत्न नगर्ने कोशिस नगर्ने तथा लाभ पनि नहुने, शोक पनि नगर्ने रोदन पनि नगर्ने--सद्धर्मबाट पनि च्युत नहुने भिक्षु ।'

८- 'आवुसो ! यहाँ, भिक्षु प्रविविक्त विहारी विदर्शना ध्यान गरी वस्ने भिक्षुको कुनै वस्तु पाउने इच्छा उत्पन्न हुन्छ । तर ऊ (त्यो वस्तु) पाउनको निमित्त उठ्दैन, यत्न गर्दैन, कोशिस पनि गर्दैन । पाउनको निमित्त नउठ्दा पनि यत्न नगर्दा पनि कोशिस नगर्दा पनि उसलाई (त्यो वस्तु) लाभ हुन्छ । ऊ त्यो लाभद्वारा मत्तहुन्न प्रमत्त हुन्न तथा प्रमादी पनि हुन्न । आवुसो ! यस्तालाई भन्दछन्-- लाभको निमित्त इच्छा गरी विहार गर्ने तर लाभको निमित्त नउठ्ने, यत्न नगर्ने कोशिस नगर्ने तर **लाभी हुन्छ** किन्तु मत्त प्रमत्त तथा प्रमादी नहुने-- सद्धर्मबाट पनि च्युत नहुने भिक्षु ।'

“आवुसो ! यी नै आठ प्रकारका पुरुषहरू लोकमा विद्यमान छन् ।”

X

X

X

Dhamma.Digital

मूल सूत्र—

१४१।३८ आफ्नो र अर्काको हित कसरी हुनसक्छ ?

(अलंसुत्त^१)

त्यहाँ आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो—

१- “आवुसो ! छ गुणहरूले युक्तहुने भिक्षु आफ्नो पनि अर्काको पनि हितगर्न समर्थ हुन्छ । कुन छ भने ? (१) आवुसो ! यहाँ भिक्षु, कुशलाकुशल धर्मका कुराहरू चाँडै बुझ्न सक्ने हुन्छ^२; (२) सुनेका धर्मका कुराहरूलाई धारण गर्न सक्ने अर्थात् स्मरण गरी राख्न सक्ने हुन्छ; (३) धारण गरेका कुराहरूको अर्थ परीक्षण गर्न सक्ने हुन्छ; (४) अर्थ बुझेर, धर्म बुझेर^३, धर्मानुकूल आचरण पनि गर्छ; (५) हितैषी

१. अं. नि-८. पृ. ४१३: यमकवग्गो ; अ. क. II. पृ. ७७९

२. स्कन्ध, धातु, आयतनादि जुनसुकै विषयमा बताएका कुराहरूलाई पनि तुरन्तै बुझ्न सक्ने हुन्छ । अ. क. II. पृ. ७७९

३. अर्थकथाका तथा मूल पालिका कुराहरूलाई राम्ररी बुझ्ने भनी भनिएको हो । अ. क. II. पृ. ५७७

तथा हितैषी बोली बोल्ने प्रियवचन युक्त विश्वासदायी निर्दोषयुक्त अर्थबोध गराउने बोली बोल्ने हुन्छ; (६) आफ्ना सब्रह्मचारीहरूलाई मार्ग देखाउने स्वीकार गराउने समुत्साहित पार्ने तथा सम्प्रहर्षित पार्ने बोली बोल्ने हुन्छ । आवुसो ! यी नै छ, गुणहरूले युक्तहुने भिक्षु आफ्नो पनि अर्काको पनि हित गर्न समर्थ हुन्छ ।”

२- “आवुसो ! पाँच गुणहरूले युक्तहुने भिक्षु आफ्नो पनि अर्काको पनि हितगर्न समर्थ हुन्छ । कुन पाँच भने ? -- आवुसो ! यहाँ भिक्षु न कुशलाकुशल धर्मका कुराहरू चाँडै बुझ्न सक्ने हुन्छ तर (१) सुनेका धर्मका कुराहरूलाई धारण गर्न सक्ने हुन्छ; (२) धारण गरेका कुराहरूको अर्थ परीक्षण गर्न सक्ने हुन्छ; (३) अर्थ बुझेर, धर्म बुझेर धर्मानुकूल आचरण पनि गर्छ; (४) हितैषी तथा हितैषी बोली बोल्ने प्रियवचनयुक्त विश्वासदायी निर्दोषयुक्त अर्थ बोध गराउने बोली बोल्ने हुन्छ; (५) आफ्ना सब्रह्मचारीहरूलाई मार्ग देखाउने स्वीकार गराउने समुत्साहित पार्ने तथा सम्प्रहर्षित पार्ने बोली बोल्ने हुन्छ । आवुसो ! यी नै पाँच गुणहरूले युक्तहुने भिक्षु आफ्नो पनि अर्काको पनि हित गर्न समर्थ हुन्छ ।”

३- “आवुसो ! चार गुणहरूले युक्तहुने भिक्षु आफ्नो हित गर्न समर्थ हुन्छ तर अर्काको पनि हित गर्न समर्थ हुन्छ । कुन चार भने ? -- आवुसो ! यहाँ भिक्षु (१) कुशलाकुशल धर्मका कुराहरू चाँडै बुझ्न सक्ने हुन्छ; (२) सुनेका धर्मका कुराहरूलाई धारण गर्न सक्ने हुन्छ;

(३) धारण गरेका कुराहरूको अर्थ परीक्षण गर्न सक्ने हुन्छ तथा (४) अर्थ बुझेर, धर्म बुझेर धर्मानुकूल आचरण पनि गर्छ; किन्तु हितैषी तथा हितैषी बोली बोल्ने हुन्न प्रियवचनयुक्त हुन्न विश्वासदायी निर्दोषयुक्त अर्थबोध गराउने बोली बोल्ने हुन्न तथा आफ्ना सब्रह्मचारीहरूलाई मार्ग देखाउने हुन्न स्वीकार गराउने समुत्साहित पार्ने र सम्प्रहर्षित पार्ने बोली बोल्ने पनि हुन्न । आवुसो ! यी नै चार कारणहरूले युक्तहुने भिक्षु आफ्नो हित गर्न समर्थ हुन्छ तर अर्काको हित गर्न समर्थ हुन्न ।”

४- “आवुसो ! चार गुणहरूले युक्तहुने भिक्षु अर्काको हित गर्न समर्थ हुन्छ परन्तु आफ्नो पनि हित गर्न समर्थ हुन्न । कुन चार भने ?-- आवुसो ! यहाँ भिक्षु (१) कुशलाकुशल धर्मका कुराहरू चाँडै बुझ्न सक्ने हुन्छ; (२) सुनेका धर्मका कुराहरूलाई धारण गर्न सक्ने हुन्छ; (३) धारण गरेका कुराहरूको अर्थ परीक्षण गर्न सक्ने हुन्न न त अर्थ बुझेर धर्म बुझेर धर्मानुकूल आचरण गर्छ; न त हितैषी तथा हितैषी बोली बोल्ने हुन्छ; न प्रियवचनयुक्त विश्वासदायी निर्दोषयुक्त अर्थबोध गराउने बोली बोल्ने हुन्छ; (४) आफ्ना सब्रह्मचारीहरूलाई मार्ग देखाउने स्वीकार गराउने समुत्साहित पार्ने र सम्प्रहर्षित पार्ने बोली बोल्ने पनि हुन्छ । आवुसो ! यी नै चार गुणहरूले युक्तहुने भिक्षु अर्काको हित गर्न समर्थ हुन्छ परन्तु आफ्नो हित गर्न समर्थ हुन्न ।”

५- “आवुसो ! तीन गुणहरूले युक्तहुने भिक्षु आफ्नो हित गर्न समर्थ हुन्छ परन्तु अर्काको हित गर्न समर्थ हुन्न । कुन तीन भने ?--

आवुसो ! यहाँ भिक्षु (१) न कुशलाकुशल धर्मका कुराहरू चाँडै बुझ्न सक्ने हुन्छ किन्तु सुनेका धर्मका कुराहरूलाई धारण गर्न सक्ने हुन्छ; (२) धारण गरेका धर्मका कुराहरूको अर्थ परीक्षण गर्न सक्ने हुन्छ; अर्थ बुझेर धर्म बुझेर धर्मानुकूल आचरण पनि गर्छ तर (३) हितैषी तथा हितैषी बोली बोल्ने हुन्न प्रियवचनयुक्त विश्वासदायी निर्दोष युक्त अर्थबोध गराउने बोली बोल्ने पनि हुन्न; आफ्ना सब्रह्मचारीहरूलाई मार्ग देखाउने स्वीकार गराउने समुत्साहित गराउने तथा सम्प्रहर्षित पार्ने बोली बोल्ने पनि हुन्न । आवुसो ! यी नै तीन गुणहरूले युक्तहुने भिक्षु आफ्नो हित गर्न समर्थ हुन्छ तर अर्काको हित गर्न समर्थ हुन्न ।”

६- “आवुसो ! तीन गुणहरूले युक्तहुने भिक्षु अर्काको हित गर्न समर्थ हुन्छ तर आफ्नो हित गर्न समर्थ हुन्न । कुन तीन भने ? -- (१) आवुसो ! यहाँ भिक्षु न कुशलाकुशल धर्मका कुराहरू चाँडै बुझ्न सक्छ तर सुनेका धर्मका कुराहरूलाई भने धारण गर्न सक्ने हुन्छ; परन्तु धारण गरेका धर्मका कुराहरूको अर्थ परीक्षण गर्न सक्दैन न त अर्थ बुझेर ... धर्मानुकूल आचरण नै गर्छ; ; (२) हितैषी तथा हितैषी बोली बोल्ने भने ... हुन्छ (३) सब्रह्मचारीहरूलाई मार्ग देखाउने ... तथा सम्प्रहर्षित पार्ने पनि हुन्छ । आवुसो ! यी नै तीन गुणहरूले युक्तहुने भिक्षु अर्काको हित गर्न समर्थ हुन्छ तर आफ्नो हित गर्न समर्थ हुन्न ।”

७- “आवुसो ! दुई गुणहरूले युक्तहुने भिक्षु आफ्नो हित गर्न समर्थ हुन्छ तर अर्काको हित गर्न समर्थ हुन्न । कुन दुई भने ? --

(१) आवुसो ! यहाँ भिक्षु न कुशलाकुशल धर्मका कुराहरू चाँडै बुझ्न सक्ने हुन्छ, न त सुनेका धर्मका कुराहरूलाई भने धारण गर्न सक्ने हुन्छ; किन्तु धारण गरेका धर्मका कुराहरूको अर्थ परीक्षा गर्न सक्ने हुन्छ; (२) अर्थ बुझेर धर्म बुझेर धर्मानुकूल आचरण पनि गर्छ, तर हितैषी तथा हितैषी बोली बोल्ने भने ... हुन्न; सब्रह्मचारीहरूलाई मार्ग देखाउने ... तथा सम्प्रहर्षित पार्ने पनि हुन्न । आवुसो ! यी नै दुई गुणहरूले युक्तहुने भिक्षु आफ्नो हित गर्न समर्थ हुन्छ, किन्तु अर्काको हित गर्न समर्थ हुन्न ।”

८- “आवुसो ! दुई गुणहरूले युक्त हुने भिक्षु अर्काको हित गर्न समर्थ हुन्छ तर आफ्नो हित गर्न समर्थ हुन्न । कुन दुई भने ?--(१) आवुसो ! यहाँ भिक्षु न कुशलाकुशल धर्मका कुराहरू चाँडै बुझ्न सक्छ, न त सुनेका धर्मका कुराहरूलाई धारण गर्न सक्छ, न धारण गरेका धर्मका कुराहरूको अर्थ परीक्षा गर्न सक्छ, न अर्थ बुझेर धर्म बुझेर धर्मानुकूल आचरण नै गर्छ, किन्तु हितैषी तथा हितैषी बोली बोल्ने भने ... हुन्छ; (२) सब्रह्मचारीहरूलाई मार्ग देखाउने ... तथा सम्प्रहर्षित पार्ने हुन्छ । आवुसो ! यी नै दुई गुणहरूले युक्तहुने भिक्षु अर्काको हित गर्न समर्थ हुन्छ, किन्तु आफ्नो हित गर्न समर्थ हुन्न ।”

X

X

X

मूल सूत्र—

१४२ ।३९ सेवनीय र असेवनीय वस्तुहरू

(सेवनासुत्त^१)

त्यहाँ आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो—

१- “आवुसो ! व्यक्तिलाई पनि दुई प्रकारले बुभ्नुपर्छ-- सेवनीय र असेवनीय । (२) आवुसो ! चीवरलाई पनि दुई प्रकारले बुभ्नुपर्छ-- सेवनीय र असेवनीय । (३) आवुसो ! भोजनलाई पनि दुई प्रकारले बुभ्नुपर्छ--सेवनीय र असेवनीय । (४) आवुसो ! शयनासनलाई पनि दुई प्रकारले बुभ्नुपर्छ--सेवनीय र असेवनीय । (५) आवुसो ! ग्रामनिगमलाई पनि दुई प्रकारले बुभ्नुपर्छ--सेवनीय र असेवनीय । (६) आवुसो ! जनपदलाई पनि दुई प्रकारले बुभ्नुपर्छ--सेवनीय र असेवनीय ।”

१. अं. नि-९. पृ. १४: सम्बोधिवग्गो ; अ. क. II. पृ. ७९६.

१- “आवुसो ! ‘व्यक्तिलाई पनि दुइ प्रकारले बुझ्नुपर्छ- सेवनीय र असेवनीय’ भनी जुन कुरा भनियो--त्यो कुन अर्थले भनिएको हो भने-
- त्यहाँ (क) ‘यस व्यक्तिले सेवन गर्दा मेरा अकुशलधर्महरू अभिवृद्धि हुन्छन् कुशलधर्महरू परिहानी हुन्छन्; (ख) जुन प्रव्रजितहरूकानिमित्त चाहिने चीवर, भोजन, शयनासन, ग्लानप्रत्यय, भैषज्यपरिष्कारादिहरू हुन्-- ती पनि मेरोनिमित्त कष्टपूर्वक प्राप्त हुन्छ; (ग) जसकोनिमित्त घर छाडी अनगारिक भई प्रव्रजित भइन्छ त्यो सामञ्जस्य^१ प्राप्तिकोनिमित्त भावनादि परिपूर्ण पनि हुँदैन’ भन्ने कुरा जब थाहा हुन्छ आवुसो ! तब त्यस व्यक्तिलाई त्यस पुरुषले जानेरनै रातमा भए पनि दिनमा भए पनि नसोधकन भए पनि छाडेर जानुपर्छ उसको पछि लाग्नु हुन्छ ।”

२- “त्यहाँ (क) ‘यस व्यक्तिले सेवन गर्दा मेरा अकुशल धर्महरू अभिवृद्धि हुन्छन् कुशलधर्महरू परिहानी हुन्छन्; (ख) जुन प्रव्रजितहरूका निमित्त चाहिने चीवर, भोजन, शयनासन, ग्लानप्रत्यय, भैषज्य परिष्कारादिहरू हुन्--ती भने विना कष्टपूर्वक पाइन्छन्; (ग) तर जसको निमित्त घरछाडी अनगारिक भई प्रव्रजित भइन्छ त्यो सामञ्जस्य प्राप्तिको निमित्त भावनादि परिपूर्ण पनि हुँदैन’ भन्ने कुरा जब थाहा हुन्छ आवुसो ! तब त्यस व्यक्तिलाई त्यस पुरुषले जानेरनै

१. सामञ्जस्य भनेको कस्ता हो भन्ने सम्बन्धमा लेखकको बु. प. भा. १ पृ. ३६ को पादटिप्पणीमा हेर्नु ।

रातमा भए पनि दिनमा भए पनि नसोधिकन भए पनि छाडेर जानुपर्छ
उसको पछि लाग्नु हुन्न ।”

३- “त्यहाँ (क) ‘यस व्यक्तिको सेवन गर्दा मेरा अकुशलधर्महरू
अभिवृद्धि हुन्छन् कुशलधर्महरू परिहानी हुन्छन्; (ख) जुन
प्रव्रजितहरूकानिमित्त चाहिने चीवर भोजन ... परिष्कारादिहरू हुन्-- ती
पनि विना कष्टपूर्वक उपलब्ध हुन्छन्; (ग) जसको निमित्त घरछाडी
अनगारिक भई प्रव्रजित भइन्छ त्यो सामञ्जस्य प्राप्तिकोनिमित्त भावनादि
पनि परिपूर्ण हुन्छ’ भन्ने कुरा जब थाहा हुन्छ आवुसो ! तब त्यस
व्यक्तिलाई त्यस पुरुषले जानेरनै उसको पछि लाग्नु पर्छ छाड्न हुन्न ।”

४- “त्यहाँ (क) ‘यस व्यक्तिको सेवन गर्दा मेरा अकुशलधर्महरू
अभिवृद्धि हुन्छन् कुशलधर्महरू परिहानी हुन्छन्; (ख) जुन
प्रव्रजितहरूकानिमित्त चाहिने चीवर भोजन ... परिष्कारादिहरू हुन्-- ती
पनि विना कष्टपूर्वक उपलब्ध हुन्छन्; (ग) जसको निमित्त घरछाडी
अनगारिक भई प्रव्रजित भइन्छ त्यो सामञ्जस्य प्राप्तिकोनिमित्त भावनादि
पनि परिपूर्ण हुन्छ’ भन्ने कुरा जब थाहा हुन्छ आवुसो ! तब त्यस
व्यक्तिलाई त्यस पुरुषले जीवनभर भए पनि उसको पछि लाग्नु पर्छ र
निकाले पनि उसलाई छाडेर जानुहुन्न ।”

“आवुसो ! ‘व्यक्तिलाई पनि दुइ प्रकारले बुभ्नुपर्छ--सेवनीय र
असेवनीय’ भनी जुन कुरा भनियो--त्यो यसै अर्थले भनिएको हो ।”

५- “आवुसो ! ‘चीवरलाई पनि दुई प्रकारले बुभ्नुपर्छ- सेवनीय र असेवनीय’ भनी जुन कुरा भनियो--त्यो के अर्थले भनिएको हो भने-
-त्यहाँ (क) ‘यो चीवर सेवन गर्दा मेरा अकुशल धर्महरू अभिवृद्धि हुन्छन् कुशल धर्महरू परिहानी हुन्छन्’ भनी जब थाहा हुन्छ तब यस प्रकारको चीवर सेवन गर्नुहुन्छ । त्यहाँ (ख) ‘यो चीवर सेवन गर्दा मेरा अकुशल धर्महरू परिहानी हुन्छन् कुशल धर्महरू अभिवृद्धि हुन्छन्’ भनी जब थाहा हुन्छ तब यस प्रकारको चीवर सेवन गर्नुपर्छ ।”

“आवुसो ! ‘चीवरलाई पनि दुई प्रकारले बुभ्नुपर्छ -- सेवनीय र असेवनीय’ भनी जुन कुरा भनियो--त्यो यसै अर्थले भनिएको हो ।”

६- “आवुसो ! ‘भोजनलाई पनि दुई प्रकारले बुभ्नुपर्छ- सेवनीय र असेवनीय’ भनी जुन कुरा भनियो--त्यो के अर्थले भनिएको हो भने--
त्यहाँ (क) ‘यो भोजन सेवन गर्दा मेरा अकुशल धर्महरू अभिवृद्धि हुन्छन् कुशल धर्महरू परिहानी हुन्छन्’ भनी जब थाहा हुन्छ तब यस प्रकारको भोजन सेवन गर्नुहुन्छ । त्यहाँ (ख) ‘यो भोजन सेवन गर्दा मेरा अकुशल धर्महरू परिहानी हुन्छन् कुशल धर्महरू पनि अभिवृद्धि हुन्छन्’ भनी जब थाहा हुन्छ तब यस प्रकारको चीवर सेवन गर्नुपर्छ ।”

“आवुसो ! ‘भोजनलाई पनि दुई प्रकारले बुभ्नुपर्छ -- सेवनीय र असेवनीय’ भनी जुन कुरा भनियो--त्यो यसै अर्थले भनिएको हो ।”

७- “आवुसो ! ‘शयनासनलाई पनि दुई प्रकारले बुभ्नुपर्छ- सेवनीय र असेवनीय’ भनी जुन कुरा भनियो--त्यो के अर्थले भनिएको हो भने-- त्यहाँ (क) ‘यो शयनासन सेवन गर्दा मेरा अकुशल धर्महरू अभिवृद्धि हुन्छन् कुशल धर्महरू परिहानी हुन्छन्’ भनी जब थाहा हुन्छ तब यस प्रकारको शयनासन सेवन गर्नुहुन्न । त्यहाँ (ख) ‘यो शयनासन सेवन गर्दा मेरा अकुशल धर्महरू परिहानी हुन्छन् कुशल धर्महरू अभिवृद्धि हुन्छन्’ भनी जब थाहा हुन्छ तब यस प्रकारको चीवर सेवन गर्नुपर्छ ।”

“आवुसो ! ‘शयनासनलाई पनि दुई प्रकारले बुभ्नुपर्छ -- सेवनीय र असेवनीय’ भनी जुन कुरा भनियो--त्यो यसै अर्थले भनिएको हो ।”

८- “आवुसो ! ‘ग्राम निगमलाई पनि दुई प्रकारले बुभ्नुपर्छ- सेवनीय र असेवनीय’ भनी जुन कुरा भनियो--त्यो के अर्थले भनिएको हो भने-- त्यहाँ (क) ‘यो ग्राम निगमको सेवन गर्दा मेरा अकुशल धर्महरू अभिवृद्धि हुन्छन् कुशल धर्महरू परिहानी हुन्छन्’ भनी जब थाहा हुन्छ तब यस प्रकारको ग्राम निगमको सेवन गर्नुहुन्न । त्यहाँ (ख) ‘यो ग्राम निगमको सेवन गर्दा मेरा अकुशल धर्महरू परिहानी हुन्छन्, कुशल धर्महरू अभिवृद्धि हुन्छन्’ भनी जब थाहा हुन्छ तब यस प्रकारको ग्राम निगमको सेवन गर्नुपर्छ ।”

“आवुसो ! ‘ग्राम निगमलाई पनि दुई प्रकारले बुभ्नुपर्छ --

सेवनीय र असेवनीय' भनी जुन कुरा भनियो--त्यो यसै अर्थले भनिएको हो ।”

९- “आवुसो ! ‘जनपदप्रदेशलाई पनि दुई प्रकारले बुझ्नुपर्छ-
सेवनीय र असेवनीय’ भनी जुन कुरा भनियो--त्यो के अर्थले भनिएको हो
भने--त्यहाँ (क) ‘यो जनपदप्रदेशको सेवन गर्दा मेरा अकुशल धर्महरू
अभिवृद्धि हुन्छन् कुशल धर्महरू परिहानी हुन्छन्’ भनी जब थाहा हुन्छ तब
यस प्रकारको जनपदप्रदेशको सेवन गर्नुहुन्छ । त्यहाँ (ख) ‘यो जनपदप्रदेशको
सेवन गर्दा मेरा अकुशल धर्महरू परिहानी हुन्छन् कुशल धर्महरू अभिवृद्धि
हुन्छन्’ भनी जब थाहा हुन्छ तब यस प्रकारको जनपदप्रदेशको सेवन
गर्नुपर्छ ।”

“आवुसो ! ‘जनपद प्रदेशलाई पनि दुई प्रकारले बुझ्नु पर्छ --
सेवनीय र असेवनीय’ भनी जुन कुरा भनियो--त्यो यसै अर्थले भनिएको
हो ।”

X

X

X

मूल सूत्र—

१४३ ।४० किन ब्रह्मचर्य पालन गर्ने ?

(कोट्टिकसुत्त^१)

अनि आयुष्मान् महाकोट्टिक जहाँ आयुष्मान् सारिपुत्र हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुग्नु भएपछि आयुष्मान् सारिपुत्रसँग सम्मोदन गर्नुभयो । सम्मोदनीय कुशलवार्ता सिद्धिएपछि एकछेउमा बस्नुभयो । एक छेउमा बस्नु भएका आयुष्मान् महाकोट्टिकले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई यस्तो भन्नुभयो—भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो—

१- “आवुसो सारिपुत्र ! के ‘जो दृष्टधर्मवेदनीय (= यसै जन्ममा भोग गर्नु पर्ने) कर्म हो त्यो मेरो कर्म सम्परायिक-वेदनीय (= परजन्ममा भोग्नु पर्ने) होस्’ भन्ने हेतुले भगवानकहाँ ब्रह्मचर्यवास गरिन्छ ?”

१. अं. नि-९. पृ. २७; सीहनादवगो ; अ. क. II. पृ. ७९९.

“आवुसो ! होइन् ।”

२- “आवुसो सारिपुत्र ! के त ‘जो सम्परायिक-वेदनीय कर्म हो त्यो मेरो कर्म दृष्टधर्म-वेदनीय होस्’ भन्ने हेतुले भगवानकहाँ ब्रह्मचर्यवास गरिन्छ त ?”

“आवुसो ! होइन् ।”

३- “आवुसो सारिपुत्र ! के त ‘जो सुखवेदनीय कर्म हो त्यो मेरो कर्म दुःखवेदनीय होस्’ भन्ने हेतुले भगवानकहाँ ब्रह्मचर्यवास गरिन्छ त ?”

“आवुसो ! होइन् ।”

४- “आवुसो सारिपुत्र ! के त ‘जो दुःखवेदनीय कर्म हो त्यो मेरो कर्म सुखवेदनीय होस्’ भन्ने हेतुले भगवानकहाँ ब्रह्मचर्यवास गरिन्छ त ?”

“आवुसो ! होइन् ।”

५- “आवुसो सारिपुत्र ! के त ‘जो परिपक्ववेदनीय कर्म हो त्यो मेरो कर्म अपरिपक्ववेदनीय होस्’ भन्ने हेतुले भगवानकहाँ ब्रह्मचर्यवास गरिन्छ त ?”

“आवुसो ! होइन् ।”

६- “आवुसो सारिपुत्र ! के त ‘जो अपरिपक्ववेदनीय कर्म हो त्यो मेरो कर्म परिपक्व वेदनीय होस्’ भन्ने हेतुले भगवानकहाँ ब्रह्मचर्यवास गरिन्छ त ?”

“आवुसो ! होइन ।”

७- “आवुसो सारिपुत्र ! के त ‘जो बहुवेदनीय कर्म हो त्यो मेरो कर्म अल्पवेदनीय होस्’ भन्ने हेतुले भगवानकहाँ ब्रह्मचर्यवास गरिन्छ त ?”

“आवुसो ! होइन ।”

८- “आवुसो सारिपुत्र ! के त ‘जो अल्पवेदनीय कर्म हो त्यो मेरो कर्म बहुवेदनीय होस्’ भन्ने हेतुले भगवानकहाँ ब्रह्मचर्यवास गरिन्छ त ?”

“आवुसो ! होइन ।”

९- “आवुसो सारिपुत्र ! के त ‘जो वेदनीय कर्म हो त्यो मेरो कर्म अवेदनीय होस्’ भन्ने हेतुले भगवानकहाँ ब्रह्मचर्यवास गरिन्छ त ?”

“आवुसो ! होइन ।”

१०- “आवुसो सारिपुत्र ! के त ‘जो अवेदनीय कर्म हो त्यो मेरो कर्म वेदनीय होस्’ भन्ने हेतुले भगवानकहाँ ब्रह्मचर्यवास

गरिन्छ त ?”

“आवुसो ! होइन ।”

“आवुसो सारिपुत्र ! किन नि जो दृष्टधर्मवेदनीय कर्म हो त्यो मेरो कर्म सम्परायिक-वेदनीय होस् भनी भगवानकहाँ ब्रह्मचर्यवास गर्ने हो कि भनी सोध्दा ‘आवुसो ! होइन’ भनी भन्नुहुन्छ । आवुसो सारिपुत्र ! किन नि जो सम्परायिवेदनीय कर्म हो त्यो मेरो कर्म दृष्टधर्म-वेदनीय होस् भन्ने हेतुले भगवानकहाँ ब्रह्मचर्यवास गर्ने हो कि भनी सोध्दा ‘आवुसो ! होइन’ भनी भन्नुहुन्छ । आवुसो सारिपुत्र ! किन नि जो सुखवेदनीय कर्म हो त्यो मेरो कर्म दुःखवेदनीय होस् भन्ने हेतुले भगवानकहाँ ब्रह्मचर्यवास गर्ने हो कि भनी सोध्दा ‘आवुसो ! होइन’ भनी भन्नुहुन्छ । आवुसो सारिपुत्र ! किन नि जो दुःखवेदनीय कर्म हो त्यो मेरो कर्म सुखवेदनीय होस् भन्ने हेतुले भगवानकहाँ ब्रह्मचर्यवास गर्ने हो कि भनी सोध्दा ‘आवुसो ! होइन’ भनी भन्नुहुन्छ । आवुसो सारिपुत्र ! किन नि जो परिपक्व-वेदनीय कर्म हो ... जो अपरिपक्व कर्म हो ... जो बहुवेदनीय कर्म हो ... जो अल्पवेदनय कर्म हो ... जो वेदनीय कर्म हो... जो अवेदनीय कर्म हो त्यो मेरो कर्म वेदनीय होस् भन्ने हेतुले भगवानकहाँ ब्रह्मचर्यवास गर्ने हो कि भनी सोध्दा ‘आवुसो ! होइन’ भनी भन्नुहुन्छ । आवुसो ! त्यसो भए यहाँ के हेतुले भगवानकहाँ ब्रह्मचर्यवास गरिन्छ त ?”

“आवुसो ! जुन (कुरा) जानेको छैन देखेको छैन प्राप्त गरेको छैन

साक्षात्कार गरेको छैन तथा राम्ररी अवबोध गरेका छैन-- सोही कुरालाई जान्नको निम्ति देख्नको निम्ति प्राप्त गर्नको निम्ति साक्षात्कार गर्नको निम्ति तथा राम्ररी अवबोध गर्नको निम्ति भगवानकहाँ ब्रह्मचर्यवास गरिन्छ ।”

“आवुसो ! के कुरा नजानेको नदेखेको प्राप्त नगरेको साक्षात्कार नगरेको तथा राम्ररी अवबोध नगरेकोलाई जान्नको निम्ति देख्नको निम्ति प्राप्त गर्नको निम्ति, साक्षात्कार गर्नको निम्ति तथा राम्ररी अवबोध गर्नको निम्ति भगवानकहाँ ब्रह्मचर्यवास गर्ने हो त ?”

“आवुसो ! ‘यो दुःख हो’ भनी जानेको हुन्न देखेको हुन्न प्राप्त गरेको हुन्न साक्षात्कार गरेको हुन्न तथा राम्ररी अवबोध गरेको हुन्न । त्यसैलाई जान्नको निम्ति देख्नको निम्ति प्राप्त गर्नको निम्ति साक्षात्कार गर्नको निम्ति तथा राम्ररी अवबोध गर्नको निम्ति भगवानकहाँ ब्रह्मचर्यवास गरिन्छ । आवुसो ! ‘यो दुःख समुदय हो’ भनी जानेको हुन्न...तथा राम्ररी अवबोध गर्नको निम्ति भगवानकहाँ ब्रह्मचर्यवास गरिन्छ । आवुसो ! ‘यो दुःख निरोध हो’ भनी जानेको हुन्न...तथा राम्ररी अवबोध गरेको हुन्न । त्यसैलाई जान्नको निम्ति..., तथा राम्ररी अवबोध गर्नको निम्ति भगवानकहाँ ब्रह्मचर्यवास गरिन्छ । आवुसो ! ‘यो दुःख निरोधको मार्ग हो’ भनी जानेको हुन्न ... तथा राम्ररी अवबोध गरेको हुन्न । त्यसलाई जान्नको निम्ति ... तथा राम्ररी अवबोध गर्नको निम्ति भगवानकहाँ ब्रह्मचर्यवास गरिन्छ ।”

आवुसो ! यही नै जानेको हुन्न देखेको हुन्न प्राप्त गरेको हुन्न साक्षात्कार गरेको हुन्न तथा राम्ररी अवबोध गरेको हुन्न । त्यसैलाई ज्ञानको निम्ति देख्नको निम्ति प्राप्तगर्नको निम्ति साक्षात्कार गर्नको निम्ति तथा राम्ररी अवबोध गर्नको निम्ति भगवानकहाँ ब्रह्मचर्यवास गरिन्छ ।

X

X

X

मूल सूत्र—

१४४ ।४१ के प्रत्ययद्वारा संकल्प हुन्छ ?

(समिद्धिसुत्त^१)

अनि आयुष्मान् समिद्धि जहाँ आयुष्मान् सारिपुत्र हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुग्नुभएपछि आयुष्मान् सारिपुत्रलाई अभिवादन गरी एक छेउमा बस्नुभयो । एक छेउमा बस्नु भएका आयुष्मान् समिद्धिलाई आयुष्मान् सारिपुत्रले यसो भन्नुभयो—

१- “समिद्धि ! के आरम्मण (= प्रत्यय) द्वारा पुरुषको संकल्प र वितर्कनाहरू उत्पन्न हुन्छन् ?”

“भन्ते ! नाम-रूपको आरम्मणद्वारा ।”

१. अं. नि-९. पृ. ३०: सीहनादवग्गो ; अ. क. II. पृ. ७९९.

२. नाम-रूप भनेको के हो भन्ने बारेका कुराहरू लेखकको बु. श्रा. च. भा-१ को पृ. ७९ को पादटिप्पणीमा सविस्तर उल्लेख भएका छन् । ‘नाम’ लाई अरूपस्कन्ध र ‘रूप’ लाई रूपस्कन्ध पनि भन्दछन् । नाम—रूपकै आरम्मण अर्थात् प्रत्ययद्वारा संकल्प र वितर्कनाहरू उत्पन्न हुन्छन् । अं. नि. अ. क. II. पृ. ७९९.

२- “समिद्धि ! तिनीहरू (= संकल्प र वितर्कनाहरू) को नानात्व केमा हुन्छ त ?”

“भन्ते ! धातुहरूमा^१ ।”

३- “समिद्धि ! तिनीहरूको समुदय (= उत्पन्न) को प्रत्ययद्वारा हुन्छ त ?”

“भन्ते ! स्पर्श प्रत्ययद्वारा

४- “समिद्धि ! तिनीहरू (= स्पर्शहरूको) एकत्रित (= समोसरना) केमा हुन्छ त ?”

“भन्ते ! वेदनामा^२ एकत्रित हुन्छ ।”

-
१. रूप शब्दादि धातु अनुसार संकल्प र वितर्कनाहरूको नानात्व हुन्छ । रूप धातुको प्रत्ययद्वारा उत्पन्न हुने संकल्प र वितर्कना शब्द धातुको प्रत्ययद्वारा उत्पन्न हुने संकल्प र वितर्कनाबाट भिन्नताहुने भएकोले यहाँ ‘नानात्व’ भनिएको हो । अं. ति. अ. क. II. पृ. ७९९.
२. स्पर्शद्वारा मात्र वेदना (=अनुभव) हुनसक्ने भएकोले स्पर्शहरूको एकत्रित वेदनामा हुन्छ भनी भनिएको हो । स्पर्शको सम्बन्ध विना

५- “समिद्धि ! तिनीहरू (= वेदनाहरू) को प्रमुख के हुन्छ त ?”

“भन्ते ! समाधि प्रमुख^१ हुन्छ ।”

६- “समिद्धि ! तिनीहरू (= समाधिहरू) को आधिपत्य के हुन्छ त ?”

“भन्ते ! स्मृति आधिपत्य हुन्छ ।”

७- “समिद्धि ! तिनीहरू (= समाधिहरू) को उत्तर (सर्वश्रेष्ठ) के हुन्छ त ?”

“भन्ते ! प्रज्ञोत्तर^२ हुन्छ ।”

वेदना हुन सक्दैन भनी भनिएको हो । वेदनाहरू— सुख-वेदना, दुःख-वेदना तथा न सुख न दुःख-वेदना गरी तीन प्रकारका वेदनाहरू हुन्छन् । अं. नि. अ. क. II. पृ. ७९९.

१. समाधिको लक्षण अविक्षिप्तता भएको हुनाले वेदनाहरूको प्रमुख समाधि हो भनी भनिएको हो । अं. नि. अ. क. II. पृ. ७९९. पृ. ७९०. र ७९९.
२. समाधिवाट नै प्रज्ञा हुने भएकोले अथवा समाधिपछि प्रज्ञा हुने भएकोले तथा समाधि भन्दा प्रज्ञा नै श्रेष्ठ हुने भएकोले समाधि

८- “समिद्धि ! तिनीहरूको सार के हुन्छ त ?”

“भन्ते ! तिनीहरूको सार विमुक्ति हो ।”

९- “समिद्धि ! तिनीहरूको (= विमुक्तिहरू) केमा अन्तर्गत (= ओगधा) छन् त ?”

“भन्ते ! अमृतमा अन्तर्गत छन् ।”

“समिद्धि ! के आरम्भणद्वारा पुरुषको संकल्प र वितर्कनाहरू उत्पन्न हुन्छन् भनी सोध्दा ‘भन्ते ! नाम-रूपको आरम्भणद्वारा’ भनी भन्नुभयो । “समिद्धि ! तिनीहरूको नानात्व केमा हुन्छ त भनी सोध्दा ‘भन्ते ! धातुहरूमा’ भनी भन्नुभयो । “समिद्धि ! तिनीहरूको समुदय के प्रत्यय-द्वारा हुन्छ त भनी सोध्दा ‘भन्ते ! स्पर्श प्रत्ययद्वारा’ भनी भन्नुभयो । “समिद्धि ! तिनीहरूको एकत्रित केमा हुन्छ त भनी सोध्दा ‘भन्ते ! स्पर्श वेदनामा एकत्रित हुन्छ’ भनी भन्नुभयो । “समिद्धि ! तिनीहरूको प्रमुख के हुन्छ त भनी सोध्दा ‘भन्ते ! समाधि प्रमुख हुन्छ’ भनी भन्नुभयो । “समिद्धि ! तिनीहरूको आधिपत्य के हुन्छ त भनी सोध्दा ‘भन्ते ! स्मृति आधिपत्य हुन्छ’ भनी भन्नुभयो । “समिद्धि ! तिनीहरूको उत्तर के हुन्छ त भनी सोध्दा ‘भन्ते ! प्रज्ञोत्तर हुन्छ’ भनी भन्नुभयो । “समिद्धि ! तिनी-

पछिको श्रेष्ठ कारण (=उत्तर) प्रज्ञा हो भनी भनिएको हो । अं. नि.

अ. क. II. पृ. ७९०. र ७९९.

हरूको सार के हुन् त भनी सोध्दा 'भन्ते ! तिनीहरूको सार विमुक्ति हो' भनी भन्नुभयो । "समिद्धि ! तिनीहरूको केमा अन्तर्गत छन् त भनी सोध्दा 'भन्ते ! अमृतमा अन्तर्गत छन् भनी भन्नुभयो ।"^१

"समिद्धि ! धन्य हो, धन्य हो !! धन्य हो समिद्धि तपाईंलाई । सोध्ने सोध्नेकोलाई जवाफ दिनुभयो । त्यसद्वारा अहंकार नगर्नुहोस् ।"

१. भगवानले पनि यस्तैप्रकारको उपदेश अं. नि-द.पृ. ४२० को मूलकसुत्तमा समुल्लेख गर्नुभएको पाइन्छ ।

मूल सूत्र—

१४५ ।४२ शील नहुनेको विमुक्ति हुन्न

(दुतिय उपनिससुत्त^१)

अनि आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुरूलाई सम्बोधन गर्नुभयो—
 आवुसो ! (१) शीलबाट पराङ्मुख भई दुःशील हुनेको मन सन्तोष गर्न
 (अविप्पटिसार) हेतु हुन्न (२) मनसन्तोषबाट पराङ्मुख भई मनसन्तोष
 नहुनेको प्रामोदचको हेतु हुन्न (३) प्रामोदबाट पराङ्मुख भई प्रमोद
 नहुनेको प्रीतिको हेतु हुन्न (४) प्रीतिबाट पराङ्मुख भई प्रीति नहुनेको
 प्रशब्धि (शान्तपन) को हेतु हुन्न (५) प्रशब्धिबाट पराङ्मुख भई प्रशब्धि
 नहुनेको सुखको हेतु हुन्न (६) सुखबाट पराङ्मुख भई सुख (= मानसिक
 सुख) नहुनेको सम्यक्समाधिको हेतु हुन्न (७) सम्यक्समाधिबाट
 पराङ्मुख भई सम्यक्समाधि नहुनेको यथार्थज्ञानदर्शनको हेतु हुन्न
 (८) यथार्थज्ञानदर्शनबाट पराङ्मुख भई यथार्थज्ञानदर्शन नहुनेको

१. अं. नि-१०. पृ. १०२: आनिसंसवग्गो ।

निर्वेद वैराग्यको हेतु हुन्न (९) निर्वेदवैराग्यबाट पराङ्मुख भई निर्वेदवैराग्य नहुनेको विमुक्तिज्ञानदर्शनको हेतु हुन्न ।”

“आवुसो ! जस्तै-- हाँगा पात र शाखा नभएको रुखको अडकुर, बोक्रा, छाला तथा सारत्व सप्रिदै न। आवुसो ! यस्तै गरी शीलबाट पराङ्मुख भई दुःशील हुनेको मन सन्तोष गर्ने हेतु हुन्न ... निर्वेदवैराग्यबाट पराङ्मुख भई निर्वेदवैराग्य नहुनेको विमुक्तिज्ञानदर्शनको हेतु हुन्न ।”

मूल सूत्र—

१४६ ।४३ पृथ्वी संज्ञी भई म बसिंन

(सारिपुत्तसुत्त^१)

अनि आयुष्मान् आनन्द जहा आयुष्मान् सारिपुत्र हुन्हुत्थो त्यहा जानुभयो ।
त्यहाँ पुगेपछि आयुष्मान् सारिपुत्रसँग सम्मोदन गर्नुभयो । सम्मोदनीय
कुशल वार्ता गरिसक्नु भएपछि एक छेउमा बस्नुभयो । एक छेउमा बस्नु
भएका आयुष्मान् आनन्दले आयुष्मान् सारिपुत्रसँग यस्तो सोध्नुभयो—

Dhamma.Digital

“आवुसो सारिपुत्र ! यहाँ भिक्षुलाई त्यस्तो समाधि लाभ हुन सक्छ
के ? जसद्वारा (१) पृथ्वीलाई पृथ्वी भन्ने संज्ञा नलिई बस्न सकोस्,
(२) पानीलाई पानी भन्ने संज्ञा नलिई बस्न सकोस्, (३) तेजलाई तेज
भन्ने संज्ञा नलिई बस्न सकोस्, (४) वायुलाई वायु भन्ने संज्ञा नलिई
बस्न सकोस्, (५) आकाशानन्त्यायतनलाई आकाशानन्त्यायतन भन्ने

१. अं. नि-१०. पृ. १०५: अनिसंसवग्गो ; अ. क. II. पृ. ८१८.

संज्ञा नलिई बस्नु सकोस्, (६) विज्ञानन्त्यायतनलाई विज्ञानन्त्यायतन भन्ने संज्ञा नलिई बस्न सकोस्, (७) आकिञ्चन्यायतनलाई आकिञ्चन्यायतन भन्ने संज्ञा नलिई बस्न सकोस्, (८) नेवसंज्ञानासंज्ञायतनलाई नेवसंज्ञानासंज्ञायतन भन्ने संज्ञा नलिई बस्न सकोस्, (९) यो लोकलाई यो लोक भन्ने संज्ञा नलिई बस्न सकोस् तथा (१०) परलोकलाई परलोक भन्ने संज्ञा नलिई बस्न सकोस् । तर संज्ञा (= होश = चेतना) भने रहिरहोस् ?”

“आवुसो आनन्द ! यहाँ भिक्षुलाई त्यस्तो समाधि लाभ हुनसक्छ, जसद्वारा पृथ्वी भन्ने संज्ञा नलिई बस्छ, ...तर संज्ञा भने रहिनै रहन्छ ।”

“आवुसो सारिपुत्र ! कसरी भिक्षुलाई त्यस्तो समाधि लाभ हुन्छ, जसद्वारा पृथ्वीलाई पृथ्वी भन्ने संज्ञा नलिई बस्छ ? ...”

“आवुसो आनन्द ! एक समय म यसै श्रावस्तीको अन्धवनमा बसिरहेको थिएँ । अनि त्यहाँ म त्यस्तो समाधिमा तल्लीन भई बसें जसद्वारा (१) पृथ्वीलाई पृथ्वी भन्ने संज्ञा ममा भएन, (२) पानीलाई पानी भन्ने संज्ञा ममा भएन, (३) तेजलाई तेज भन्ने संज्ञा ममा भएन, (४) वायुलाई वायु भन्ने संज्ञा ममा भएन, (५) आकाशानन्त्यायतनलाई आकाशानन्त्यायतन भन्ने संज्ञा ममा भएन, (६) विज्ञानन्त्यायतनलाई विज्ञानन्त्यायतन भन्ने संज्ञा ममा भएन, (७) आकिञ्चन्यायतनलाई आकिञ्चन्यायतन भन्ने संज्ञा ममा भएन, (८) नैवसंज्ञानासंज्ञायतनलाई

नैवसंज्ञानासंज्ञायतन भन्ने संज्ञा ममा भएन, (९) यो लोकलाई यो लोक भन्ने संज्ञा ममा भएन तथा (१०) परलोकलाई परलोक भन्ने संज्ञा पनि ममा भएन । किन्तु म संज्ञी नै थिएँ ।”

“त्यस बखत आयुष्मान् सारिपुत्रले के संज्ञा लिनु भएको थियो त ?”

“आवुसो आनन्द ! त्यस बखत ममा ‘भवनिरोध निर्वाण, भवनिरोध निर्वाण’ भन्ने एउटा संज्ञा उत्पन्न भई अर्को संज्ञा निरुद्ध हुन्थ्यो । जस्तै-- छद्मचाकनको आगो बल्दा एउटा ज्वाला (अर्चि) उठ्छ, अर्को ज्वाला निरुद्ध हुन्छ । आवुसो आनन्द ! त्यस्तै गरी ‘भवनिरोध निर्वाण, भवनिरोध निर्वाण’ भन्ने एउटा संज्ञा उत्पन्न भई अर्को संज्ञा निरुद्ध हुन्छ । आवुसो आनन्द ! त्यस समय ममा ‘भवनिरोध निर्वाण, भवनिरोध निर्वाण’ भन्ने संज्ञा मात्र थियो ।”

X Dhamma.Digital X

मूल सूत्र—

१४७ ।४४ आफ्नो चित्त चिन्त सक्नुपर्छ

(सारिपुत्तसुत्त^१)

त्यहाँ आयुष्मान सारिपुत्रले भिक्षुहरूलाई सम्बोधन गर्नुभयो—
“आवुसो भिक्षु हो !” “आवुसो !” भनी ती भिक्षुहरूले आयुष्मान्
सारिपुत्रलाई प्रत्युत्तर दिए । अनि आयुष्मान् सारिपुत्रले यसो भन्नुभयो—

“आवुसो ! यदि भिक्षुको अर्काको चित्त चिन्त कुशल हुन सक्दैन भने
‘आफ्नै चित्त चिन्त कुशल हुनेछु’ भन्ने सिक्नुपर्छ ।”

“आवुसो ! कसरी भिक्षु आफ्नो चित्त चिन्तमा कुशल हुन सक्छ
त ? आवुसो ! जस्तै कुनै सिंगार्ने स्वभावकी युवती वा युवकले
ऐनामा वा परिशुद्ध स्वच्छ निर्मल पानीको भाँडामा आफ्नो अनुहार

१. अं. नि-१०. पृ. १७४: सचित्तवग्गो ।

हेर्दा कुनै धूलो वा दाग देख्दा त्यसलाई पुछ्ने प्रयत्न गर्छ। यदि कुनै धूलो वा दाग नदेखेमा 'यो भलो हो, म परिशुद्ध छु' भनी ऊ खुशी हुन्छ। आवुसो ! यस्तै गरी कुशल धर्महरूमा प्रत्यवेक्षणा गर्नु भिक्षुको निमित्त हितकर हो --(१) लोभयुक्त चित्त लिई धेरै बस्छु कि अलोभयुक्त चित्त लिई धेरै बस्छु ? (२) द्वेषयुक्त चित्त लिई धेरै बस्छु कि अद्वेष (= मैत्री) चित्त लिई धेरै बस्छु ? (३) आलस्य-निद्रा (थीनमिद्ध) युक्त चित्तलिई धेरै बस्छु कि आलस्य-निद्रा रहित भई धेरै बस्छु ? (४) विक्षिप्त चित्त लिई धेरै बस्छु कि अविक्षिप्त (= स्थिर) चित्त लिई धेरै बस्छु ? (५) सन्देह चित्त लिई धेरै बस्छु कि क्रोधरहित (= करुणा) चित्त लिई धेरै बस्छु ? (६) क्रोध-युक्त चित्त लिई धेरै बस्छु कि क्रोधरहित (= करुणा) चित्त लिई धेरै बस्छु ? (७) संक्लिष्टयुक्त चित्त लिई धेरै बस्छु कि असंक्लिष्टयुक्त चित्त लिई धेरै बस्छु ? (८) उत्साहयुक्त चित्त लिई धेरै बस्छु कि निरुत्साहयुक्त चित्त लिई धेरै बस्छु ? (९) आलस्ययुक्त चित्त लिई धेरै बस्छु कि निरालस्ययुक्त चित्त लिई धेरै बस्छु ? (१०) समाहित चित्त लिई धेरै बस्छु कि असमाहित चित्त लिई धेरै बस्छु ?”

“आवुसो ! प्रत्यवेक्षणा गर्दा यदि भिक्षु देख्छ कि--‘लोभयुक्त चित्त लिई धेरै बस्छु...असमाहितयुक्त चित्त लिई धेरै बस्छु’। तब सो भिक्षुले सोही पापक अकुशल धर्महरूलाई हटाउनको निमित्त तीव्र इच्छा, कोशिस, उत्साह, अधिक उत्साह लिई पछि नहटी स्मृति र सम्प्रजन्यता (= ज्ञान = प्रज्ञा) राख्नुपर्छ। आवुसो ! जस्तै कुनै कपडा अथवा

शीरमा आगो लाग्यो भने सो आगो निभाउनको निमित्त मानिस तीब्र इच्छा, कोशिस, उत्साह, अधिक उत्साह लिईपछि, नहटी स्मृति र सम्प्रजन्यता राख्छ। आवुसो ! त्यस्तै गरी सो भिक्षुले ती पापक अकुशल धर्महरूलाई हटाउनेका निमित्त तीब्र इच्छा, कोशिस, उत्साह, अधिम उत्साह लिई पछि, नहटी स्मृति र सम्प्रजन्यता राख्नुपर्छ।”

“आवुसो ! प्रत्यवेक्षणा गर्दा यदि भिक्षु जान्दछ कि--‘अलोभयुक्त चित्त लिई धेरै बस्छु...समाहित चित्त लिई धेरै बस्छु।’ तब सोही कुशल धर्ममा बसी उत्तरोत्तर आस्रवहरू क्षय गर्नको निमित्त सो भिक्षुले प्रयास गर्नुपर्छ।”

X

X

X

Dhamma.Digital

मूल सूत्र—

१४८ । ४५ अवनति शील पुरुष

(परिहानसुत्त^१)

त्यहाँ आयुष्मान् सारिपुत्रले “आवुसो भिक्षु हो !” भनी भिक्षुहरूलाई सम्बोधन गर्नुभयो । “आवुसो !” भनी ती भिक्षुहरूले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई प्रत्युत्तर दिए । अनि आयुष्मान् सारिपुत्रले यसो भन्नुभयो—

“आवुसो ! ‘अवनतिशील अवनतिशील पुरुष’ (परिहान धम्मो पुग्गलो) भनी भन्दछन् । “आवुसो ! ‘उन्नतिशील उन्नतीशील पुरुष’ (अपरिहान धम्मो पुग्गलो) भनी भन्दछन् । आवुसो ! कस्तालाई भगवानले अवनतिशील पुरुष भन्नु भएको छ र कस्तालाई भगवानले उन्नतिशील पुरुष भनी भन्नु भएको छ ?”

“आवुसो ! यस कुराको अर्थ बुझ्नको निमित्त आयुष्मान् सारिपुत्रकहाँ टाढाबाट भए पनि हामी आउने छौं । यसको अर्थ तपाईं

१. अं. नि-१०, पृ. १८०: सचित्तवग्गो ।

आयुष्मान् सारिपुत्रले नै प्रष्ट पारिदिनु बेश हुनेछ । तपाईं आयुष्मान् सारिपुत्रबाट सुनी भिक्षुरूले धारण गर्ने छन् ।”

“आवुसो ! त्यसोभए सुन, राम्ररी मनमा राख, बताउने छु ।”
 “हुन्छ आवुसो !” भनी ती भिक्षुरूले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई प्रत्युत्तर दिएपछि आयुष्मान् सारिपुत्रले यसो भन्नुभयो—

“आवुसो ! कस्तालाई भगवानले अवनतिशील पुरुष भन्नु भएको छ त ? आवुसो ! यहाँ भिक्षुले नसुनेको धर्म सुन्दैन सुनेको धर्म विर्सिन्छ । जुन धर्महरूलाई अधि चित्तले स्पर्श गरेको थिएन ती धर्महरूलाई चित्तमा उत्पन्न गर्दैन र नजानेको धर्म पनि जान्दैन । आवुसो ! यस्तालाई भगवानले अवनतिशील पुरुष भनी भन्नु भएको छ ।”

“आवुसो ! कस्तालाई भगवानले उन्नतिशील पुरुष भन्नु भएको छ त ? आवुसो ! यहाँ भिक्षुले नसुनेको धर्म पनि सुन्छ र सुनेको धर्म पनि विर्सिन्दैन । जुन धर्महरूलाई अधि चित्तले स्पर्श गरेको थिएन ती धर्महरूलाई चित्तमा उत्पन्न गर्छ र नजानेको धर्मलाई पनि जान्दछ । आवुसो ! यस्तालाई भगवानले उन्नतिशील पुरुष भनी भन्नु भएको छ ।”

“आवुसो ! यदि परचित्त जान्नमा कुशल हुन सक्दैनौं भने ‘आफ्नै चित्त जान्नमा कुशल हुनेछु’ भनी सिक्नुपर्छ ।”

“आवुसो ! कसरी भिक्षु आफ्नो चित्त जान्नमा कुशल हुन्छ ?”

आवुसो ! जस्तै कुनै सिंगार्ने स्वभावकी युवती वा युवकले ...^१ यदि कुनै धुलो वा दाग नदेखदेमा 'यो भलो हो म परिशुद्ध छु' भनी ऊ खुशी हुन्छ । आवुसो ! यस्तै गरी कुशल धर्महरूमा प्रत्यवेक्षणा गर्नु भिक्षुको निमित्त हितकर हो--(१) के म अलोभयुक्त चित्त लिई धेरै बसेको छु ? ममा यो गुण छकि छैन ? (२) के म द्वेषरहित चित्तलिई धेरै बसको छु ? ममा यो गुण छकि छैन ? (३) के म अलछीपनलाई दूर गरी धेरै बसको छु ? ममा यो गुण छकि छैन ? (४) के म शान्त चित्त लिई धेरै बसको छु ? ममा यो गुण छकि छैन ? (५) के म शंका दूर गरी धेरै बसको छु ? ममा यो गुण छकि छैन ? (६) के म अक्रोधी भई धेरै बसको छु ? ममा यो गुण छकि छैन ? (७) के म शुद्धचित्त लिई धेरै बसको छु ? ममा यो गुण छकि छैन ? (८) के म भित्री प्रामोदचको लाभ छु ? छु ? ममा यो गुण छकि छैन ? (९) के मैले भित्री शान्तचित्त पाएको छु ? ममा यो गुण छकि छैन ? (१०) के मैले विपश्यनाद्वारा विशेष लाभ गरेको छु ? ममा यो गुण छकि छैन ?

Dhamma.Digital

“आवुसो ! प्रत्यवेक्षणा गर्दा यदि भिक्षुले यी सबै गुणहरू आफूमा देख्दैन भने आवुसो ! उसले यी सबै कुशलधर्म लाभगर्नको निमित्त तीव्र इच्छा कोशिस उत्साह अति उत्साह लिई पछि नहटी स्मृति र सम्प्रजन्यता (= ज्ञान = प्रज्ञा = होस) राख्नुपर्छ । आवुसो ! जस्तै

१. यहाँका बाँकी कुरारू माथि पृ. १४८ मा उल्लेख भए जस्तै दोहऱ्याई पढ्नु ।

कुनै कपडा अथवा शीरमा आगो लाग्यो भने सो आगो निभाउनको निमित्त मानिस तीव्र इच्छा ... अति उत्साह लिई पछि नहटी स्मृति र सम्प्रजन्यता राख्छ। आवुसो त्यस्तै गरी उसले सबै कुशलधर्म लाभगर्नको निमित्त तीव्र इच्छा...अति इच्छा लिई पछि नहटी स्मृति र सम्प्रजन्यता राख्नुपर्छ।”

“आवुसो ! प्रत्यवेक्षणा गर्दा यदि भिक्षुले कुनै कुशलधर्म पाउँछ कुनै कुशलधर्म आफूमा पाउँदैन भने आवुसो ! अनि उसले जुन कुशल धर्म आफूमा पाउँछ त्यसमा बसेर जुन कुशल धर्म आफूमा पाउँदैन ती कुशलधर्म प्राप्तिको निमित्त तीव्र इच्छा...अति इच्छा लिई पछि नहटी स्मृति र सम्प्रजन्यता राख्नुपर्छ। आवुसो ! जस्तै ...।”

“आवुसो ! प्रत्यवेक्षणा गर्दा यदि भिक्षुले यी सबै कुशलधर्महरू आफूमा पाउँछन् भने आवुसो ! उसले यी सबै कुशलधर्महरूमा बसी उत्तरोत्तर आस्रवहरूको क्षय गर्नको निमित्त प्रयत्न गर्नुपर्छ।”

Dhamma.Digital

X

X

X

मूल सूत्र—

१४९।४६ क्षीणास्रवीको बल

(खीणास्रवबलसुत्तं^१)

अनि आयुष्मान् सारिपुत्र जहाँ भगवान् हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो ।
त्यहाँ पुगोपछि भगवानलाई अभिवादन गरी एक छेउमा बस्नुभयो । एक
छेउमा बस्नुभएका सारिपुत्रसँग भगवानले यसो भन्नुभयो—

“सारिपुत्र ! क्षीणास्रवी भिक्षुका कति प्रकारका बल छन् ? जुन बलले
युक्त भई भिक्षुले ‘मेरा आस्रवहरू क्षय भए’ भनी स्वीकार गर्छ ?

“भन्ते ! क्षीणास्रवी भिक्षुका दस प्रकारका बल हुन्छन् । जुन बलले
युक्त भई क्षीणास्रवी भिक्षुले ‘मेरा आस्रवहरू क्षय भए’ भनी स्वीकार

१. अं. नि-१० पृ. २३९; थेरवग्गो; अ. क. II. पृ. ८५३.

गर्छ । कुन दस प्रकार भन्ने-- (१) “भन्ते ! यहाँ क्षीणास्रवी भिक्षुले अनित्यताद्वारा सबै संस्कारलाई यथार्थतः सम्यक्प्रज्ञाको आधारमा राम्ररी देखेको हुन्छ । भन्ते ! क्षीणास्रवी भिक्षुले जो अनित्यताद्वारा सबै संस्कारलाई यथार्थतः सम्यक्प्रज्ञाको आधारमा राम्ररी देखेको हुन्छ । भन्ते ! यो पनि क्षीणास्रवी भिक्षुको बल हो जुन बलले युक्तभई क्षीणास्रवी भिक्षुले ‘मेरा आस्रवहरू क्षयभए’ भनी स्वीकार गर्छ ।”

(२) “फेरि भन्ते ! क्षीणास्रवी भिक्षुले यी कामविषयहरूलाई आगोको खाडल (अङ्गारकासूपमा) जस्तै हो भनी यथार्थतः सम्यक्प्रज्ञाद्वारा राम्ररी देखेको हुन्छ । भन्ते ! क्षीणास्रवी भिक्षुले जो आगोको खाडल जस्तै हो भनी यी कामविषयहरूलाई यथार्थतः सम्यक्प्रज्ञाद्वारा राम्ररी देखेको हुन्छ भन्ते ! यो पनि क्षीणास्रवी भिक्षुको बल हो जुन बलले युक्तभई क्षीणास्रवी भिक्षुले ‘मेरा आस्रवहरू क्षयभए’ भनी स्वीकार गर्छ ।”

Dhamma.Digital

(३) “फेरी भन्ते ! क्षीणास्रवी भिक्षुको चित्त विवेकतिरै (= निवारण-तिरै) ढल्केको हुन्छ विवेकतिरै आइरहेको हुन्छ विवेकतिरै प्राग्भार भएको हुन्छ क्लेश रहित भएको हुन्छ नैष्क्रम्यतिर अभिरमण गरेको हुन्छ र सबै आस्रवहरूबाट निर्लिप्त भएको हुन्छ । भन्ते ! क्षीणास्रवी भिक्षुको जो चित्त विवेकतिर ढल्केको हुन्छ...र सबै आस्रवहरूबाट निर्लिप्त भएको हुन्छ भन्ते ! यो पनि क्षीणास्रवीको बल हो जुन बलले युक्तभई क्षीणास्रवी भिक्षुले ‘मेरा आस्रवहरू क्षीण भए’ भनी स्वीकार गर्छ ।”

(४) “फेरि भन्ते ! क्षीणास्रवी भिक्षुले चार सतिपट्टानलाई राम्ररी भाविता गरेको हुन्छ । भन्ते ! क्षीणास्रवी भिक्षुले जो चार सतिपट्टानलाई राम्ररी भाविता गरेको हुन्छ, भन्ते ! यो पनि क्षीणास्रवीको बल हो जुन बलले युक्तभई क्षीणास्रवी भिक्षुले ‘मेरा आस्रवहरू क्षयभए’ भनी स्वीकार गर्छ ।”

(५) “फेरि भन्ते ! क्षीणास्रवी भिक्षुले चार समयकप्रधानलाई राम्ररी भाविता गरेको हुन्छ, ... (६) चार ऋदिपादलाई राम्ररी भाविता गरेको हुन्छ, ... (७) पञ्चेन्द्रियलाई राम्ररी भाविता गरेको हुन्छ, ... (८) पञ्च बललाई राम्ररी भाविता गरेको हुन्छ, ... (९) सप्तबोध्यङ्गलाई राम्ररी भाविता गरेको हुन्छ, ... (१०) आर्यअष्टाङ्गिक मार्गलाई राम्ररी भाविता गरेको हुन्छ । भन्ते ! क्षीणास्रवी भिक्षुले जो आर्यअष्टाङ्गिक मार्गलाई राम्ररी भाविता गरेको हुन्छ, भन्ते ! यो पनि क्षीणास्रवीको बल हो जुन बलले युक्तभई क्षीणास्रवी भिक्षुले ‘मेरा आस्रवहरू क्षयभए’ भनी स्वीकार गर्छ ।”

“भन्ते ! क्षीणास्रवी भिक्षुका यी नै दस प्रकारका बल हुन् जुन बलले युक्तभई क्षीणास्रवी भिक्षुले ‘मेरा आस्रवहरू क्षयभए’ भनी स्वीकार गर्छ ।”

X

X

X

मूल सूत्र—

१५०।४७ दुश्शील मुक्त हुन्

(दुतियउपनिससुत्त^१)

त्यहाँ आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो –
 “आवुसो भिक्षु हो !” “आवुसो !” भनी ती भिक्षुहरूले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई
 प्रत्युत्तर दिए । अनि आयुष्मान् सारिपुत्रले यसो भन्नुभयो—

“आवुसो ! (१) शीलबाट पराङ्मुख भई दुश्शील हुनेको मन सन्तोष गर्ने (अविप्रतिसार) हेतु हुन्न, (२) मन सन्तोषबाट पराङ्मुख भई मन सन्तोष नहुनेको प्रामोद्यको हेतु हुन्न, (३) प्रामोद्यबाट पराङ्मुख भई प्रामोदच नहुनेको प्रीतिको हेतु हुन्न, (४) प्रीतिबाट पराङ्मुख भई प्रीति नहुनेको प्रशब्धि (= शान्तपन) को हेतु हुन्न, (५) प्रशब्धिबाट पराङ्मुख भई प्रशब्धि नहुनेको हेतु हुन्न, (६) सुखबाट पराङ्मुख भई सुख (= मानसिक सुख) नहुनेको सम्यक्समाधिको हेतु हुन्न,

१. अं. नि-११, पृ. ३६१: निस्सयवग्गो ।

(७) सम्यक्समाधिबाट पराङ्मुख भई सम्यक्समाधि नहुनेको यथार्थज्ञानदर्शनको हेतु हुन्छ, (८) यथार्थ ज्ञानदर्शनबाट पराङ्मुख भई यथार्थ ज्ञानदर्शन नहुनेको निर्वेदको हेतु हुन्छ, (९) निर्वेदबाट पराङ्मुख भई निर्वेद नहुनेको वैराग्यको हेतु हुन्छ र (१०) वैराग्यबाट पराङ्मुख भई वैराग्य नहुनेको विमुक्तिज्ञान दर्शनको हेतु हुन्छ ।”

“आवुसो ! जस्तै हाँगा पात शाखा नमएको रुखको अडकुर बोक्रा, छाला तथा सारत्व सप्रिदैँन आवुसो ! त्यस्तैगरी शीलबाट पराङ्मुख भई दुश्शील हुनेको मन सन्तोष गर्ने हेतु हुन्छ...।”

X X X

Dhamma.Digital

मूल सूत्र—

१५१।४८ पृथ्वीमा पृथ्वी संज्ञी हुन्

(ततियसमाधिसुत्त^१)

अनि केही भिक्षुहरू जहाँ आयुष्मान् सारिपुत्रले हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए । त्यहाँ पुगेपछि आयुष्मान् सारिपुत्रसँग सम्मोदन गरे । सम्मोदनीय कुशलवार्ता गरिसकेपछि एक छेउमा बसे । एक छेउमा बसेका ती भिक्षुहरूले आयुष्मान् सारिपुत्रसँग यस्तो सोधे—

“आवुसो ! सारिपुत्र ! भिक्षुलाई यहाँ त्यस्तो समाधि लाभ हुन सक्छ के जसद्वारा (१) पृथ्वीलाई पृथ्वी भन्ने संज्ञा नलिई बस्न सकोस् (२) पानीलाई पानी भन्ने संज्ञा नलिई बस्ने सकोस्, (३) तेजलाई तेज भन्ने संज्ञा नलिई बस्ने सकोस्, (४) वायुलाई वायु भन्ने संज्ञा नलिई बस्ने सकोस्, (५) आकाशानन्त्यायतनलाई आकाशानन्त्यायतन भन्ने

१. अं. नि-११, पृ. ३९५: अनुस्सतिवग्गो ।

संज्ञा नलिई बस्ने सकोस्, (६) विज्ञानन्त्यायतनलाई विज्ञानन्त्यायतन भन्ने संज्ञा नलिई बस्ने सकोस्, (७) आकिञ्चन्यायतनलाई आकिञ्चन्यायतन भन्ने संज्ञा नलिई बस्ने सकोस्, (८) नैवसंज्ञाना- संज्ञायतनलाई नैवसंज्ञानासंज्ञायतन भन्ने संज्ञा नलिई बस्ने सकोस्, (९) यो लोकलाई यो लोक भन्ने संज्ञा नलिई बस्ने सकोस्, (१०) परलोकलाई परलोक भन्ने संज्ञा नलिई बस्ने सकोस्, (११) जो देखेको सुनेको छुएको ज्ञात गरेको प्राप्त गरेको खोजेको मनले विचार गरेको हो त्यसमा पनि संज्ञा नलिई बस्न सकोस् । तर संज्ञा (= होश = चेतना) भने रहिरहोस् ?”

“आवुसो ! यहाँ भिक्षुलाई त्यस्तो समाधि लाभ हुन सक्छ जसद्वारा पृथ्वीलाई पृथ्वी भन्ने संज्ञा नलिई बस्छ...^१ जो देखेको सुनेको ...मनले विचार गरेको हो त्यसमा पनि संज्ञा नलिई बस्छ तर संज्ञा भने रहिनै रहन्छ ।”

Dhamma.Digital

“आवुसो सारिपुत्र ! कसरी भिक्षुलाई त्यस्तो समाधि लाभ हुन्छ जसद्वारा पृथ्वीलाई पृथ्वी भन्ने संज्ञा नलिई बस्छ ?...”

“आवुसो ! यहाँ भिक्षुले यस्तो संज्ञालिई बस्छ--‘यो शान्त हो यो प्रणीत हो जस्तै -- सबै संस्कार नभएको सबै उपाधि (= पञ्च-

१. यहाँका बाँकी कुराहरू सबै माथि उल्लेख भए जस्तै जम्मै दोहऱ्याउनु ।

पादानस्कन्ध) नभएको तृष्णा क्षय भएको विराग भएका निरोध भएको निर्वाण हो ।’ आवुसो ! भिक्षुलाई यस्तो समाधि प्राप्त भएको हुन्छ, जसद्वारा पृथ्वीलाई पृथ्वी भन्ने संज्ञा नलिई बस्छ... जो देखेको सुनेको...मनले विचार गरेको हो त्यसमा पनि संज्ञा नलिई बस्छ । तर संज्ञा भने रहिनै रहन्छ ।”

X

X

X

मूल सूत्र—

१५२ । ४९ पृथ्वीलाई पृथ्वी नसम्भन्ने समाधि छ के ?

(चतुत्थसमाधिसुत्ता^१)

त्यहाँ आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो--
 “आवुसो ! भिक्षुलाई यहाँ त्यस्तो समाधि लाभ हुन्छ के जसद्वारा
 (१) पृथ्वीलाई पृथ्वी भन्ने संज्ञा नलिई बस्न सकोस् (२) पानीलाई पानी
 भन्ने संज्ञा नलिई बस्ने सकोस्, (३) तेजलाई ... (४) वायुलाई ...
 (५) आकाशानन्त्यायतनलाई ... (६) विज्ञानन्त्यायतनलाई ... (७) अकिञ्च-
 न्यायतनलाई... (८) नैवसंज्ञानासंज्ञायतनलाई... (९) यो लोकलाई ...
 (१०) परलोकलाई ... (११) जो देखेको सुनेको छुएको ज्ञात गरेको प्राप्त
 गरेको खोजेको मनले विचार गरेको हो त्यसमा पनि संज्ञा नलिई बस्न
 सकोस् तर संज्ञा (= होश = चेतना) भने रहिरहोस् ?”

१. अं. नि-११, पृ. ३९६: अनुस्सतिवग्गो ।

“आवुसो ! यस कुराको अर्थ बुझ्नको निमित्त टाढाबाट भए पनि हामी आयुष्मान् सारिपुत्रकहाँ आउनेछौं । यसको अर्थ तपाईं आयुष्मान् सारिपुत्रले नै प्रष्ट पार्नु भए बेश हुने छ । आयुष्मान् सारिपुत्रसँग सुनेर भिक्षुहरूले धारण गर्ने छन् ।”

“आवुसो ! त्यसोभए सुन राम्ररी मनमा राख बताउने छु ।”

“हुन्छ, आवुसो !” भनी ती भिक्षुहरूले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई प्रत्युत्तर दिएपछि आयुष्मान् सारिपुत्रले यसो भन्नुभयो --

“आवुसो ! यहाँ भिक्षुलाई त्यस्तो समाधि लाभ हुन्छ जसद्वारा (१) पृथ्वीलाई पृथ्वी भन्ने संज्ञा नलिई बस्छ, (२) पानीलाई पानी भन्ने संज्ञा नलिई बस्छ ...^१ ।”

“आवुसो सारिपुत्र ! कसरी भिक्षुलाई त्यस्तो समाधि लाभ हुन्छ जसद्वारा पृथ्वीलाई पृथ्वी भन्ने संज्ञा नलिई बस्छ ? ...”

“आवुसो ! यहाँ भिक्षुले त्यस्तो संज्ञा लिई बस्छ--‘यो शान्त हो यो प्रणीत हो जस्तै--सबै संस्कार नभएको...^२ निर्वाण हो । आवुसो ! भिक्षुलाई यस्तो समाधि प्राप्त भएको हुन्छ जसद्वारा पृथ्वीलाई पृथ्वी भन्ने संज्ञा नलिई बस्छ...तर संज्ञा भने रहिनै रहन्छ ।”

X

X

X

१. माधि जस्तै (११) तकका कुराहरू दोहयाइ पढ्नु ।

२. यहाँका बाँकी कुराहरू १०० माधि पृ. १६१ मा सूत्रमा उल्लेख भए जस्तै दोहयाई पढ्नु ।

मूल सूत्र—

१५३।५० शोक र सन्ताप छैन

(उपतिस्ससुत्तौ)

श्रावस्तीमा ।

त्यहाँ आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो--

“आवुसो भिक्षु हो !”

Dhamma.Digital

“आवुसो !” भनी ती भिक्षुहरूले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई प्रत्युत्तर दिए । अनि आयुष्मान् सारिपुत्रले यस्तो भन्नुभयो--

“आवुसो ! यहाँ एकान्त ध्यानमा बसिरहँदा मेरो चित्तमा यस्तो तर्कना उठ्यो--

१. सं. नि. II. पृ. २२८, अ. क. II. पृ. १७१

‘मेरो चित्तमा कुनै विपरिणाम-अन्यथाभावको कारणले मलाई शोक परिदेव दुःख दौर्मनस्य उपायास उत्पन्न हुन सक्ने त्यस्तो केही कारण यो लोकमा छ के ?’

“आवुसो ! अनि मलाई यस्तो लाग्यो—

‘यो लोकमा त्यस्तो केही कारण छैन जसले मेरो मनमा कुनै विपरिणाम-अन्यथाभावको कारणले मलाई शोक परिदेव दुःख दौर्मनस्य उपायास उत्पन्न हुन सकोस् ।’

यस्तो भन्नुहुँदा आयुष्मान् आनन्दले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई यस्तो भन्नुभयो—

“आवुसो ! शास्ताका विपरिणाम-अन्यथाभाव भए पनि तपाईंलाई शोक परिदेव दुःख दौर्मनस्य उपायास हुने छैन त ?”

“आवुसो ! शास्ता नै विपरिणाम-अन्याभाव भए पनि मलाई शोक परिदेव दुःख दौर्मनस्य उपायास हुने छैन । वरू मलाई यस्तो हुनसक्छ— ‘उहाँ शास्ता महाप्रतापी हुनुहुन्थ्यो । महर्द्धिक महानुभावसम्पन्न हुनु भएका उहाँ अन्तर्धान हुनुभयो । यदि भगवान् चिरकालसम्म रहनु भएको भए— त्यसबाट बहुजनहित, बहुजनसुख, लोकवासीका निम्ति अनुकम्पा हुने थियो र उनीहरूको अर्थको निम्ति हितको निम्ति पनि हुने थियो तथा देवसहित मनुष्यहरूका निम्ति सुख पनि हुनेथियो ।”

“आयुष्मान् सारिपुत्रको अहङ्कार ममङ्कार मानानुशय^१ धेरै समय अगाडि देखिनै राम्रैसँग समुच्छेद भइसकेको रहेछ—त्यसैले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई ‘शास्ताको विपरणाम अन्यथाभाव’ भए पनि त्यसबाट कुनै शोक परिदेव दुःख दौर्मनस्य उपायास नहुने भएको ।”

X

X

X

१. मानानुशय भनेको के हो भन्ने बारेमा माथि ‘संक्षिप्त र विस्तारपूर्वक देशना’ भन्ने शीर्षक पृ....२० को पादटिप्पणीमा हेर्नु ।

मूल सूत्र—

१५४ । ५१ नकुलपितालाई उपदेश

(नकुलपितुसुत्त^१)

अनि नकुलपित, गृहपति भगवानको उपदेश भाषणलाई अभिनन्दन तथा अनुमोदन गरी आसनबाट उठी भगवानलाई अभिवादन र प्रदक्षिणा गरी जहाँ आयुष्मान् सारिपुत्र हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए । त्यहाँ पुगेपछि आयुष्मान् सारिपुत्रलाई अभिवादन गरी एक छेउमा बसे । एक छेउमा बसेका नकुलपिता गृहपतिसँग सारिपुत्रले निम्न कुरा सोध्नुभयो—

“गृहपति ! तिम्रो सुख प्रसन्न छ, इन्द्रियहरू पनि प्रफुल्लित छन्, मुखवर्ण निर्मल तथा परिशुद्ध देखिन्छ । आज भगवानबाट उपदेश सुन्न पायौ कि क्या हो ?”

१. सं. नि. II. पृ. २४१: खन्धवग्गो, खन्धसंयुत्तं ; अ. क. II. पृ. १८१.

(बाँकी कुरा तथा शुरुका सबै कुरा लेखकको बु. गृ. भा-१ पृ. ४२२ देखि ४३० सम्म हेर्नु ।)

X

X

X

मूल सूत्र—

१५५ ।५२ के कठोर छ ?

(दुक्करपञ्चासुत्त^१)

(१) "आवुसो सारिपुत्र ! यस धर्म-विनयमा (= बुद्धधर्ममा) के कठोर छ ?"

"आवुसो ! यो धर्म-विनयमा प्रव्रज्या कठोर छ ।"

Dhamma.Digital

(२) "आवुसो ! प्रव्रजित हुनेलाई के कठोर छ त ?"

"आवुसो ! प्रव्रजित हुनेलाई मन लगाइवस्नु कठोर छ ।"

१. सं. नि. III. पृ. २३२: जम्बुखादकसंयुत्तं, अ. क. III. पृ. ९१;
यो प्रश्न सारिपुत्र महास्थविरका भाञ्जा जम्बुखादक परिव्राजकले
सोधेका हुन् ।

(३) “आवुसो ! मन लगाएर बस्नलाई के कठोर छ नि ?”

“आवुसो ! मन लगाएर बस्नेलाई धर्मानुकूल धर्ममा प्रतिपन्न भई वस्नु कठोर छ ।”

(४) “आवुसो ! धर्मानुकूल धर्ममा प्रतिपन्न भई बस्नेले कहीले सम्ममा अरहत्व प्राप्त गर्न सकछ त ?”

“आवुसो ! चिरकाल नवित्दै^२ ।”

X X X

Dhamma.Digital

-
२. जम्बुखादक परिव्राजकले अरू पनि १५ वटा प्रश्नहरू सोधेका छन् । ती जम्मै लेखकको बु. प. भाग-१ पृ. ३६६ देखि ४०६ सम्म उल्लेख भएका छन् ।

मूल सूत्र—

१५६।५३ गुरु प्रति सम्मानगर्ने

(नावासुत्त^१)

१- “जसको तरफबाट धर्मावबोध हुन्छ, त्यस्तालाई देवताहरूले इन्द्रलाई जस्तै पूजा गर्नुपर्छ र त्यस पुरुषमाथि पूजा गरी प्रसन्न हुने उसले बहुश्रुतता र धर्म हासिल गर्न सक्छ ।”

२- “त्यस्ता गुरुमाथि अप्रमादि भई भजन गर्ने पुरुषले परियत्ति

१. सुत्त. नि. पृ. ३१४: चूलवग्गो; अ. क. पृ. २८७ अट्टकथामा चाहिं यस सूत्रको नाम ‘धम्मसुत्तं’ भनी उल्लेख गरेको छ ।

“यस्माहि धम्मं पुरिसो विजञ्जा,
इन्द्रं नं देवता पूजयेय्या ।
सो पूजितो तस्मि पसन्नचित्तो,
बहुस्सुतो पातुकरोति धम्मं ॥”

र प्रतिवेध धर्मलाई राम्ररी धर्मानुकूल आचरण गरेमा विद्वान् तथा निपुण हुनसक्छ ।”

३- “अनुदार मूर्ख अर्थ नजान्ने तथा ईर्ष्यालु गुरुको सेवन गर्नेले धर्मको अर्थ नबुभ्नाले शंका दूर हुन नपाई मरण हुन्छ ।”

४- “जस्तै बेगले बघिरहेको नदीमा जाने पुरुषलाई बचाएर लैजान्छ भने उसले अरूलाई के पारगर्न सक्ला ?”

५- “त्यस्तै धर्मलाई राम्ररी नबुभ्नेले बहुश्रुतहरूसँग अर्थ नबुभ्नेले र आफू स्वयंले धर्म नजानी शंका दूर नहुनेले अर्कालाई के सिकाउन सक्ला ?”

६- “जस्तै बलियो र खियाउने सामग्रीले युक्त बलियो ढुंगामा बसी उपाय कुशल बुद्धिमानीले त्यसबाट धेरै मानिसहरूलाई तार्छ ।”

७- “त्यस्तै गरी धर्म बुभ्ने धर्म अभ्यास गर्ने बहुश्रुत तथा अष्टलोकधर्मद्वारा कम्पित नहुने सुन्न इच्छुक हुनेले अरूलाई पनि धर्म सिकाउन सक्छ ।”

८- “त्यसैले मेधावी बहुश्रुतले सत्पुरुषको सत्संगत गर्नुपर्छ र धर्म जान्नेको निमित्त आचरण गरेमा धर्मावबोध गरी सुख पाउन सक्नेछ ।”

X

X

X

मूल सूत्र—

१५७ ।५४ सारिपुत्र चर्या

(सारिपुत्तत्थेर अपदानं^१)

१- “हिमालयको समीपमा लम्बक^२ भन्ने पर्वतमा मेरो लागि आश्रम बनाइएको थियो ।”

२- “मेरो आश्रमको समीपमा मनोरम्य नदी थियो र जसको किनारमा मोती जस्तै बालुवा थियो ।”

१. अप. दा. पा. I. पृ. १८: अ. क. पृ. १७५

“हिमवन्तस्स अविदूरे लम्बको नाम पब्बतो ।

अस्समो सुकतो मय्हं पण्णसाला सुमापिता ॥”

२. अट्टकथामा ‘लम्पक’ ।

३- “मेरो आश्रमको शोभा बढाउँदै हुंझा नभएको दुर्गन्ध नभएको धेरै गहिरो (पब्भार) नभएको नदी बघिरहेको थियो ।”

४- “सो नदीमा कुम्भील मकर शिशुमार र कछुवाहरू खेलिरहन्थे । जसले गर्दा आश्रमको शोभा बढाएको थियो ।”

५- “पाषाणमत्स्य प्रावृषमत्स्य बलजमत्स्य मुञ्ज र रोहित मत्स्यहरूको भुण्ड भुण्ड पानीसँगसँगै आउँदा मेरो आश्रमको शोभा बढ्दथ्यो ।”

६- “नदीका दुवैतिर भ्याम्म भ्याम्म परेका फूलहरूमा रुखहरूका विरूवाहरूले मेरो आश्रमको शोभा बढाएका थिए ।”

७- “अम्ब, शील, तिलक, पाटली, सिन्दुवारक आदि रुखहरूका फूल सधैं फुल्दथे र दिव्य सुगन्धको जस्तै सुगन्धको कारणले मेरो आश्रमको शोभा बढेको थियो ।”

८- “चम्पक, सलल, कदम्ब, नागपुन्नाग आदि फूलहरूको सुगन्ध दिव्यसुगन्ध जस्तै थियो र जसद्वारा मेरो आश्रमको शोभा बढेको थियो ।”

९- “यो मेरो आश्रमको आसपासमा अधिमुक्त, अशोक, भगिनिमाल, अंकोल, विम्बजाल आदि रुखहरूका फूलहरू फुलिरहेका थिए ।”

१०- “केतक, कदली, गोधुक, तिणसूलिक आदि रुखबाट सुगन्ध आइरहनाले मेरो आश्रमको शोभा बढेको थियो ।”

११- “कणिकार, कणिक, असन, अज्जन आदि धेरै रुखहरूका दिव्यसुगन्ध फैलिनाले मेरो आश्रमको शोभा बढेको थियो ।”

१२- “पुन्नाग, गिरिपुन्नाग, कोविलार आदि पनि फुलेको थिए । जसको दिव्यसुगन्धद्वारा मेरो आश्रमको शोभालाई बढाएको थियो ।”

१३- “उद्दालक, कुटज, कदम्ब, वकुल आदि सुगन्धित वृक्षहरू हुनाले मेरो आश्रमको शोभा बढेको थियो ।”

१४- “सुगन्धित पानीद्वारा पोषित आलक, इगिमुग्ग, कदली मातुरंगी आदि भारमा फल फलेका थिए ।”

१५- “मेरो आश्रमको समीपमा भएको तलाउको कुनै ठाउँमा फल फुलेको थियो भने कुनै ठाउँमा केशरी फुलेको थियो ।”

१६- “त्यस तलाउको कुनै ठाउँमा कुनै पद्मले पानीभित्र मकुलरूप लिएको थियो भने कुनै ठाउँमा हात्तीको दारा जस्तै निस्केका कमलहरू सर्वत्र फुलिरहेका थिए ।”

१७- “त्यसबखत तलाउको आसपासमा सुगन्ध रहित भार हरूवाट बन्धुजीवकादि फूलहरू फुलेका थिए ।”

१८- “पाठीक, वलज, मुञ्ज, रोहितादि माछाहरू र मकर, मंगुरादि पनि त्यस तलाउमा बस्दथे ।”

१९- “कुम्भील, सुंसुमार आदि पनि कुनै भय विना तलाउमा रहन्थे ।”

२०- “त्यस तलाउको आश्रय लिएर परेवा, रविहंस, चक्रवाक, कोकिल, सुधा र मैना आदिहरू पनि बसेका थिए ।”

२१- “कुकुत्थक, कुलीरक, पोक्खरसातिक भन्ने काला चराहरू तथा दिन्दिभा र सुगाहरू बस्दथे ।”

२२- “हाँस, क्रौञ्च, मयूर, कोकिल, तम्बचूलक, पम्पक, जीवञ्जीव आदि चराहरू पनि सो तलाउको आश्रय लिई बसेका थिए ।”

२३- “त्यस्तै गरी कोसिक, पोडुसीस, कुरर, सेनक र महाकाल भन्ने आदि चराहरू पनि त्यहाँ बस्दथे ।”

२४- “पसद (मृगविशेष), वराह, रोहिच्छ, तथा सुगाका बच्चाहरू पनि यहीं नै जीविका गर्दथे ।”

२५- “सिंह, ब्याघ्र, चितुवा, भालु, बाघ र तीन प्रकारका हात्तीहरू बस्दथे ।”

२६- “किन्नर, बाँदर तथा जङ्गलका अरू बाँदरहरू र व्याधाहरू पनि यहीं नै जीविका गर्दथे ।”

२७- “मेरो आश्रमको समीपमा तिन्दुक, पियाल र मधुक आदि रुखहरूमा बाढ्ने महीना फलहरू फल्दथे ।”

२८- “मेरो आश्रमको समीपमा कोलम्ब, सलल, नीप र सार नामक फलहरू पनि रुखमा सधैं हुन्थे ।”

२९- “हरितक, आमलक, अम्बा, जम्बू, विचित्रक, कोल, भल्लातक तथा विल्ल आदि फलहरू पनि थिए ।”

३०- “अलुव, कलम्ब, बिलालीतक्कलानि, जीवक, सुतक आदि फलहरू पनि थिए ।”

३१- “आश्रमको समीपमा नीर्मल स्वच्छ, पानी भरिएका रमणीय तलाउहरू थिए ।”

३२- “त्यसमा पद्म, उत्पल, पुण्डरीक आदिले युक्त थिए जसबाट सुमधुर दिव्य सुगन्ध आउँथ्यो ।”

३३- “यसरी म सर्वाङ्गपूर्ण फलफूलहरूले सुसज्जित ठाउँमा बनाइएको आश्रममा बस्दथे ।”

३४- “सुरुचि भन्ने नामले म त्यहाँ शीलवान् व्रतसम्पन्न

ध्यानी ध्यानरत पञ्चाभिज्ञबल प्राप्त तपस्वी भएर वसेको थिएँ ।

शिष्यहरू

३५- “जाति सम्पन्न यश सम्पन्न चौबीसहजार मेरा सबै ब्राह्मण शिष्यहरूले मेरो उपस्थान गर्दथे ।”

३६- “यी सबै लक्षण इतिहार, निघण्टु (= काव्यशास्त्र), पदसास्त्र तथा व्याकरण आदि त्रिवेद पारङ्गत थिए ।”

३७- “उल्कापात र भूकम्प हुने लक्षण शास्त्रमा दक्ष तथा भूमि र आकाश शास्त्रमा सुशिक्षित थिए ।”

३८- “अल्पेच्छी, प्रज्ञावान्, अल्पहारी, अलोभी र लाभालाभमा सन्तुष्ट हुने तिनीहरूले मलाई परिवृत्त गर्दथे ।”

-
१. “सीलवा वतसम्पन्नो भायी भानरतो सदा ।
पञ्चाभिञ्जाबलप्पत्तो, सुरुचि नाम तापसो ॥” अप. दा. पा. I. पृ.
२९: सारिपुत्तथेर अपदानं ।
 २. “चतुवीसहस्सानि सिस्सा मय्हं उपट्ठहं ।
सब्बेव ब्राह्मणा एते, जातिमन्तो यसस्सिनो ॥” अप. दा. पा. I. पृ.
२९: सारिपुत्तथेर अपदानं ।

३९- “ध्यानी ध्यानमा तल्लीन हुने शान्तचित्त भएका उनीहरूले आकिञ्चन्यायतन प्रार्थना गरी मलाई परिवृत्त गर्दथे ।”

४०- “अभिज्ञा ध्यानमा पारङ्गत पैतृक गोचरमा लाग्ने आकाश-चारी धीरहरूले सदा मलाई परिवृत्त गर्थे ।”

४१- “छद्मरमा संयम राख्ने, तृष्णा नहुने, इन्द्रिय रक्षागर्ने, संसर्ग नहुने र कठोर तपस्यागर्ने ती धीरहरू मेरा शिष्यहरू थिए ।”

४२- “कठोर तपस्यागर्ने ती मेरा शिष्यहरू पलेटी मारी बस्दथे र चक्रमण तथा उभिएर पनि रात बिताउँदथे ।”

४३- “कठोर तपस्यागर्ने मेरा शिष्यहरू रञ्जनीयमा रञ्जित हुँदैनथे द्वेषणीयमा द्वेष गर्दैनथे र मोहनीयमा मोही हुँदैनथे ।”

४४- “ऋद्विबललाई परीक्षणगर्दा पृथ्वी कम्प गराउँदै भगडा नगरी उनीहरू बस्दथे ।”

४५- “कठोर तपस्या गर्ने मेरा शिष्यहरू यदि क्रीडा गर्न चाहन्थे भने ध्यान क्रीडा गरी जम्बुवृक्षवाट फलहरू ल्याई बस्दथे ।”

४६- “कठोर तपस्या गर्ने शिष्यहरू केही गोयानद्वीप जान्थे भने केही पूर्वविदेहमा जान्थे र केही उत्तरकुरुमा जान्थे ।”

४७- “अगाडि अगाडि खरपन पठाई त्यसको पछि आफूहरू

जाँदा चौबीस हजार तपस्वीहरूद्वारा आकाश ढाकिएको जस्तो हुन्थ्यो ।”

४८- “तिनीहरू मध्ये केहीले आगोमा पोलेर, केहीले काँचै र केहीले दाँतले बोक्रा भिँकेर फलहरू खान्थे भने केहीले ढुंगाले फोरेर फलहरू खान्थे अनि केहीले खसेका फलहरू खान्थे ।”

४९- “कठिन तपस्या गर्ने मेरा शिष्यहरू शद्धिको कामना गर्दै केही विहान सबेरै पानीमा पस्थे र केही सेचन मात्र गर्दथे ।”

५०- “कठोर तपस्या गर्ने मेरा शिष्यहरू कपाल र नडहरू बढाई मलिन भई बसेता पनि उनीहरू शीलगन्धले सुगन्धित थिए ।”

५१- “जटाधारी उग्र तपस्वीहरू विहान सबेरै एकत्रित भई लाभ भएका वस्तुहरू मलाई देखाई उनीहरू आकाशमा जान्थे ।”

५२- “यिनीहरू जाँदा छालाको बस्त्रबाट निस्केको महान आवाज सुनेर देवताहरू प्रसन्न हुन्थे ।”

५३- “आकाशचारी तपस्वीहरू आ-आफ्ना ध्यानबलद्वारा दिसा विदिसामा जान्थे ।”

५४- “पृथ्वीकम्पन गर्ने यी सबै आकाशचारी उग्रतेजी तपस्वीहरू सागरको पानीलाई कसैले चलाउन नसक्ने जस्तै निश्चल रहन्थे ।”

५५- “कठोर तपस्या गर्ने मेरा शिष्यहरू मध्ये केही उभिएर बस्थे, केही चंक्रमण गरी हिड्थे र केही बसेर समय बिताउँथे भने केही खसेको फल खान्थे ।”

५६- “सबै प्राणीहरू प्रति हितैषी भावना हुने उनीहरू मैत्री विहारी भई अर्कालाई हेला नगरी आफू पनि अभिमान नलिई बस्थे ।”

५७- “सिंह जस्तै निर्भीक, हात्ती जस्तै बलवान्, जित्त नसक्ने बाघ जस्तै भएका मेरा शिष्यहरू मकहाँ आउँथे ।”

५८- “विद्याधर देवताहरू, नागगन्धर्वादि देवताहरू, कुम्भण्ड दानव गरुडहरूले त्यस तलाउको आश्रयलिई जीविका गरेका थिए ।”

५९- “खरानी घस्ने जटाधारी, अजिनचर्म लगाउने ती आकाश-चारी सबैले पनि त्यसै तलाउको आश्रयलिई जीविका गरेका थिए ।”

६०- “सधै अनुकूलचर्या गरी परस्परगौरव राखी बस्ने यी चौबीस हजार तपस्वीहरूको बीचमा खोकेको आवाज पनि सुनिदैनथ्यो ।”

६१- “पाइलापछि पाइला राखी सुसंयतभई अप्रमादी हुने सबै मेरा शिष्यहरू मकहाँ आई मलाई वन्दना गर्थे ।”

६२- “यी शान्त-दान्त भएका मेरा शिष्यहरूद्वारा परिवृत्त

भई ध्यानरत भई आश्रममा बस्दथे ।”

६३- “ऋषिहरूको शीलसुगन्ध, फूलको सुगन्ध र पाकेको फलको सुगन्धद्वारा आश्रम सुगन्धित थियो ।”

६४- “शिष्यहरूलाई उपदेश गर्दागर्दै रातदिन गएको मलाई थाहा हुन्नथ्यो । आफू थाकेको कुरा पनि मलाई थाहा हुँदैनथ्यो । बरू यसबाट मलाई धेरै प्रसन्नता हुन्थ्यो ।”

६५- “फूलहरू फुल्दा र फलहरूको दिव्यसुगन्धले मेरो आश्रम सुशोभित हुन्थ्यो ।”

अनोमदर्सी बुद्धको आगमन

६६- “आतप्तयुक्त भएको म समाधिबाट उठी कमण्डलु लिएर जङ्गलमा गएँ ।”

६७- “स्वप्नको र जन्मको लक्षण जान्ने म मन्त्रपद पनि जान्दथेँ ।”

-
१. “रत्तिन्दिवं न जानामि, अरति मे नविज्जति।
सके सिस्से ओवदन्तो, भिय्यो हासं लभामहं ॥ अप. दा. पा. I. पृ २६:
सारिपुत्तत्थेर अपदानं ।

६८- “एकान्तवास रुचाउने नरश्रेष्ठ, लोकजेष्ठ अनोमदर्सी भगवान हिमालतिर आइपुग्नु भयो ।”

६९- “नरहरूमध्ये उत्तम हुनु भएका कारुणिक अग्र मुनि हिमालतिर आउनुभई पलेटीमारी बस्नुभयो ।”

७०- “अनि मैले प्रभास सहित मनोरम्य र इन्दीवर फूल जस्तै तेजिला भएका सम्बुद्धलाई बलिरहेको आगो जस्तै देखें ।”

७१- “आकाशमा चम्किरहेको बिजुली जस्तै बलि रहेको प्रदीप जस्तै तथा फुलि रहेको शालराज जस्तै मैले लोक नायकलाई देखें ।”

७२- “दुःखान्त गर्नु भएका यी महापुरुष महावीर हुनुहुन्छ। उहाँको दर्शन गर्दा सबै दुःख मुक्त हुनेछ ।”

७३- “देवातिदेवलाई देखेर मैले ‘उहाँ बुद्ध हुनुहुन्छ कि हुनुहुन्न’ भनी लक्षणहरूको परीक्षण गरें ।”

७४- “उहाँको पैतालामा सहश्र धारा भएका चक्रहरू र अरू लक्षणहरू देखेर तथागत प्रति भएको मेरो शङ्का दूर भयो ।”

७५- “अनि मैले कूचो लिएर बढारी फूलहरू ल्याई श्रेष्ठ हुनु भएका बुद्धलाई पूजा गरें ।”

७६- “तृष्णा रूपी बाढी पार गरिसक्नु भएका उहाँ भगवान

बुद्धलाई पूजागरी अजिनचर्म एकांश पारी लोकनाथलाई अभिवादन गर्ने ।”

७७- “जुन ज्ञानद्वारा अनास्रवी भई सम्बुद्ध विहार गर्नुहुन्थ्यो त्यो ज्ञानको विषयमा वर्णना गर्नेछु । मैले भनेको कुरा सुन्नुहोस् ।”

बुद्ध वर्णना

७८- “यो लोकलाई उद्धार गर्ने स्वयम्भू अमृतोदय ! तपाईंको दर्शन गर्नाले शङ्खा-स्रोतबाट उत्तीर्ण हुन्छ ।”

७९- “प्राणीहरूमा शास्ता तपाईं केतु, ध्वजा, यूप, परायण, प्रतिष्ठा, प्रदीप तथा मुनष्यहरूमा उत्तम हुनुहुन्छ ।”

८०- “समुद्रको पानीलाई पाथीले नाप्न सकिन्छ, परन्तु तपाईं सर्वज्ञको ज्ञानको प्रमाणलाई नाप्न सकिन्न ।”

८१- “यो पृथ्वीको माटोलाई काँटामा राखी तौलदा प्रमाण जान्न सकिने छ, परन्तु तपाईं सर्वज्ञको ज्ञानको प्रमाण लिन सकिन्न ।”

८२- “आकाशलाई डोरीले वा औंलाले नापेर प्रमाण लिन सकिने छ, परन्तु तपाईं सर्वज्ञको ज्ञानको प्रमाण लिन सकिन्न ।”

८३- “महासमुद्रको पानीलाई र सारा पृथ्वीलाई प्रमाणलिन

सकिनेछ, किन्तु बुद्धज्ञानको विषयमा उपमा देखाउनको निमित्त कुनै वस्तु उपयुक्त छैन ।”

८४- “जति सचित्तक प्राणीहरू देवलोक सहित मनुष्यलोकमा छन् ती सबै प्राणीहरू तपाईंको ज्ञानरूपी जालभित्र पर्छन् ।”

८५- “जुन ज्ञानको प्रभावले तपाईं शुद्धबोधिमा पुग्नुभयो सोही सर्वज्ञज्ञानले तीर्थियहरूको मर्दन गर्नुहुन्छ ।”

८६- “सुरुचि नामक तपस्वीले यी गाथाहरूद्वारा स्तुतिगरी अजिन-पत्र फैलाई भुईंमा बसे । (यति कुराहरू धर्मसंग्राहकहरूले भनेका हुन् ।)”

८७- “असीहजार गहिराइ भएको महासमुद्रबाट उठेको पर्वतलाई गिरिराज भन्दछन् ।”

८८- “त्यत्रो उचाइ एकै पर्वतको लम्बाई र चौडाईको अणुभेद गर्दा कोटीशतसहस्र हुन्छ ।”

८९- “त्यत्रो अग्लो ठूलो पर्वत पनि हजारौं कोटी वर्षमा क्षय हुनसक्छ तर तपाईं सर्वज्ञको ज्ञानको प्रमाण लिन सकिन्न ।”

९०- “अत्यन्त सूक्ष्म जालबाट पानी फ्याकेको खण्डमा पानीमा भएका सबै प्राणीहरू जाल भित्रै पर्छन् ।”

९१- “हे महावीर ! त्यस्तैगरी दृष्टिग्रहणमा पस्ने जुनसुकै तीर्थियहरू पनि परामर्शद्वारा मोहति हुन्छन् ।”

९२- “तपाईंको शुद्ध अनावरणदर्शनज्ञानको जाल भित्र यिनीहरू परेकाछन् । तपाईंको ज्ञानलाई यिनीहरूले पारगर्न सक्दैनन् ।”

९३- “त्यसबखत समाधिबाट उठी महायश सम्पन्न अनोमदसीं भगवानले चारैतिर अवलोकन गर्नुभयो ।”

९४-९५- “अनोमदसीं मुनिका निसभ भन्ने षडभिन्न श्रावक शतसहस्र परिवारद्वारा परिवृत्तभई बुद्धको चित्तलाई बुभेर लोकनायकको छेउमा आइपुगे ।”

९६- “आकाशमा उभिइरहेका उनीहरूले दुइहात जोडी नमस्कार गरी प्रदक्षिणागर्दै आकाशबाट बुद्धकहाँ ओर्ले ।”

९७- “भिक्षुसङ्घ बसेपछि लोकका जेष्ठ श्रेष्ठपुरुष अनोमदसीं भगवान मुस्काउनुभयो ।”

९८- “अनि अनोमदसीं शास्ताका वरूण भन्ने उपस्थाकले एकांश चीवर पारी लोकनायकसँग सोधे”--

९९- “बुद्ध विनाकारणले मुस्काउनु हुन्न । भगवान मुस्काउनाको कारण के रहेछ ?”

बुद्धको भविष्यवाणी

१००- “अनि लोकका जेष्ठ हुनुभएका नरश्रेष्ठ अनोमदसी भगवानले भिक्षुहरूको बीचमा यस्तो गाथा भन्नुभयो”—

१०१- “जे जसले मलाई फूलद्वारा पूजागरेर ज-जसले मेरो ज्ञानको स्तुति पनि गरे त्यसको सम्बन्धमा भन्ने छु तिनीहरूले मेरो भाषण सुन ।”

१०२- “बुद्धको आवाज सुनी सबै देवताहरू एकत्रित भए । सद्धर्म सुन्नचाहने ती सबै सम्बुद्धकहाँ आए ।”

१०३- “दसलोकधातुका महर्द्धिक देवगणहरू सद्धर्म सुन्ने इच्छाले सम्बुद्धकहाँ आए ।”

१०४- “बुद्धपूजाको फलले (यिनलाई) हात्ती, घोडा, रथ सहित चतुरङ्गिणी सेनाले नित्य परिवृत्त गर्नेछन् ।”

१०५- “बुद्धपूजाको फलले साठी हजार तूर्यहरूले नित्य समलंकृत गर्नेछन् ।”

१०६- “विचित्र आभरण लगाएका सोह्रहजार स्त्रीहरूले समलंकृत गर्नेछन् ।”

१०७- “बुद्धपूजाको फलले मभौला शरीर, ठूलो लाम्चो आँखा, हाँसिलामुख भएकी मभ्यौला शरीर भएका स्त्रीहरूले परिवृत्त गर्नेछन् ।”

१०८- “शतसहस्र कल्पसम्म देवलोकमा रमण गर्नेछन् र सहस्र वार सम्म चक्रवर्ती राजा हुनेछन् ।”

१०९- “सहस्रवार देवेन्द्र भएको दिव्यराज्य गर्नेछन् र प्रदृश राजाको निमित्त चाहिँ अनन्त हुनेछन् ।”

११०- “अन्तिम जन्ममा मनुष्य भएर सारिया भन्ने ब्राह्मणीको कोखमा जन्मिने छन् ।”

१११- “आमाको गोत्रको नामले यिनको नाम रहनेछ, र सारिपुत्र भन्ने नाम रही प्रज्ञावान् हुनेछन् ।”

११२- “असीकोटी धन परित्याग गरी शान्तिपदको खोजीमा प्रव्रजित भई यो पृथ्वीमा घुम्नेछन् ।”

११३- “यहाँबाट अपरिमेय कल्पपछि ओक्काक कुलको गौतम भन्ने गोत्रका शास्ता यो लोकमा हुनेछन् ।”

११४- “तिनको धर्ममा दायाद प्राप्त गरी धर्मनिर्मित औरसपुत्र

भई सारिपुत्र नामले अग्रश्रावक हुनेछन् ।”

११५- “जस्ते यो हिमालबाट आएको भागिरथीगङ्गा महासमद्रमा पुग्छ र महासागरमा मिल्छ ।”

११६- “त्यस्तैगरी आफ्नो त्रिवेदमा विशारद सारिपुलत्रले पनि प्रज्ञामा पारङ्गत भई प्राणीहरूलाई तर्पित गर्नेछन् ।”

११७- “हिमालदेखि सागर पर्यन्तको बीचमा जति बालुवा छन् ती गिन्तिबाट अनन्त छन् ।”

११८- “ती बालुवाको प्रमाण गिन्तिगरी लिन सक्ने छन् तर सारिपुत्रको प्रज्ञाज्ञानको प्रमाण लिन सकिने छैन ।”

११९- “लक्ष राखेको खण्डमा गंगाको बालुवा पनि समाप्त हुनसक्छ किन्तु सारिपुत्रको प्रज्ञाको अन्त हुन सक्दैन ।”

१२०- “महासमुद्रमा गोहीहरूको संख्या अनन्त भए जस्तै सारिपुत्रको प्रज्ञाज्ञान पनि अनन्त छ ।”

-
१. “तस्स धम्मेषु दायादो, ओरसो धम्मनिम्मित्तो ।
सारिपुत्तो ति नामेन, हेस्सति अग्गसावको ॥ अप. दा. पा. I. पृ. २७ :
सारिपुत्तत्थेरस्स अपदानं ।

१२१- “शाक्यमुनि गौतमलाई सन्तुष्ट पारी प्रज्ञामा पारंगत भई सारिपुत्र अग्रश्रावक हुनेछन् ।”

१२२- “शाक्यपुत्र गौतमले प्रवर्तन गरेको धर्मचक्रलाई सारिपुत्रले अनुप्रवर्तन गर्दै धर्मको वृष्टि गराउने छन् ।”

१२३- “यी सबै कुराबुझी शाक्यमुनि गौतमले भिक्षुसङ्घको वीचमा सारिपुत्रलाई अग्रस्थान दिने छन् ।”

(उपरोक्त **अनोमदसी** बुद्धको अभिष्यवाणीलाई आफ्नो पूर्वानुस्मृति ज्ञानद्वारा बुझ्नु भई मनमा लागेको प्रीतिको कारणले उद्गार प्रकट गर्नुहुँदै उहाँले अगाडि यसो भन्नुभयो) —

१२४- “अहा ! **अनोमदसी** बुद्धकहाँ गरेको सुकर्म प्रार्थनाको प्रभावले मेरा सबै कामहरू पूर्ण भए ।”

१. “आराधयित्वा सम्बुद्धं, गोतमं सक्यपुङ्गवं ।
पञ्चाय पारमिं गन्त्वा, हेस्सति अग्गसावको ॥” अप. दा. पा. I. पृ.
२८: सारिपुत्तत्थेर अपदानं ।
२. “सब्बमेतं अभिञ्जाय, गोतमो सक्यपुङ्गवो ।
भिक्खुसङ्घे निसीदित्वा, अग्गट्ठाने ठपेस्सति ॥” अप. दा. पा. I. पृ.
२८: सारिपुत्तत्थेर अपदानं ।

१२५- “अपरिमेय्य समयसम्म गरेको मेरो कामको फल प्रदर्शित भयो । धनुषबाट तीर मुक्त भए जस्तै मैले आफ्नो क्लेशलाई भष्म-पारिसकें ।”

१२६- “अटल निर्वाण धातु भएको असंस्कृत धातुको खोजमा म संसारका अनेक तीर्थियहरूकहाँ घुमिसकें ।”

१२७- “रोगी हुने व्यक्तिले रोगबाट मुक्त हुनको निमित्त वनजङ्गलमा सार (औषधी) खोजी गर्ने जस्तै-

१२८- “असंस्कृत धातु निर्वाणपदको खोज गर्दै पाँचशय जन्मसम्म ऋषिभेषमा प्रव्रजित भएँ ।”

१२९- “जटाको भारले भरिएको छालाको पछ्यौरा ओढी अभिज्ञा प्राप्तगरी म ब्रह्मलोकमा गएँ ।”

१३०- “बुद्धशासन बाहेक बाहिरियाहरूमा कतै शुद्धि छैन । बुद्धिमान्नी पुरुषहरू बुद्धशासनमा (बुद्धमार्गमा) शुद्धि हुन्छ^१ ।”

१. “नत्थि बाहिरके सुद्धि, ठपेत्वा जिनसासनं ।
ये केचि बुद्धिमा सत्ता, सुज्झन्ति जिनसासने ॥” अप. दा. पा. I.
पृ. २८: सारिपुत्तत्थेरस्स अपदानं ।

१३१- “मैले यो काम आफैले गरिसकेको छु । ‘यसो हो त्यसो हो’ मात्र भनेको होइन । असंस्कृत धातुको खोज गर्दै अनेक कुतीर्थहरूमा घुमिसके^१ ।”

१३२- “जस्तै सार खोज्ने पुरुषले केराको बोटलाई काटेर हेर्दा सार सहित सो बोटमा कुनै सार पाउन सक्दैन^२ ।”

१३३- “त्यस्तै गरी यो लोकमा नानादृष्टिको अनेक तीर्थियहरू छन् । केराको बोटमा कुनै सार नपाउने भैं उनीहरू असंस्कृत धातुबाट तुच्छ छन्^३ ।”

-
१. “अत्तकार मयं एतं, नयिदं इतिहीतिहं ।
असङ्गतं गवेसन्तो, कुतित्थे सञ्चरिं अहं ॥” अप. दा. पा. I.
पृ. २९: सारिपुत्तथेरस्स अपदानं ।
 २. “यथा सारत्थिको पोसो, कदलिं छेत्वान फालये ।
न तत्थ सारं विन्देय्य, सारेन रिक्तको हि सो ॥” अप. दा. पा. I.
पृ. २९: सारिपुत्तथेरस्स अपदानं ।
 ३. “तथेव तित्थिया लोके, नानादिद्वी बहुज्जना ।
असङ्गतेन रिक्तासे सारेन कदली यथा ॥” अप. दा. पा. I.
पृ. २९.

१३४— “अन्तिम जन्ममा पुग्दा म ब्रह्मबन्धु भएको थिएँ र महाभोगसम्पत्ति त्योगेर म अनगारिक भई प्रव्रजित भएँ।”

प्रथम भाणवार ।

वर्तमान कथा-अस्सजिसँग भेट

(कसरी आफू प्रव्रजित भएँ भन्ने वारेका कुरा बताउनु हुँदै उहाँ अगाडि भन्नुहुन्छ)।—

१३५— “अध्यापक मन्तधर त्रिवेदपारङ्गत सञ्जय नामक ब्राह्मणकहाँ म बस्दथेँ ।”

१३६— “मे महावीर ! त्यसबखत तपाईंका अजेय तेजवान्

१. “पच्छिमे भवसम्पत्ते, ब्रह्मबन्धु अहोसहं ।
महाभोगं छड्ढेत्वान, पव्वजिं अनगारियं ॥” अप.
दा. पा. I. पृ. २९.
२. “अज्झायको मन्तधरो, तिण्णं वेदान पारगू ।
ब्राह्मणो सञ्जयो नाम, तस्स मूले वसामहं॥” अप.
दा. पा. I. पृ. २९.

शिष्य अस्सजि (अश्वजित्) नामक ब्राह्मण भिक्षाटनको लागि भइरहेका थिए।”

१३७- “अनि मैले कमलजस्तै फुलेको मौनव्रत स्थित शान्तचित्त भएका प्रज्ञावान् महापुरुषलाई देखें।”

१३८- “शान्त-दान्त हुनुभएका वृषभ जस्तै वीर हुनु भएका उहाँलाई देखेर मेरो मनमा ‘उहाँ अरहन्त हुनुहुन्छ’ भन्ने लाग्यो।”

१३९- “सुन्दर ढंगले हिंड्नु हुने अभिरूप सुसंयत उत्तमाकारले दान्त हुनु भएका उहाँ ‘अमृतदर्सी हुनुहुन्छ होला’।”

१४०- “सन्तुष्ट हुनु भएका उहाँसँग उत्तमार्थ बारे सोध्नुपयो। उहाँले उत्तरदिनु भएपछि फेरि प्रश्न सोध्ने छु।”

१४१- “यति सोची अमृतपदको बारेमा प्रश्न सोध्ने विचारले मौका खोज्ने म भिक्षाटन् गरिरहनु भएका उहाँको पछि पछि लागें।”

१४२- “सडकको बीचमा पुग्नु भएका उहाँ कहाँ गई ‘तपाईंको गोत्र के हो र तपाईं कसका शिष्य हुनुहुन्छ?’ भनी सोधें।”

१. “सावको ते महावीर, अस्सजि नाम ब्राह्मणो।

दुरासदो उग्गतेजो, पिण्डाय चरती तदा ॥” अप. दा. पा. I. २९ :

सारिपुत्तत्थेरस्स अपदानं।

१४३- “प्रश्न सोध्ने मलाई उहाँले सिंह जस्तै निर्भीक भई ‘लोकमा बुद्ध उत्पन्न हुनु भएको छ, म उहाँको शिष्य हुँ’ भनी उत्तर दिनुभयो ।”

१४४- “हे महावीर ! कसरी तपाईंको महायण प्राप्त गर्नुभयो ? बुद्धको शासन (= धर्म) कस्तो छ ? मलाई बताउनुहोस् ।”

१४५- “अनि उहाँले मेरो प्रश्नको उत्तर दिनुहुँदै तृष्णालाई हनन गर्ने, सबै दुःख क्षय हुने, गम्भीर निपुण-पद भन्नुभयो ।”

१४६- “जुन धर्म हेतुको कारणले हुने हो त्यसको कारण तथागत बताउनु हुन्छ र त्यसको निरुद्ध हुने कुरा पनि उहाँ बताउनु हुन्छ । यस्तै उपदेश गर्ने उहाँ महाश्रमण हुनुहुन्छ ।”

१४७- “प्रश्नको उत्तर सुनेर मैले प्रथमफल प्राप्त गरें । जिन शासनको कुरा सुनेर म रज रहित, मल रहित भएको थिएँ ।”

१. “ये धम्मा हेतुप्पभवा, तेसं हेतुं तथागतो आह ।
तेसञ्च यो निरोधो, एवं वादी महासमणो ॥” अप. दा. पा. I. ३० :
सारिपुत्तथेरस्स अपदानं ।
२. “सोहं विस्सजिते पञ्चे, पठमं फलमज्झगं ।
विरजो विमलो आसिं, सुत्वान जिनसासनं ।” अप. दा. पा. I. ३० :
सारिपुत्तथेरस्स अपदानं ।

१४८- “मुनिको वाक्य सुनेर उत्तम धर्म देखेर सद्वर्त्मको गहिरोमा पुगी यो गाथा मैले भनें”-

१४९- “यही धर्म मैले त्यसैवेला प्राप्त गरे जसलाई बितेका अनेकौं कल्पमा मैले देखेको थिइन ।”

१५०- “धर्मको खोजगरी कुतीर्थहरूमा मैले समय बिताएँ । त्यो अर्थ अब प्राप्त भयो । अब प्रमाद हुनेछैन ।”

१५१- “अस्सजीवाट सन्तोषपारी अचल-पद पाएपछि सहायक खोज्दै म आश्रममा गएँ ।”

१५२- “ईर्यापथमा सुसम्पन्न तथा सुशिक्षित भएका मेरा सहायकले टाढैवाट मलाई यस्तो भनें”—

१५३- “प्रसन्न मुख देखिन्छौं मुनि जस्तै देखिन्छौं र निर्वाण अच्युतपद पाई अमृत पायौं कि क्या हो ?”

१५४- “ब्राह्मण ! दान्त भएको हात्ती जस्तै दान्त भएर उपशान्त भई प्रसन्नरूप लिई आउँदैछौ ।”

१५५- “मैले अमृत प्राप्त गरिसकें, शोकरूपी काँडा भाँचिसकें,

तिमीले पनि त्यस्तो फल प्राप्त गर र हामी बुद्धकहाँ जाऔँ^१ ।”

१५६- “मेरा सुशिक्षित सहायकले ‘साधु !’ भनी जवाफ दिए पछि हातमा हात मिलाई हामी तपाईंकहाँ आयौँ ।”

१५७- “हे शाक्यपुत्र ! हामी दुवै तपाईंकहाँ प्रव्रजित हुनेछौँ अनि तपाईंको धर्ममा आएर अनास्रवी भई बस्नेछौँ^२ ।”

१५८- “कोलित ऋद्धिमा श्रेष्ठछन् म प्रज्ञामा पारङ्गत छु । हामी दुवै मिली बुद्धशासन शोभायमान गर्नेछौँ^३ ।”

१५९- “अग्रश्रावकत्वको प्रार्थनापछि अनेक कल्पसम्म कुतीर्थमा यताउता हिंडें । तपाईंको दर्शनमा आएपछि बल्ल मेरो संकल्प पूराभयो ।”

१. “अमतं मयाधिगतं, सोकसल्लापनूदनं ।
त्वम्पि तं अधिगच्छेसि, गच्छाम बुद्धसन्तिकं ॥” अप.
दा. पा. I. पृ. ३० : सारिपुत्तथेरस्स अपदानं ।
२. उभोपि पब्बजिस्साम, सक्यपुत्त तवन्तिके ।
तव सासनमागम्म, विहराम अनासवा ॥” अप.
दा. पा. I. पृ. ३१.
३. “कोलितो इद्धिया सेट्ठो, अहं पञ्जाय पारगो ।
उभो व एकतो हुत्वा, सासनं सोभयामसे ॥” अप.
दा. पा. I. पृ. ३१.

१६०- “पृथ्वीका आधार लिएर समयमा फूल फुल्छ र दिव्यगन्ध फैलिएर सबै प्राणीलाई सन्तुष्ट पार्छ ।”

१६१- “हे महावीर ! महाशय हुनुभएका हे शाक्यपुत्र ! त्यस्तै गरी तपाईंको धर्ममा प्रतिष्ठित भई म पनि समयमै फुलेछु ।”

१६२- “संसारचक्रबाट मुक्त हुनको लागि विमुक्ति फूल खोजेको थिएँ र विमुक्ति-फूल पाएपछि सबै प्राणीलाई सन्तुष्ट पार्नेछु ।”

१६३- “जति बुद्धक्षेत्रहरू छन् त्यस विषयमा बुद्धबाहेक प्रज्ञावान् अरू कोही छैनन् । अरू क्षेत्रमा चाहिँ बुद्धबाहेक तपाईंको पुत्र जस्तै प्रज्ञावान् अरू छैन ।”

बुद्धको बखान

१६४- “तपाईंका शिष्यहरू सुविनीत छन्, तपाईंको परिषद् सुशिक्षित छ र उत्तमरूपले दान्त भएको परिवारहरूले तपाईं परिवृत्त हुनुहुन्छ ।”

१६५- “ध्यानी ध्यानरत धीरहरूले शान्त चित्त समाहित मुनि मोनेय्य सम्पन्न शिष्यहरूले तपाईंलाई परिवृत्त गर्छन् ।”

१६६- “अल्पेच्छी प्रज्ञावान् धीरपुरुषहरूले अल्पाहारी लोभ लालच नभएकोले, लाभालाभले सन्तुष्ट भएका परिवारले तपाईंलाई परिवृत्त गर्छन् ।”

१६७- “आरण्यक धृतधर, ध्यानी, रूक्षचीवरधारी र विवेकमा रमण गर्ने धीरहरूले तपाईंलाई सदा परिवृत्त गर्छन् ।”

१६८- “मार्गफलमा प्रतिपन्न हुनेले र मार्गफल प्राप्त शैक्षहरूले उत्तमार्थको निमित्त आशिका गर्नेले तपाईंलाई सदा परिवृत्त गर्छन् ।”

१६९- “जो स्रोतापन्न विमल, सकृदागामी, अनागामी तथा अरहत्हरू हुन् ती सबैले तपाईंलाई सदा परिवृत्त गर्छन् ।”

१७०- “सतिपद्धान, कुशलबोध्यङ्ग भावनामा रत हुने सबै तपाईंका श्रावकहरूले तपाईंलाई सदा परिवृत्त गर्छन् ।”

१७१- “ऋदिपादहरूमा कुशलसमाधि भावनामा रत सम्यक्प्रधानमा युक्त परिवारहरूले सदा तपाईंलाई परिवृत्त गर्छन् ।”

१७२- “त्रैविदच षडभिन्न ऋदिमा पारङ्गत तथा प्रज्ञामा पारङ्गतहरूले तपाईंलाई परिवृत्त गर्छन् ।”

१७३- “हे महावीर ! तपाईंका यस्ता दुराशद् उग्रतेजिला शिष्यहरूले तपाईंलाई परिवृत्त गर्छन् ।”

१७४- “ती संयत तपस्वी शिष्यहरूले परिवृत्त हुनुभएका तथा निर्भीक हुनुभएका तपाईं तारामध्ये चन्द्रमा जस्तै शोभायमान हुनुहुन्छ।”

१७५- “पृथ्वीवाट उप्जनि हुने जति वस्तुहरू छन् ती सबै पृथ्वीमा प्रतिष्ठितभई अभिवृद्धि हुन्छन् र वैपुल्यतामा पुगी फलहरू पनि देखाउँछन्।”

१७६- “हे महाशय हुनुभएका शाक्यपुत्र ! तपाईं पृथ्वी समान हुनुहुन्छ। तपाईंको धर्ममा प्रतिष्ठित भई अमृतफल पाउँछन्।”

१७७-७८- “सिन्धु, सरस्वती, चन्द्रभागा, गंगा, यमुना, सरभू तथा मही नदीहरू बगेर सागरमा पुग्दा पहिलेको नाम छाडी सबैको नाम सागर हुन्छ।”

१७९- “त्यस्तै गरी यी चतुर्वर्ण जातका सबै मानिसहरू तपाईंसँग प्रव्रजित भएपछि अधिको नाम छाडी सबैको नाम बुद्धपुत्र भन्ने हुन्छ।”

१८०-८१- “जस्तै आकाशमा जाने निर्मल चन्द्रमाको आभा सबै तारागणहरूको भन्दा तेजिलो हुन्छ त्यस्तै तपाईंको महावीर देवमनुष्यहरूले परिवृत्तभई ती सबै भन्दा प्रज्वलित हुनुहुन्छ।”

१८२-८३- “जस्तै गहिरो सागरको तरङ्गले किनारलाई काट्दैन

र सबै तरङ्गले किनारलाई छुन्छ, त्यस्तै नाना दृष्टिका बहुजन तीर्थियहरू धर्म भन्नुमा तपाईंलाई उछिन्न सक्दैनन् ।”

१८४- “यदि प्रतिवाद गरेर तपाईंकहाँ आउँछन् भने तपाईंकहाँ आइपुग्दा उनीहरू चकनाचूर हुन्छन् ।”

१८५-८६- “जस्तै पानीमा भएका कुमुदहरूमा पानी र हिलो हुन्छ, त्यस्तै संसारमा उत्पन्न भएका धेरै जसो प्राणीहरू कुमुद फूल हिलोबाट मुक्त नभए जस्तै उनीहरू रागबाट मुक्त हुँदैनन् ।”

१८७-८८- “जस्तै पानीमा फूलने पद्मफूलहरू पानीकै बीच ठूलो भएर पनि पानीले छुन सक्तैन त्यस्तै तपाईं महावीर पनि लोकमा उत्पन्न भई पद्मलाई पानीले नछोए जस्तै लोकमा लिप्त हुनुहुन्न ।”

१८९-९०- “जस्तै चैत्र महीनामा पानीमा धेरै फूलहरू फूल्छन् । र ती फूलहरू कार्तिक महीनाभन्दा उता फुल्दैनन् त्यस्तै तपाईं महावीर पनि विमुक्ति फूलले विकसित हुनुभएको छ र जो पद्मलाई पानीले नछुने हो त्यस्तै तपाईंका शासन बाहिर विमुक्ति छैन ।”

१९१-९२- “जस्तै सुपुष्पित शालवृक्षबाट दिव्य सुगन्ध फैलिन्छ र अरू शालवृक्षहरूले परिवृत्त भएको हुँदा सो शालवृक्ष सबभन्दा शोभायमान् हुन्छ, त्यस्तै तपाईं महावीर पनि बुद्धज्ञानले फुलेको र भिक्षुसङ्घले परिवृत्त हुनु भएको हुँदा शालवृक्ष भैं शोभायमान् हुनुहुन्छ ।”

१९३-१४- “जस्तै रोगीको निमित्त औषधी र असुर देवता आदिहरूको निमित्त पहाडपर्वत आलय हुन्छ त्यस्तै तपाईं माहावीर पनि प्राणीहरूको औषधी र त्रिविदद्या षडभिन्न तथा ऋद्धि आलय जस्तै छ ।”

१९५- “तपाईं कारुणिक महावीरद्वारा उपदेशित शिष्यहरू तपाईंकाहाँ धर्मरत भई बस्छन् ।”

१९६-१७- “जस्तै सिंह गुफाबाट बाहिर निस्कँदा चारै दिशातिर हेरेर तीनचोटि गर्जिन्छ, यस सिंहको गर्जनले सबै जन्तुहरू तर्सिन्छन् त्यस्तै जन्मिने प्राणीहरू पनि तर्सिन्छन् ।”

१९८- “तपाईं महावीर गर्जिँदा यो पृथ्वीकम्पा हुन्छ बोधनीय प्राणीहरूले बोध गर्छन् र मारकायिक पुरुषहरू डराउँछन् ।”

१९९- “बाजले कागलाई लखेट्दा र मृगलाई सिंहले लखेट्दा डराए भैं तपाईं महामुनिले सिंहनादगर्दा सबै तीर्थियहरू डराउँछन् ।”

२००- “जो कोही गणी भएकालाई लोकमा शास्ता भनिन्छ उनीहरू परम्परागत धर्म परिषद्लाई देशना गर्छन् ।”

२०१- “त्यस प्रकार परम्परागत धर्मदेशना प्राणीहरूलाई तपाईं गर्नुहुन्न । स्वयं सत्यलाई अवबोधगरी केवल बोधिपाक्षिक धर्मदेशना तपाईं गर्नुहुन्छ ।”

२०२- “आशय-अनुशयलाई बुभ्नुभई इन्द्रियहरूको बलाबललाई बुभ्नुभई तथा भव्य-अभव्यलाई बुभ्नुभई महामेघ गर्जे जस्तै गर्जिनु-हुन्छ।”

२०३- “चक्रवालसम्म परिषद् हुनेछ, नानादृष्टिकहरूले शंका समाधान गर्नेछन्।”

२०४- “सवैको चित्ताचारलाई बुभ्नुभई उपमा कुशल हुनुभएका मुनिले एक प्रश्नको उत्तरदिदै सबै प्राणीहरूको विमति मेटाइदिनु हुन्छ।”

२०५- “उपतिस्स जस्तैले यो पृथ्वी ढाक्ने छ र ती सबैले हातजोरि लोकनायकको कीर्तन गर्नेछन्।”

२०६- “तथागतको गुण अप्रमेय छ। अतः कल्पसम्म नानाप्रकारले वर्णित गरे तापनि परिमाण लिन सकिँदैन।”

२०७- “हे जिन ! आफ्नो शक्ति अनुसार मैले कीर्तनगरें। यस्तै गरी कल्पकोटीसमयसम्म कीर्तन गरे पनि तपाईंको गुण सिद्धिने छैन।”

२०८- “यदि कुनै देव वा सुशिक्षित पुरुषले तपाईंको प्रमाण लिन खोज्दछ भने उसको लागि त्यो परिश्रम मात्र हुनेछ।”

२०९- “हे महायश हुनुभएका शाक्यपुत्र ! तपाईंको धर्ममा बसेर प्रज्ञाद्वारा पारङ्गत भएको छु।”

२१०- “धर्मसेनापति भएको मैले आज शाक्यपुत्रको धर्ममा बसेर जिनशासन प्रवर्तनगरी तीर्थियहरूलाई सम्मर्दन गर्दैछु ।”

२११- “अपरिमेय कल्पसम्म गरेको कर्मले आज फल देखाउँदै छ र धनुषबाट फालेको तीर जस्तै क्लेशहरूलाई भष्मपारिसकें ।”

२१२- “भार टाउकोमा राखी कुनै मानिसले लग्छ भने भारतको कारणले उसलाई दुःख हुनसक्छ तथा भारीले भार हुनसक्छ ।”

२१३- “पहाड जस्तै भार भएको भवसंसारको भार बोकी तीन अभिनले दहन गरे जस्तै यो भवसंसारमा घुमिसकें ।”

२१४- “अब मैले सो भारलाई विसाइसकें, भवसंसार पार गरिसकें तथा शाक्यपुत्रको शासनमा बसेर गर्नुपर्ने सबै गरिसकें ।”

२१५- “जति बुद्धक्षेत्रहरू छन् शाक्यमुनिलाई छाडेर प्रज्ञाको विषयमा म अग्रछु र म जस्तो अरू कोही छैन ।”

२१६- “समाधिमा सकुशल छु र ऋद्धिमा पारङ्गत छु । यदि चाहेमा आज मैले सहस्रप्रकारले निर्माण गर्न सक्छु ।”

१. “ओरोपितो च मे भारो, भवा उग्घाटिता मया ।
करणीयं कतं सब्बं, सक्यपुत्तस्स सासने ॥” अप. दा. पा. I. पृ.
३५ : सारिपुत्तत्थेरस्स अपदानं ।

२१७- “अनुपूर्वविहारी हनुभएका महामुनिले मलाई धर्मको विषयमा बताउनुभयो र निरोधसमापत्ति पनि बताउनुभयो ।”

२१८- “मेरो दिव्यचक्षु विशुद्ध छ, समाधिमा कुशल छ, सम्यक्प्रधानमा अनुरक्त छु र बोध्यङ्ग-भावनामा रत छु ।”

२१९- “श्रावकहरूले गर्नुपर्ने जम्मै काम मैले गरिसकेको छु, लोकनाथ एकजना बाहेक म समान अरू कोही छैन ।”

२२०- “समापत्तिहरूमा कुशल छु, ध्यानविमोक्षलाई चाँडै लाभ गरेको छु, बोध्यङ्ग-भावनामा रत छु र श्रावकपारमी गुणमा पारङ्गत छु ।”

२२१- “श्रावकगुणले पारङ्गत भएपनि बुद्धिले परिषद्मध्ये उत्तम भएपनि श्रद्धालु सब्रह्मचारीहरूलाई सधै संग्रह गर्छु ।”

२२२- “विष निकालेको सर्प जस्तै तथा सिद्ध भाचिएको साँढे जस्तै अहंकार मानादिलाई त्यागी आदर गौरवपूर्वक म सङ्घको बीचमा

१. “सावकगुणेनपि फुस्सेन, बुद्धिया परिसुत्तमभरा ।
यं सद्वासङ्गहितं चित्तं, सदा सब्रह्मचारीसु ॥” अप.
दा. पा. I. पृ. ३६: सारिपुत्तत्थेरस्स अपदानं ।

जान्छु^१ ।”

२२३- “यदि मेरो अरूपी समान प्रज्ञा, रूपी भएको भए पृथ्वीको राजाको समान हुनेथियो । **अनोमदसी** बुद्धज्ञानको स्तुतिको यो फल हो ।”

२२४- “बुद्ध-ज्ञानको स्तुतिको फलले गर्दा अटल हुनु भएका **शाक्यपुत्रले** प्रवर्तन गर्नुभएको धर्मचक्रलाई म राम्ररी अनुप्रवर्तन गर्दछु ।”

२२५- “ममा कहिले पनि खराब विचार नहोस्, अल्ल्छीपन तथा वीर्यहीन पनि नहोस्, अल्पश्रुत अनादरभाव नहोस् र त्यस्ताको समागम पनि कहिल्यै नहोस्^२ ।”

२२६- “बहुश्रुत, मेधावी, शीलमा समाहित हुने, समथभावनानुयुक्त चित्तादिगुण मेरो शरीरमा प्रतिष्ठित हुन् ।”

२२७- “भद्दन्त हो ! जति यहाँ भेलाभएका छन् ती सबैलाई यही कुरा म बताउँछु कि अल्पेच्छी सन्तुष्ट, ध्यानी तथा ध्यानरत होऊ^३ ।”

१. “उद्धतविसो व सप्पो, छिन्नविसाणो व उसभो ।
निक्खित्तमानदप्पो व, उपेमि गरुगारवेन गणं ॥” अप.
दा. पा. I. पृ. ३६:
२. “मा मे कदाचि पापिच्छो, कुसीतो हीनवीरियो ।
अप्पस्सुतो अनादरो, समेतो अहु कत्थचि ॥” अप.
दा. पा. I. पृ. ३६: सारिपुत्तत्थेरस्स अपदानं ।
३. “तं वो वदामि भद्दन्ते, यावन्तेत्थ समागता ।

२२८- “जसलाई देखेर पहिलोबार म निर्मल भएँ त्या अस्सजि भन्ने मेरा गुरुको म श्रावक (शिष्य) हुँँ ।”

२२९- “उहाँबाट धर्मसुनेर आज म धर्मसेनापति हुनपुगेँ र सबै कुरामा पारङ्गत भई अनास्रवी भई बसेको छुँँ ।”

२३०- “अस्सजि भन्ने बुद्ध श्रावक जो मेरा आचार्य हुनुहुन्छ जुन दिशामा उहाँ बस्नुहुन्छ सो दिशामा शिरराख्छुँँ ।”

अप्पिच्छा होथ सन्तुट्ठा, भायी भानरता सदा ॥”
अप. दा. पा. I. पृ. ३६.

१. “यमहं पठमं दिस्वा, विरजो विमलो अहं ।
सो मे आचरियो धीरो, अस्सजि नाम सावको ॥”
अप. दा. पा. I. पृ. ३६.
२. “तस्साहं वाहसा अज्ज, धम्मसेनापति अहं ।
सव्वत्थ पारमिं पत्वा, विहरामी अनासवो ॥”
अप. दा. पा. I. पृ. ३६.
३. “यो मे आचरियो आसि, अस्सजि नाम सावको ।
यस्सं दिसायं वसति, उस्सीसहिं करोमहं ॥”
अप. दा. पा. I. पृ. ३७ : सारिपुत्तत्थेरस्स अपदानं ।

२३१- “मेरो पूर्वकर्मलाई संस्मरण गर्नुभई गौतम शाक्यपुत्रले भिक्षुसङ्घको बीचमा मलाई अग्रस्थानमा राख्नुभयो ।”

२३२- “सबै क्लेशहरूलाई मैले भष्म पारिसकें, भवसंसारलाई चुँडालिसकें बन्धन चुँडालिवस्ने हात्ती जस्तै म अनास्रवीभई बसेको छु ।”

२३३- “बुद्ध श्रेष्ठको सन्मुख मेरो स्वागत थियो तीनविदचालाई लाभ गरेको छु, बुद्धशासनको काम पूरा गरेको छु ।”

२३४- “चार प्रतिसम्भिदाज्ञान आठ विमोक्षहरू षडभिज्ञलाई साक्षात्कार गरी बुद्धशासनको काम पूरा गरेको छु ।”

यी गाथाहरू आयुष्मान् सारिपुत्र स्थविरले बताउनु भएको हो ।

x Dhamma X Digital x

मूल सूत्र—

१५८।५५ सारिपुत्र स्थविरका गाथाहरू

(सारिपुत्तत्थेरस्स गाथा^१)

१- “यथार्थ आचरण गर्ने, यथार्थ सन्तोषी हुने, यथार्थ स्मृति राख्ने, यथार्थ संकल्प गर्ने, अप्रमत्त हुने, अध्यात्ममा रत हुने, समाधिस्थ भई बस्ने र एकलै सन्तुष्ट भई बस्नेलाई भिक्षु भन्दछन्^२ ।”

२- “तरल वा सुख्खापदार्थ धेरै नखाई, कम राखी पेट नचर्कने गरी मात्रा अनुसार खाई स्मृतिमान् भई भिक्षु बस्नुपर्छ ।”

(कसरी कम खाने भने—)

३- “चार वा पाँच गाँस बाँकी छँदा पानी पिउनु । भावनामा

१. थेर. गा. पा. पृ. ३६५: अ. क. II. पृ. ११२.

२. “यथाचारी यथासतो सतीमा, यतसङ्गप्पभायि अप्पमतो ।
अज्झत्तरतो समाहिततो, एको सन्तुसितो तमाहु भिक्खु ॥”

लाग्ने भिक्षुलाई यसरी बस्नु आरामदायी हुन्छ^१ ।”

४- “उपयुक्त प्रामाणिक चीवर ओढी भावनामा लाग्ने भिक्षुलाई यसरी बस्नु आरामदायी हुन्छ ।”

५- “घुँडासम्ममा पानी नआउने प्रमाणको आसनमा पलेटी मारी बस्ने भावनामा लाग्ने भिक्षुलाई आराम हुन्छ ।”

६- “जसले सुखवेदनालाई दुःखवेदना भनी हेर्छ, दुःखवेदनालाई शल्य भनी हेर्छ- त्यस्तालाई सुखदुःख हुन्न र त्यस्तालाई कुनै बन्धनले पनि बाँध्न सक्दैन^२ ।”

७- “आफूमा नभएका गुणहरू देखाउने जस्ता हीन इच्छा हुने, अलक्षी, वीर्यहीन, अल्पश्रुत, अनादरीय जस्ता पुरुषको समागम कहिल्यै नहोस् ।”

१. “चत्तारो पञ्च आलोपे, अभुत्वा उदकं पिबे ।
अलं फासुविहाराय, पहितत्तस्स भिक्खुनो ॥”
थेर. गा. पा. पृ. ३६६ : सारिपुत्तथेरस्स गाथा ।

२. “यो सुखं दुक्खतो अद्द, दुक्खमद्दक्खि सल्लतो ।
उभयन्तरेण नाहोसि, केन लोकस्मि किं सिया ॥”
थेर. गा. पा. पृ. ३६६

८- “बहुश्रुत, मेधावी, शीलसमाहित, समथभावनानुयुक्त चित्तादिगुण मेरो शीरमा प्रतिष्ठित होस् ।”

९- “प्रपञ्चमा व्यस्त हुने मृग जस्तै जो प्रपञ्चमा व्यस्त हुन्छ ऊ योगक्षेम अनुत्तर निर्वाणमार्गबाट टाढा हुन्छ ।”

१०- “जो प्रपञ्चलाई छाडी निष्प्रञ्चको बाटोमा लाग्छ उसले योगक्षेम अनुत्तर निर्वाण प्राप्त गर्छ ।”

११- “गाउँ, जङ्गल, मैदान, पहाड आदि जुनसकै ठाउँमा अरहन्तहरू वस्छन् सोही ठाउँ रमणीय हो ।”

१२- “जुन रमणीय जङ्गलमा साधारण मानिसहरू बस्न मन-पराउदैनन् त्यस्तो ठाउँमा वीतरागीहरू बस्न मनपराउँछन् तर कामगवेषी होइन ।”

Dhamma.Digital

(यी दुई गाथाहरू (११, १२) आफ्ना भाई खदिरवनीय रेवत स्थविरको प्रशंसाभा भन्नुभएको हो भनी थेर. गा. अ. क. II. पृ. ११४ ले उल्लेख गरेको छ । रेवत स्थविरको कुरा धम्म प. अ. क. पृ. ३७९ अरहन्तवर्गमा वर्णित छ ।)

१३- “आफ्नो दोष देखाइ दिनेलाई निधी देखाइदिने भैं सम्भन्नुपर्छ । आफूलाई निग्रह गर्ने मेधावी पण्डितको सत्संगत गर्नुपर्छ । त्यस्ताको सत्संगत गर्नाले उन्नति हुन्छ सिवाय हानि हुन्न ।”

१४- “अववाद (= अर्तिबुद्धि) गर्ने, अनुशासन गर्ने, असभ्य स्वभाववाट रोक्नेलाई असल पुरुषले रुचाउँछ तर खराब पुरुषले होइन ।”

(यी गाथाहरू (१३, १४) राध स्थविरको आज्ञाकारितामा प्रसन्न भई भन्नु भएको हो भनी थेर. गा. अ. क. II. पृ. ११४ ले उल्लेख गरेको छ। राध स्थविरको कुरा धम्म प. अ. क. पृ. ३३२ पण्डितवर्गमा उल्लेख भएको छ।)

१५- “भगवान बुद्धले अरूलाई (= आफ्नो भाञ्जा दीर्घनखलाई) धर्मोपदेश गर्नुभयो। धर्मदेशना गरिरहनु भएको बेलामा चाहनेले त्यसमा ध्यान दियो (अर्थात् मैले ध्यान दिएँ) त्यो धर्म श्रवण गरेर अनास्रवी भई म विमुक्त भएँ ।”

१६- “(त्यतिन्जेलसम्म ममा) पूर्वनिवासज्ञान, दिव्यचक्षुज्ञान, चेतोपरियज्ञान, च्युतिउत्पत्तिज्ञान र श्रोतधातु विशुद्धिज्ञानको प्रणीधि थिएन ।”

(यी दुई गाथाहरू (१५, १६) आफ्ना भाञ्जा दीर्घनखलाई बुद्धले दिनुभएको उपदेश सुनेको सम्बन्धमा बताउनु भएको हो भनी थेर. गा. अ. क. II. पृ. ११५ ले उल्लेख गरेको छ। दीर्घनखको कुरा लेखकको बु. प. भा-१. पृ. ३४६ मा समुल्लेख भएको छ।)

१७- “रुखको आश्रयलिई, मुण्डन गरी, सङ्घाटि ओढी, प्रज्ञामा श्रेष्ठ

भई उपतिस्स स्थविर ध्यान गर्दैछन् ।”

१८- “त्यस बखत सम्यक्सम्बुद्धका श्रावक अवितर्कध्यान (= चतुर्थध्यान) मा बसी आर्य-मौनमा बसेका थिए ।”

१९- “जस्तै शैलमय पर्वत अचल भई प्रतिष्ठित छ, त्यस्तै मोहक्षय भएको भिक्षु पर्वत जस्तै अकम्प्य हुन्छ^१ ।”

(यी तीन गाथाहरू राजगृहको कपोतकन्दर भन्ने ठाउँमा ध्यानमा तल्लीन भई बसिरहुन भएको वेलामा एक यक्षले आफ्नो शीरमा प्रहार गरेबाट आफू निश्चिन्त भएर बसिहेको सन्दर्भमा बताउनु भएको हो भनी थेर. गा. अ. क. II. पृ. ११६ ले उल्लेख गरेको छ । यो कुरा बु. श्रा. च. तेस्रो भाग पृ. २४८ मा उल्लेख भएको छ ।)

२०- “सधैं परिशुद्धको खोजीगर्ने निक्लेशी पुरुषलाई रौंको टुप्पो मात्रको अकुशल पनि बादल जस्तो देखिन्छ ।”

(यो गाथा, एक श्रामणेरले उहाँको चीवरको टुप्पो नमिलेको कुरा देखाइदिएकोमा कृतज्ञ भई भन्नु भएको हो भनी थेर. गा. अ. क. II. पृ.

१. “यथा पि पव्वतो सेलो, अचलो सुप्पतिट्ठितो ।

एवं मोहक्खया भिक्खु, पव्वतोव न वेधति ॥”

थेर. गा. पा. पृ. ३६७

११६ ले उल्लेख गरेको छ । यस्तै कुरा सं. नि. अ. क. I. पृ. ९७ : सुसिमसुत्त वर्णनामा पनि उल्लेख भएको छ ।)

२१- “न म मरणको इच्छा गर्छु न त जीवनको बरू सम्प्रज्ञानी भई स्मृति राखी यो शरीर छाड्नेछु ।”

२२- “न म मरणको इच्छा गर्छु न त जीवनको बल्की ज्याला-दारी ज्यामी भैं परिनिर्वाणको प्रतीक्षा गर्छु ।”

२३- “यी दुइमध्ये अगाडि वा पछाडि मरण नै हुन्छ सिवाय अमरण हुन्न । त्यसैले असलमार्गमा लाग, कमसलमार्गमा लागेर विनाश नहोऊ; समय नबिताऊँ ।”

२४- “जस्तै प्रयत्न नगरको भित्र र बाहिर सुरक्षित हुन्छ त्यस्तै आफूलाई सुरक्षित गर, समय नबिताऊँ; समय बिताउने नरकमा पुगेर शोक गर्छ ।”

-
१. “नाभिनन्दामि मरणं, नाभिनन्दामि जीवितं ।
कालञ्च पटिकङ्गामि, निब्बिसं भतको यथा ॥”
थेर. गा. पा. पृ. ३६७: सारिपुत्तत्थेरस्सगाथा ।
 २. “उभयेन मिदं मरणमेव, नामरणं पच्छा वा पुरे वा ।
पटिपज्जथ मा विनस्सथ, खणो वो मा उपच्चगा ॥”
थेर. गा. पा. पृ. ३६७:

२५— “चञ्चल नहुने, प्रमाणले बोल्ने, उपशान्त हुने तथा विमुक्ति हुनेले रुखको पातलाई बतासले भार्ने भैं पापधर्म नाशगर्छ ।”

२६— “चञ्चल नहुने, प्रमाणले बोल्ने तथा उपशान्त हुनेले रुखको पातलाई भार्ने भैं पापधर्मलाई हटाउँछ ।”

२७— “अनायाश शान्त हुने, प्रसन्न चित्त हुने तथा कल्याण स्वभावको मेधावीले दुःखको अन्तगर्छ ।”

(यी तीन गाथाहरू (२५, २६, २७) महाकोट्टिक स्थविरलाई देखेर प्रसन्न भई उहाँको गुण वर्णन गर्दै भन्नु भएको हो भनी थेर. गा. अ. क. II. पृ. ११७ ले उल्लेख गरेको छ ।)

२८— “घरमा बस्ने वा प्रव्रजित हुने कुनै कुनैमाथि विश्वास नगर्नु । (किनभने) असल भएर पनि कमसल हुन्छन् कमसल भएर असल पनि हुन्छ ।”

(यो गाथा देवदत्त माथि विश्वास गर्ने वृजिपुत्रिक भिक्षुहरूको सन्दर्भमा भन्नु भएको हो भनी थेर. गा. अ. क. II. पृ. ११७ ले उल्लेख गरेको छ । अनि असल र कमसल देखाउँदै अगाडि भन्नुहुन्छ—)

२९— “जो भिक्षुमा कामच्छन्द, व्यापाद, अलछीपन, उद्धञ्च (= चंचलपन), विचिकित्सादि पाँच धर्महरू हुन्छन् त्यो कमसल हो ।”

३०- “जो सत्कार गरे पनि सत्कार नगरे पनि समाधिमा कल्पित नभई अप्रमादी भई सधैँ सूक्ष्मदृष्टिले विपश्यना गरी ध्यानमा बस्छ, रउपादान क्षय गर्नेमा तल्लीन हुन्छ उसलाई सत्पुरुष (= असल) भन्दछन् ।”

३१- “शास्ताको वरमुक्तिकोबारेमा महासमुद्र, महापृथ्वी तथा पर्वतहरू जस्ता अचेतनिक पदार्थहरू उपमाको लागि पनि योग्य छैन ।”

३२- “महाज्ञानी र समाहितचित्त हुनु भएका धर्मचक्रलाई अनुप्रवर्तन गर्न सक्ने स्थविर पृथ्वी-आप्-तेज-वायु जस्तै इष्टानिष्टबाट रञ्जित र दूषण हुन्न ।”

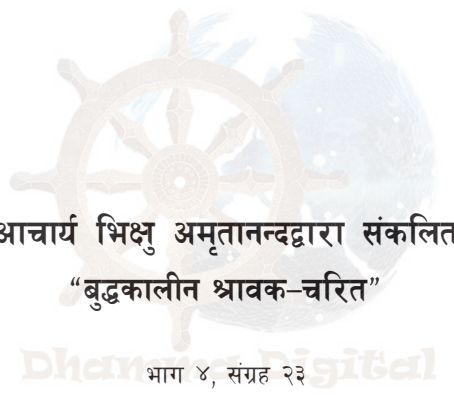
३३- “प्रज्ञापारमी प्राप्त, महाबुद्धिमान् र महामुनि हुनुभएका उहाँ पण्डित भएर पनि अपण्डित जस्तै गरी निवृत्त भई सधैँ बस्नुहुन्छ ।”

३४- “शास्तालाई मैले चिनेको छु, बुद्धशासन पुरा गरिसकेको छु, गरुँगो भार विसाइसकेको छु र संसारको नेतृत्वलाई हनन गरिसकेको छु ।”

३५- “अप्रमाद भई सम्पादन गर-यही मेरो अर्ति हो र अब म

परिनिर्वाण हुनेछु । म सर्वत्र विमुक्त छुँ ।”

यी गाथाहरू आयुष्मान् सारिपुत्रले भन्नु भएको हो ।

आचार्य भिक्षु अमृतानन्दद्वारा संकलित
“बुद्धकालीन श्रावक-चरित”

Dhamma Digital
भाग ४, संग्रह २३

(सारिपुत्र चरित भाग-३)

-
१. “सम्पादेथप्पमादेन, एसा मे अनुसासनी ।
हन्दाहं परिनिव्विस्सं, विप्पमुत्तोमिह सब्वधी ॥”
थेर. गा. पा. पृ. ३६८ : सारिपुत्तथेरस्सगाथा ।

नामावली

अ, आ	अश्वजित् १९५, नामक ब्राह्मण १९५
अकनिट्ट ६९	अस्सजि १९५, भन्ने बुद्ध श्रावक
अतप्पा ६९	२०८, ले १९७
अत्तादानवग्गो ७८	आघातवग्गो ५३, ६६, ७७, ८६, ८८
अतिरेक चीवर कथा ६	आनन्द ६, ४९, ७३, ८८, ८९, ९०, १४५, लाई ६, १४, ७३, ८९, ले ६, १४, ८८, ८९, ९०, १६६
अन्धवनमा १४६	आनन्देन सारिपुत्तस्स निक्खित्त वत्थु १४
अनुरुद्ध २२, २३, ले २२, २३	आनिसंसवग्गो १४३, १४५
अनुरुद्ध महावितक्कसुत्तमा २३	आयाचनवग्गो १८
अनुस्सतिवग्गो १६०, १६३	आयाचनसुत्तं १८
अनुमोदनवत्त कथा ११	
अनोमदर्शी १८४, १८७, १८८, बुद्धकहाँ १९१, बुद्धज्ञान- को २०८	
अपण्णकवग्गो २४	
अविहा ६९	

इ, उ	कोट्टिकसुत्तं १३२
इच्छासुत्तं ११७	कोलित ऋद्धिमा श्रेष्ठछन् १९८
इन्द्रियवग्गो २७	खदिर वनीय रेवत २१२
उदय प्रश्नमा २१	खन्धसंयुत्तं १६८
उदायी ६९, लाई ७२, ले ७०,	खिद्दापदोसिका देवताहरू ३७
७१, २७	खिप्पनिसन्तिसुत्तं ८८
उपतिस्स जस्तैले २०४	खिप्पनिसन्ति सुत्तवण्णना ८९
उपतिस्स स्थविर २१४	खीणासवबलसुत्तं १५५
उपतिस्ससुत्तं १६५	खुद्दकवत्थुक्खन्धकं १०
उपवाण ४६, सुत्तं ४६	
उपवान ७३, लाई ७३, ७४	च, ज
ए, ओ	चतुत्थसमाधिसुत्तं १६३
एकपुग्गलवग्गो १६	चन्द्रभागा २०१
एतदग्गवग्गो १७	चीवरक्खन्धकं ६, ८
एतदग्गसुत्तं १७	चूलवग्गो १७२
ओक्काक कुलको १८९	चेतना सुत्तं ३४, ७७
	चोदनासुत्तवण्णना ७९
क	जम्बुखादक परिव्राजकले १७०,
	१७१
कपोतकन्दर भन्ने ठाउँमा २१४	जम्बुखादकसंयुत्तं १७०
कसिनारवग्गो २२	

त, थ, द, ध	देवदत्तमाथि २१६
	देवदूतवग्गो १९
ततियसमाधिसुत्तं १६०	धम्मपदद्वकथाहरूमा १
तीहि सरणगमनेहि उपसम्पदा	धम्मसुत्तं १७२
कथा ३	
तिरच्छिनविज्जा-लसुणखादनादि	न
१०	
थेर अपदान अट्टकथा १	नकुलपिता १६८, गृहपतिसँग १६८
थेरगाथा १	नकुलपितुसुत्तं १६८
थेरवग्गो १५५	नावासुत्तं १७२
दीर्घनखको कुरा २१३	निब्बानसुत्तं ४९
दीर्घनखलाई २१३	निरोधसुत्तं ६८
दीघनखसुत्तं ३३	निरोधसुत्तवण्णना ६८
दुक्करपञ्हासुत्तं १७०	निसभ १८७
दुतिय अनुरुद्धसुत्तं २२	निस्सगिगयकण्डं १४
दुतिय आघात पटिविनयसुत्तं ५३	निस्सयवग्गो १५८
दुतिय उपनिससुत्तं १५८	
दुतिय चक्कानुवत्तनसुत्तं ५१	प, भ, म
दुतिय पटिसम्भिदासुत्तं ९५	
दुतिय वलसुत्तं १११	पञ्जति निदानकथा १३
दुतिय वससुत्तं ९८	पटिपदावग्गो २९, ३२
दूतेय्यसुत्तं १०९	पठमनिस्सगिगयंमा ७
देवतावग्गो ९५	पण्डितवर्ग २

परिहानसुत्तं २७, १५१	राध १, स्थविरको २१३, स्थवि-
पञ्चपुच्छसुत्तं ६६	रको कथा २१३
पातिमोक्खट्टपनखन्धकं ८३	ब्राह्मण २
पारायनको २१	रेवत स्थविरको कुरा २१२
भद्दकसुत्तं ९१	रेवतले ८, ९
भागिरथीगङ्गा १९०	
मनोपदोसिका देवताहरू ३७	ल, व
महाक्खन्धकं १	लम्बक १७४
महाकोट्टिक ४३, १३२, स्थविर-	लम्पक १७४
लाई ३१६, ले ४३, १३२,	लाल ६९
सुत्तं ४३	वणिज्जसुत्तं २४
महामौद्गल्यायन १०, ३२, लाई	वत्तक्खन्धकं ११
२९, ले ३२, सँग २९,	वरूण भन्ने उपस्थाकले ८७
सुत्तं २९	विभङ्गपालि २९
मूलकसुत्तं १४२	विभत्तिसुत्तं ४०
	वृजिपुत्रिक भिक्षुहरूको सन्दर्भमा
य, र	२१६
	श, स, ह
यमकवग्गो ११६, २२१	
राजगृहमा ३	शुद्धावास ब्रह्मलोक ६८
राजवग्गो ५१	शुद्धावास भूमि ६९
राधत्येर १	सक्कच्चसुत्तं १००

सच्चित्तवग्गो १४८, १५१
 सञ्चेतनियवग्गो ३४, ४०, ४६,
 ४९
 सञ्चेतनिकवग्गो ४३
 सञ्जय नामक १९४
 सम्बोधिवग्गो १२६
 समिद्धि १३८, १४२, लाई १३८,
 सुत्तं १३८
 सरभू २०१
 सरस्वती २०१
 साकच्छसुत्तं ६२
 साकेतमा हनुहुन्छ ६
 साकेतमा हनुहुन्थ्यो १४
 साकेतमा बस्नु भएको छ १४
 सारणीयवग्गो ९१
 सारिपुत्र ३, १४, १९, २४, २९,
 ३२, ४३, ४६, ४९, ७०,
 ७२, ८८, ९८, १००,
 १०१, १११, १३२, १३८,
 १४५, १५५, १६०, १६८,
 १९१, अग्र छन् १७, कहाँ

१५१, १६४, को प्रज्ञा-
 ज्ञानको प्रमाण १९०,
 को मनमा यस्तो परिवित
 कर्ना उठ्यो १३, बाट सुनी
 १५२, लाई ८, १२, २२,
 २७, ३२, ४०, ४३, ४६,
 ५३, ६२, ६४, ६६, ६९,
 ७०, ७१, ७२, ८८, ९१,
 १११, ११६, १३२, १३८,
 १४८, १५१, १५८,
 १६४, १६५, १६६, १६८,
 लाई दिन चाहनुहुन्थ्यो ६,
 लाई पेट दुखिरहेको थियो
 १०, लाई दिन चाहन्छु
 ६, १४, लाई दिन चाहनु
 भएको थियो १४, लाई
 यस्तो भन्नुभयो १२, लाई
 यस्तो लाग्यो १००, १०१,
 लाई दूतको काम १०९,
 ११०, ले २, १६, २४,

२७, २९, ३७, ४०, ५२,	सारिपुत्र नामले १९०
५३, ६२, ६४, ६६, ६८,	सारिपुत्र भन्ने नाम १८९
७०, ७७, ८६, ८९, ९१,	सारिपुत्र महास्थविर ३३
९५, ९७, ९८, १०२,	सारिपुत्रमौद्गल्यायन १८
११६, १२१, १२६, १३८,	सारिपुत्रसुत्तं १९, ३२, ६४, १४५,
१४३, १४७, १४८, १५१,	१४८
१५२, १५८, १६३, १५४	सारिपुत्र सङ्गस्थविर हुनुहुन्थ्यो
१६५, १६८, १९०, ले	१२
भन्नुभयो २७, ले सम्यक्	सारिपुत्र कहिले आउने छन् त ६
प्रकारले अनुप्रवर्तन गर्न	सारिपुत्र हुनुहुन्थ्यो २२
सकछ १६, सँग १०, ४३,	सीलसुत्तं ८६
४६, ८८, १३२, १४५,	सीहनादवग्गो १३२, १३८
१५५, १६०, सँग सम्मो-	सुग्गहित दुग्गहितादि कथा ८
दन गर्नुभयो २२	सुदस्सा ६९
सारिपुत्तत्थेरस्सगाथा २१८	सुरुचि नामक तपस्वीले १८६
सारिपुत्तत्थेर अपदानं १७४	हिमवन्तसुत्तवण्णना ९८, ९९

शब्दावली

अ

अकपटी ८५	अकुशल धर्महरू परिहानी हुन्छन्
अकम्प्य हुन्छ २१४	१२८, १२९
अर्काको चित्त चिन्त कुशल हुन सक्यै भने १४८	अकुशल धर्महरू अभिवृद्धि हुन्छन् १२७, १२९, १३०, १३१
अर्काको हित गर्न समर्थ हुन्छ १२३ १२४, १२५	अक्रोधमा ८३ अक्रोधी भई १५३
अर्काको हित गर्न समर्थ हुन्छ १२२ १२३, १२४, १२५	अग्रस्थान दिनेछन् १९१ अग्रस्थानमा राख्नुभयो २०९
अर्काको पनि हित गर्न समर्थ हुन्छ १२२	अग्रश्रावक हुनेछन् १९०, १९१ अगौरव १०३, १०४, नै रहन्छ १०६, राख्ने त्यो भिक्षुले १०६
अर्काको हित गर्न समर्थ १२३, १२५	अघिल्लो पदको कुरालाई ९० अघिल्लो पदको कुरा सुनी ९०
अङ्कुर १४४	
अकुशल छुट्छ १००, १०१, १०२	

अचल भई प्रतिष्ठित छ २१४	अर्थ प्रतिसम्भिदा प्राप्त गरे ४०
अचिरस्थायी १३	अर्थ परीक्षण गर्न सक्ने १२२
अर्चि १४७	अर्थ पूर्वापर ९०
अष्टलोक धर्मद्वारा १७३	अर्थ बुझ्नको निमित्त १६४
अणुमात्र दोषमा पनि ७४	अर्थ बुझेर धर्म बुझेर १२१, १२२, १२३, १२४, १२५
अन्तर्गत १४१, छन् १४२	अर्थबोध गराउने १२२, बोली बोल्ने १२३, १२४, बोली बोल्ने हुन्छ १२२
अन्तर्धान हुनुभयो १६६	अर्थज्ञ छन् ५२
अति इच्छा १५४	अर्थज्ञ हुन्छन् ५१
अतिरिक्त चीवर ६, राख्न हुने अनुमति दिन्छु ७	अद्वेष चित्त लिई १४९
अतिरिक्त पात्र १४, राख्न हुन्छ १४ राख्न हुन्छ १५	अधिक उत्साह १४९, १५०, १५३
अर्थकथामा १२१	अधिकरण ३६
अर्थकामना गरी ८१, ८३, चोदना गर्नु भएको छ ८२, भन्ने छु, ७७	अधर्मपूर्वक चोदना ७९, गर्ने भिक्षुलाई ८१
अर्थ कामनाले दोषारोपण गर्दा पनि ८१	अधोभागीय संयोजनहरू ३८, ३९
अर्थ कामना गरी चोदना गरेका छ ८२	अनर्थ कामना गरी ८१, ८३, होइन ८२
अर्थकुशल ८९, हुनुहुन्छ ९०, हुन्छ ८९	अनर्थ कामनाले होइन ८१
	अनगारिक भई ८४, ८५, प्रव्र- जित हुन्छन् २३

अनागामी ३८, ३९	अप्रमाद प्रति सगौरव १०३, १०६,
अनास्रवी भई बसेको छु २०९	१०७
अनित्यको दृष्टिद्वारा ११२	अप्रमाद भई सम्पादन गर २१७
अनित्यद्वारा १५६	अत्यवेदनीय कर्म १३४, १३५
अनुकूल उपस्थाक ५९	अत्यवेदनीय होस् १३४
अनुकूल उपस्थाक नपाएको जस्तै	अपरिपक्ववेदनीय कर्म १३४, १३५
६०	अपरिपक्ववेदनीय होस् १३३
अनुकूल औषधी पनि पाउँदैन ५९	अपरिमेय समयसम्म १९२
अनुकूल प्रतिकूल धर्महरूलाई ९७	अपरिशुद्ध ५४, ५५, कायिक आच-
अनुकूल भोजन ५९	रण ५७, ५८, ५९, कायिक
अनुस्थविरहरू १२	आचरण हुन्छ ५५, वाचिक
अनुमोदन १२ गर्ने, अनुमति दिन्छु	आचरण ५६, ५७, ५८,
११, गर्देनथे ११, पनि	५९
गर्देनन् ११	अत्याहारी १७९
अनुत्तर धर्मचक्रलाई १६	अत्येच्छी १७९
अनुत्तर धम्मचक्रं १६	अम्ब १७५
अनुप्रवर्तन गर्दै १९१	अम्बा १७८
अनुप्रवर्तन गर्न सक्छन् ५२	अभिनिहार कुशल छ ९९
अनुशय २०	अभिवादन गरी १६८
अनुसन्धि पूर्वापर ९०	अभिज्ञात गरी ७५
अप्रमाद प्रति अगौरव १०५	अमायावी ८५
अप्रमादको सत्कार गरी १०१	अमित्रता ५७

अमृतदर्शी हुनुहुन्छ होला १९५	अवनतिशील पुरुष १५१, १५२
अमृतधातुमा मन राख्नु २३	अववाद देऊ ८५
अमृतमा अन्तर्गत छन् १४१, १४२	अविद्या अनुपातित छ ३६
अमैत्री चित्तले ७८, ८०, ८३, चोदना गर्नु भयो ८१, होइन ८१, ८२, ८३	अविद्या अनुशय २०
अरहत्व ६८, प्राप्त गर्न नसकेमा ७०, ७१	अविद्याकै निरवशेष विराग ३६
अरूपस्कन्ध १३८	अविद्यालाई चकनाचूरपारी २१
अलछी ८४, २११, पन ९५, २१६, पनलाई १५३	अविप्रतिसारको कारणहरू देखाइ दिनुपर्छ ८२, ८३
अलाभको कारणले शोक गर्छ ११७, ११८	अविक्षिप्त चित्त लिई १४९
अलाभको कारणले शोक गर्दैन ११९	अवेदनीय कर्म १३५, हो १३४
अलाभी ११७, ११८, ११९	अवेदनीय होस् १३४
अलोभ युक्त चित्त लिई १४९, १५०, १५३	अशठी ८५
अलोभी ८४	अश्रद्धापूर्वक ८४, घरछाडी ८४
अवबोध गर्नको निमित्त १३६	अश्रद्धालु ८४
अवबोध नगरेकोलाई १३६	अशांकी ११९
अवबोध गरेको हुन्न १३६, १३७	असत्यले ८३, होइन ८१, ८२
	असत्यपूर्वक चोदना गर्न नसकोस् ८१
	असम्प्रज्ञानी ८४
	असभ्य स्वभावबाट रोकनेलाई २१३

असमाहित चित्त लिई १४९
 असद्धर्मवाट उठाई ८५
 असीकोटी धन १८९
 असंस्कृत धातु १९२, को खोज गर्दै
 १९३

असंक्लिष्ट युक्त चित्त लिई १४९
 अहङ्कारममङ्कार २०, २१
 अहंकारी ८४
 अहंकार नगर्नुहोस् १४२
 अहंकार मानादिलाई त्यागी २०६
 अहङ्कार १६७
 अक्षर पूर्वापर ९०

आ

आउने ३९
 आकाशचारी १८२, तपस्वीहरू
 १८१
 आकिञ्चन्यायतन प्रार्थना गरी
 १८०
 आक्रोश गर्नुभयो ७२
 आगामी ३८, ३९
 आगो खाडल १५६ खाडल

आगोको दृष्टिद्वारा ११२
 आगो बल्दा १४७
 आगो निभाउनको निमित्त १५०,
 १५४
 आगो लाग्यो भने १५०, १५४
 आघात ५४, ५५, पनि हटाउन
 सक्नुपर्छ ५४, ५५, ६१,
 हरू ५३, लाई ५७, लाई
 कसरी हटाउने ५८, ५९,
 लाई हटाउने ६०, हरूलाई
 हटाउने उपाय ६१, लाई
 हटाउन सक्नुपर्छ ५६, ५७,
 ५८, ६०

आचरण ५४
 आचार्य हुनुहुन्छ २०८
 आठ गुणयुक्त भिक्षुलाई १७९
 आठ प्रकारका पुरुषहरू ११६
 आदिकल्याण ७५
 आधिपत्य १४१, के हुन्छ १४०,
 हुन्छ १४०
 आफ्नै चित्त चिन्न कुशल हुनेछु
 १४८

आफ्नै चित्त जान्नमा कुशल हुनेछु

१५२

आफ्नो पनि अर्काको पनि १२२

आफ्नो हित गर्न समर्थ हुन्न १२३,

१२४, १२५

आफ्नो हित गर्न समर्थ हुन्छ १२३,

१२४, १२५

आफूमा नभएका गुणहरू देखाउने

२११

आमलक १७८

आत्मवाद उपादान २२

आत्मभाव ३७, छ ३६, मा ३८,

मा आउने हुन्छ ३९, मा

आउने छन् ३८, मा न

आउने हुन्छन् ३८, ३९,

मा न आउने हुन्छ ३९

आत्मसञ्चेतना ३६, ३८, पनि

परसंचेतना पनि ३८, को

कारणले ३८

आर्य अष्टाङ्गिक मार्ग ११४, लाई

१५०

आर्य मौनमा बसेका थिए २१४

आयतन ३६

आयाचना गर्ने हो भने १८

आरम्भण १३८, द्वारा १३८

आलस्य निद्रा रहित १४९

आश्रमको समीपमा १७८

आस्रवहरू क्षय भए १५५, १५६,

१५७

आस्रवहरू क्षय गरी ७५

आस्रवहरू क्षय गर्नको निमित्त

१५०

आस्रवहरूबाट निर्लिप्त भएको हुन्छ

१५६

आस्रवहरूबाट विमुक्त भयो

३२

इ

इच्छा १५४, उत्पन्न हुन्छ ११८,

१२०, गरी विहार गर्ने

११९, गरे बमोजि हुन्छ

२४, गरेको भन्दा पनि

बढता हुन्छ २५

इन्द्रिय असंयमी ८४

इन्द्रियहरू पनि प्रफुल्लित छन्

१६८

इन्द्रलाई जस्तै पूजा गर्नुपर्छ १७२
ईर्ष्यालु १७३

ए, ऐ, ओ

उ, ऋ

उचित समयमा भन्नेछु ७७
उन्नतिशील पुरुष १५१, १५२
उपकार म सम्झिन्छु ३
उपाधि १६१
उपसम्पदा प्रदान गर्छ ४
उपसम्पदा प्रदान गरियोस् ४
उपसम्पदा पनि गर ३
उपसम्पदा दिने अनुमति दिन्छु ३
उपसम्पदा भइसकेपछि ४०, ४१
उपसम्पदापेक्षी छ ५
उपादान रहित ३१, भई २२, २३
उपाध्यायद्वारा ४
उपायास १६६
उत्साह १४९, १५०, १५३, १५४,
युक्त चित्त लिई १४९
ऋद्धिपादलाई १५७
ऋषिभेषमा प्रब्रजित भएँ १९२

एकत्रित हुन्छ १४१
एकाग्रचित्त हुने ८४, ८५
एकान्त ध्यानमा बसिरहँदा १०२,
१६५

एकान्तवासमा मन नलगाउने ८४
एतदत्थाय सिक्खापद पञ्जति १३
एकलै छाडेर १२
ऐनामा १४८
औषधीहरू नपाएको जस्तै ६०

क

कछुवाहरू १७५
कठोर छ १७०, १७१
कठोर वचनले ८०, ८३, होइन
८१, ८२
कदम्ब १७५
कदली १७६
स्कन्ध १२१
कपटी ८४, ८५
कपडा १४९, १५४

कपाल फुल्दैमा ७६	कायसञ्चेतनाको हेतुद्वारा ३४
कबलीकार आहार भक्ष ६९, ७०, ७१, ७२, देवताहरू ६८	कायिक आचरण ५३, ५४, ५५
कर्मरत ९२, ९३	कारणाकारणहरूमा प्रज्ञा २७
कर्माराम ९२, ९३, मा अनुयुक्त हुन्छ ९२, ९३	कालज्ञ छन् ५२
कमसल असल धर्महरूलाई ९७	कालज्ञ हुन्छन् ५१
कल्याणकारी ७५	किन्नर १७८
कल्याणभाषी ७५	कुकुत्थक १७७
कल्याण स्वभावको २१६	कुम्भील १७५, १७७
कसको सत्कार गर्दा १०२	कुराकानी गरी बस्नुमा ९२
कहिले सम्ममा ८८	कुलपुत्रहरू ८४, ८५
कामराग अनुशय २०	कुलीरक १७७
काम उपादान २२	कुशल बढ्छ १००, १०१, १०२
कामच्छन्द २१६	कुशल धर्म १५४, पाउँछ १५४, लाभ गर्नको निमित्त १५३, १५४, प्राप्तिको
कामावचर देवताहरू ६८	निमित्त १५४, हरू १५४, हरूमा १५३, हरूबाट
कामविषयहरूलाई १५६	परिहानी हुने छैन २८, हरूबाट परिहानी हुनेछु
कामसंज्ञा २१	२७, २८, हरूलाई राम्ररी
काय ४३	ग्रहण गर्न सक्ने ८८, हरू
कायसंस्कार अभिसंस्करण गर्छ ३४, ३५	

अभिवृद्धि हुन्छन् १२८,	ख
१२९, हरू परिहानी	खरपन पठाइ १८०
हुन्छन् १२७, १२९, १३०,	खरानी घस्ने जटाधारी १८२
१३१	खिप्पाभिञ्जा ३०
कुशलाकुशल धर्मका कुराहरू चाँडै	खुट्टाले कुल्ची ५५
बुभन सक्ने १२१, १२२,	खुर जत्रै खाल्टोमा ५८
१२३	खोजेको १६१
कृतज्ञ कृतवेदी ३	
के कठोर छ १७०, १७१	ग
कोकिल १७७	गर्न समर्थ हुन्छ १२४, १२५
क्रोधयुक्त चित्त लिई १४९	गर्नुपर्ने गरिसकें २३
कोमल वचनले ८०, ८१, ८३,	गफ् गर्नुमा मन लगाउने ९२
चोदना गरेको छ ८२,	ग्रहण गर्ने ९०
चोदना गर्नु भएको छ ८२,	ग्रहण गरेकोलाई पनि न विर्सने
भन्ने छु ७७	८८
कोशिस १४९, १५०, १५३, गछ्छ	गाइले पिए जस्तै गरी ५८
११७, नगर्दा पनि ११८	गाउँ २१२
कोविलार १७६	ग्राम निगमलाई पनि दुइ प्रकारले
क्रोञ्च १७७	बुभ्नु पर्छ १३०
	गुरुमाथि अप्रमादी भई १७२

गृहस्थीहरूको अनेक कामकाजमा ९२	चक्रवर्ती राजाका जेठा छोरा ५१
गृही स्वभावको सम्बन्ध जोरी ९२	चक्रवाक १७७
गृहस्थीहरूसँग ९२	चञ्चल नहुने २१६
गोधुक १७६	चञ्चलपन हो २३
गोपद ५८	चतुर्थध्यानको प्रभावद्वारा ६९
गोपदे उदकं ५८	चतुर्वर्ण २०१, जातका २०१
गौरवनीय ७४, ७५, ७६	चम्पक १७५
गंगा २०१, को बालुवा १९०	चपल ८४
घ	चरण सम्पन्न हुनेले ४८
घमण्डी ८४	चरणले ४७, मात्र ४८
घ्राण ४३	चक्षु ४३, मान हुन् ८५
घाममा तातिएको ५७, ५८, ६०	चाँडै बुझ्ने ९०
घाममा परेको ५७	च्यातिएको कपडा ५६
घाममा परेको पुरुष ५८	च्यातिएको भागलाई ५६
घाममा परी थाकेको ५८	चार आत्मभाव ३६
घुँडा ५८	चार ऋद्धिपाद ११३
च	चार कारणहरूले युक्त हुने भिक्षु १२३
चक्र ५१	

चार गुणहरूले युक्त हुने भिक्षु

१२२

चार प्रतिपद्हरू ३१, ३२

चार वा पाँच गाँस २१०

चार सतिपट्टान ११३, हरू ११३,

लाई १५७

चित्तको निष्क्रीयत ९५

चित्तको लीनता ९५

चित्तको वशमा सारिपुत्र बस्दैन

९८, ९९

चित्त चिन्नमा कुशल १४८

चित्त जान्नमा कुशल हुन्छ १५३

चित्तले स्पर्श गरेको १५२

चित्तलाई वशमा राख्छ ९८, ९९

चित्तविमुक्ति २०, २१, ७५

चित्त विक्षेप २३

चित्तुवा १७७

चिरस्थायी रहेको थियो १३

चीवरको टुप्पो २१४

चीवर पठाउँछ ९

चीवर पठाउनु भयो ८

चीवर पठाएको थिएँ ९

चीवरलाई पनि दुई प्रकारले बुझ्नु

पर्छ १२९

चेतना १६१

चेतनाहरूमा ३६

चोदक ७७, ७८

चोदना पाउने ८३

चोदना गरेको छ ८०

चोदना गर्नुभयो ८१

चोदना गर्छन् भने ८३

चोदकेत उपट्टापेतव्वधम्मा ७७

छ, ज, भ

छ गुणले युक्त हुने भिक्षु १२१

छली ८४, ८५

छाडेर जानुपर्छ १२७, १२८

छाडेर जानु हुन्न १२८

छाला १४४, खुम्चिदमा ७६

छेदगामिनी हुन्छ २४, २५

जङ्गल २१२

जनपद प्रदेशलाई पनि दुई प्रकारले

बुभ्नुपर्छ १३१	त, थ
जम्बू १७८	
जाग्रतमा मन नलगाउने ८४	तर्कना उठ्यो १६५
जान्नको निम्ति १३६	तथागतद्वारा प्रवर्तित ५२
ज्वाला १४७, निरुद्ध हुन्छ १४७	तपस्वीहरूको वीचमा १८२
जिह्वा ४३	त्रिशरणगमनद्वारा उपसम्पदा दिने
जीविकार्थी ८४	३
जुन दिशामा वहाँ बस्नुहुन्छ २०८	तीन गुणहरूले युक्त हुने भिक्षु १२३
भगडा ३६	१२४
भयाउहरू ५७, पन्छ्या ५७, ले	तीव्र इच्छा १४९, १५०, १५३,
छोपीएको ५७	१५४
भूत्रो कपडा ५५	तुलादण्ड १८
	तृष्णालाई छेदन गर्‍यो २१
	तृष्णाक्षय १६२
	तेजलाई १६३
	स्थितिभागीय संज्ञा ५०
अ, ट, ड, ढ	

	द, ध
अति चतुर्थकम्म उपसम्पदा १	
टाढाबाट भए पनि १५१, १६४	दन्धाभिञ्जा २९
डाडु भात ३	दशदिनसम्म ७, अतिरिक्त पात्र
डुंगामा १७३	१५
ढल्केको हुन्छ १५६	दशप्रकारका बल हुन् १५७

दशप्रकारका बल हुन्छन् १५५	१५८, १५९
दाग देख्दा १४९	दूतको काम १०९, गराउनु योग्य
दान नदेखेमा १५३	छ १०९
दाँत भर्दैमा ७६	दृष्टि अनुशय २०
दिसा लाग्दा लाग्दै १२	दृष्टि उपादान २२
दुइ गुणहरूले युक्त हुने भिक्षु १२४,	दृष्टधर्मवेदनीय १३२, कर्म १३५,
१२५	होस् १३३
दुइ प्रकारले बुझ्नुपर्छ १२६	देखेको सुनेको १६१, १६३
१२७	देख्नको निमित्त १३६
दुःख दौर्मनस्य १६७	द्वेषको कमी २८
दुःख प्रतिपदा ढीलो अभिज्ञान २९,	द्वेषभावलाई हटाई
३०, ३१, ३२, ३३	द्वेषयुक्त चित्तलाई १४९
दुःखवेदनीय कर्म १३५, हो १३३	द्वेष रहित चित्त लिई १५३
दुःखवेदनीय होस् १३३	द्वेष विपुलता २७
दुःखवेदना १४०, लाई शल्य भनी	दोषारोपक ७७, ७८
हेर्छ २११	दोषारोपण ७७, ७८, ७९, गर्न
दुग्गहितं ९	चाहनेले ७७, ७८ गर्न सकि-
दुब्ला १, २	न्छ ७९, गर्ने ८०, गर्दा ७८,
दुर्वर्ण १, २	८१
दुश्शील ८६, हुनेको मन १४३,	दोष देखाउने चाहनेले ७८
	दोष देखाइ दिनेलाई २१२

दौर्मनस्य १६६	धर्मज्ञ छन् ५२
धर्मकुशल ८९, हुनुहुन्छ ९०, हुन्छ ८९	धर्मज्ञ हुन्छन् ५१
धर्मको सत्कार गरी १००	धर्महरू परिहानी हुन्छन् १२८
धर्मचक्रलाई ५२, अनुप्रवर्तन गर्न सक्ने २१७,	धर्मानुकुल आचरण गरेमा १७३
धर्म प्रति अगौरव १०६, १०७	अर्मानुकुल आचरण नै गर्छ १२३,
धर्मप्रतिसम्भिदा प्राप्त गर्ने ४१	१२४
धर्मपूर्वक चोदना गर्ने भिक्षुलाई ८२, ८३	धर्मानुकुल आचरण पनि गर्छ १२१, १२२, १२३,
धर्मपूर्वक चोदना पाउने भिक्षुलाई ८२	१२४, १२५
धर्मपूर्वक चोदना पाउने भिक्षुलाई ८२	धर्मावबोध गरी १७२
धर्म पूर्वापर ९०	धातु १२१
धर्मलाई जान्नसक्ने पनि होलान् १९	धातुको प्रत्ययद्वारा १३९
धर्मलाई राम्ररी नबुझ्ने १७३	धातुहरूमा १३९, १४१
धर्म बुझ्ने १७३	ध्यानबाट उठी १०१
धर्मविनयमा १७०	ध्यानादि गर्ने गुणलाई ५८
धर्मविनयमा १७०	धारण गरेका कुराहरूको अर्थ परी- क्षण गर्न सक्ने १२१,
धर्मसेनापति भएको मैले २०५	१२३
	धूलो १४९, १५३
	धेरै पनि ग्रहण गर्न सक्ने ८८

न	निदाइ रहनुमा अभिरत हुने ९२
	निर्दोषयुक्त १२४
न आउने ३८, ३९	निर्दोष शब्दद्वारा ७५
न जानेको धर्म पनि जान्दैन १५२	निधी देखाइदिने भैं २१२
नडहरू बढाई १८१	निष्प्रपञ्चको बाटोमा लाग्छ २१२
नदी १७५, थियो १७४	निष्प्रपञ्च भएको बाटो लाग्छ ९४
न कुशलाकुशल धर्मका कुराहरू	निष्प्रपञ्चलाई प्रपञ्च गर्छ ४५
चाँडै बुझ्न सक्ने १२४	निरालस्ययुक्त चित्त लिई १४९
१२५	निरालसी ८४
न च्यातिएको भाग ५६	निरुक्ति कुशल ८९, हुन्छ ८९,
न बिसर्से हुन सक्छु ९०	हुनुहुन्छ ९०
नवविध मान २०	निरुक्ति प्रतिसम्भवा प्राप्त गरे ४१
न सुख नदुःख वेदना १४०	निरुत्साह युक्त चित्त लिई १४९
न सुनेको धर्म सुन्दैन १५२	निरोध भएको १६२
न सुनेको धर्म पनि सुन्छ १५२	निर्वाण हो १६२, १६४
नाम १३८, रूप १३८	निर्वाण सुख ६९
नामरूपको आरम्भणद्वारा १४१	निर्वेद वैराग्य हुनेको ८७,
नानात्व १३९, १४१	निर्वेद वैराग्य हुनेको ८७, १४४
निद्वारत ९२, ९३,	निर्वेद वैराग्यको हेत उपनिश्रय ८७
निद्वाराम ९२, ९३ मा अनुयुक्त	निर्वेद वैराग्यबाट पराङ्मुख १४४,
९२, मा अनुयुक्त हुन्न ९३	हुनेको ८६, ८७

निर्वेदभागीय संज्ञा ५०

निःसन्देह चित्त लिई १४९

निस्सगिगय पाचित्तिय लाग्नेछ १५

नैष्कर्म्याभिरत ११२

नैवज्ञानासंज्ञायतन ३८, देवताहरू

३७, पुग्ने देवताहरूका

साथमा ३९९, ध्यान लाभी

हुन्छ ३९

नौ दश दिनमा आउनु हुनेछ ७

नौ वा दश दिन पछि आउनु हुनेछ

१४

पञ्चबललाई १५७

पश्चात्ताप गर्नुपर्छ ८१

पश्चात्ताप गर्न सक्नुपर्छ ८१

पश्चात्ताप गर्नुपर्ने कारण छैन ८२,

८३

पञ्चेन्द्रियलाई १५७

पछि पछि लागे १९५

पछि लाग्नुपर्छ १२८

पछि लाग्नु हुन्न १२७, १२८

पछि लाग्नुपर्छ छाड्नु हुन्न १२८

पछिल्लो पदको कुरालाई ९०

पछिल्लो पदको कुरा सनी ९०

पतनोन्मुख हुने ८४

पद पूर्वापर ९०

स्पर्श प्रत्ययद्वारा १३९

स्पर्शद्वारा मात्र वेदना १३९

स्पर्शायातन ४३

स्पर्शायतनहरूको गति ४५

स्पर्शायतनहरूको निरवेशेप विराग

४३, ४४, ४५

पर्यवसान कल्याण ७५

पर अभिप्राय २५, हुन्छ २५

परचित्त जान्नमा कुशल १५२

परलोकलाई परलोक भन्ने संज्ञा

१४६, १४७

परसञ्चेतना ३६, को कारणले ३८,

वहन गर्छ ३८

पराङ्मुख भइ १४३, १५९	पाउनको निमित्त ११७, ११८
परिदेव १६७	पाउनको निमित्त उठ्छ ११९
परिनिर्वाण हुनेछु २१८	पाउनको निमित्त उठ्दैन १२०
परिपक्ववेदनीय कर्म १३३, १३५	पाउने इच्छा उत्पन्न हुन्छ ११७,
परिपक्ववेदनीय होस् १३४	११९
परियत्ति १७२	पाँच इन्द्रियहरू ११४
परिवितर्कना उठचो १००	पाँच गुणहरूमा राखी ७७
परिशुद्ध ५५, १४८, कायिक	पाँच गुणहरूले युक्त हुने भिक्षु
आचरण ६०, ६१,	६२, १२२
कायिक आचरण	पाँच कारणले युक्त ६४
हुन्छ ५७, देखिन्छ १६८	पाँचशय जन्मसम्म १९२
वाचिक आचरण ६०,	पात १४४, १५९
६१, वाचिक आचरण	पात पतिङ्गर ५७
हुन्छ ५५, ब्रह्मचर्य	पातहरू रहित रूख ८६
७५	पानीको प्यास ५८
परिषदज्ञ छन् ५२	पानीको तिर्खा लागेको ६१
परिहानी हो २७	पानीको भाँडामा १४८
परेवा १७७	पानी प्युन आउँछ ५७
पर्वतमा १७४	पानी हुन्छ ५८
पवारेति २५	पानी पिई ५७
पहाड २१२	पानीलाई पानी भन्ने संज्ञा

१६०, १६३, १६४, नलिइ	प्रतिघ अनुशय २०
१४५	प्रतिपदमा ३०, ३१
पापक अकुशल धर्महरूलाई	प्रतिपदहरू २९, ३३, छत् ३०
१४९, १५०	प्रतिभाण प्रतिसम्भिदा प्राप्त गरे ४१
पालिका कुराहरूलाई १२१	प्रत्ययद्वारा १४१
पांसुकूलिक भिक्षु ५५, लाई ५६,	प्रत्यवेक्षणा गर्दा १५३
ले ५५	प्रत्यवेक्षणा गर्नु १४९, १५३
पुरुषहरू १२०	प्रतिवेध धर्मलाई १७३
पूग १२	प्रतिसम्भिदा ४०, ९५, लाई ९५,
पूजागरी प्रसन्न हुने १७२	लाई स्वयं ज्ञातगरी ९७
पूर्वकर्मलाई संस्मरण गर्नुभई २०९	प्रदक्षिणा गरी १६८
पूर्वापर ९०, कुशल ८९, ९०, कुश-	प्रदक्षिणा ग्राही हुन्छन् ८४
ल हुन्छ ८९, कुशल	प्रदक्षिणा ग्राही हुन्नन् ८४
पनि हुनुहुन्छ ९०	प्रश्न सोध्छ ६७
पेट दुख्दा १७	प्रश्नको उत्तर ६७
पोखरी ६०, छ ५७, भैं ६१, मा	प्रश्न सोध्ने ६६
५७, मा ओर्ली ६१	प्रश्न सोध्नेता पनि ६७
प्र	प्रपञ्चको उपशम हो ४५
	प्रपञ्चको निरोध हो ४६
प्रत्याक्रोश गर्नुभयो ७०	प्रपञ्चरत ९२, ९३

प्रपञ्चमा अनुयुक्त भई ९३	म अग्र छु २०५
प्रपञ्चाराम ९२, ९३ मा अनुयुक्त	प्रज्ञापारमी प्राप्त २१७
हुन्छ ९२, मा अनुयुक्त हुन्न	प्रज्ञावान हुन् ८४, ८५
९३	प्रज्ञाविमुक्ति २०, मा २१, लाई ७५
प्रपञ्चलाई त्यागी ९४	प्रज्ञा सम्पन्न ६८, ७०, ७१, ७३,
प्रपञ्चलाई छाडी २१२	हुन्छ ६३, ६५
प्रमाणकर हुन् १८	प्रज्ञासम्पदा कथाहरू ६३, ६५
प्रमाणले बोल्ने २१६	प्रज्ञोत्तर हुन्छ १४०, १४१
प्रमादी नहुने १२०	प्राग्भार भएको हुन्छ १५६
प्रमादी पनि हुन्न ११९, १२०	प्रातिमोक्ष शीलद्वारा ७४
प्रयास गर्नुपर्छ १५०	प्रार्थनागरे बमोजिम प्रदान गर्दैन
प्रव्रजित भएका हुन् ८५	२५
प्रविविक्त ११६, विहारी ११६,	प्रामोद्यको लाभी हुन्छ १५३
११७, ११८, ११९, १२०	प्रामोद्यको हेतु हुन्न १४३, १५८
प्रशब्धि १४३, बाट पराङ्मुख १४३	प्रामोद्य नहुनेको १५८
बाट पराङ्मुख भई १५८,	प्रामोद्यबाट पराङ्मुख १४३, १५८,
नहुनेको १५८	भई १५८
प्रसन्नता ५४, उत्पन्न हुने हो ६१,	प्रियकर ७४, ७५, ७६
पनि उत्पन्न हुन्छ ६०,	प्रियवचन युक्त १२२, १२३, १२४
पनि उत्पन्न हुन्न ५९	प्रीतिको हेतु हुन्न १५८
प्रज्ञा १४०, १४१, को विषयमा	प्रीतिबाट पराङ्मुख १४३, भई १५८

प्रीति नहुनेको १५८
 पृथक्जन पनि ४८
 पृथ्वी भन्ने संज्ञा नलिई बस्छ १६१,
 १६४

पृथ्वी भन्ने संज्ञा नलिई बस्न सकोस्
 १६३

पृथ्वीलार्ई पृथ्वी भन्ने संज्ञा १४६,
 १६०, १६२

पृथ्वीलार्ई पृथ्वी भन्ने संज्ञा नलिई
 १६१

पृथ्वीलार्ई पृथ्वी भन्ने संज्ञा नलिई
 बस्न सकोस् १४५

फ, व

फलसमापत्ति ११२, तिरै ढल्केको
 हुन्छ ११२

फलाना नामक ४, ५, लार्ई ४, ५
 फूल १७५, हरू १७५

बधिरहेको नदीमा १७३

व्यञ्जन कुशल हुन्छ ८९

बल ११२, छन् १५५, हो १५६,
 मा आई ११३, ११४,
 ११५, हरू ११५, ले युक्त
 भई १५५

बहुवेदनीय कर्म १३४, १३५

बहुवेदनीय होस् १३४

बहुजन सुख १६६

बहुजन हित १६६

बहुश्रुत १७३, २१२, ले १७३,
 हुन्छ ७५, हुनुहुन्छ ८९

वाघ १७७

वाँदर १७८, हरू १७८

व्यापाद २१६

व्यापार गर्दा २५, पनि २४, २६

व्यापार गरेता पनि २५

बालुवाको प्रमाण १९०

वाहिरियाहरूमा कतै शुद्धि छैन
 १९२

बीचको कुरा सुनी ९०

बुभन सक्ने हुन्छ १२१

बुभ्ने पनि ११०, हुन्छ १०९	भद्रक मरण हुन्छ ९३
बुद्ध उत्पन्न हुनु भएको छ १९६	भद्रक मरण हुन्न ९१, ९२
बुद्धपूजाको फलले १८८	भवनिरोध निर्वाण १४७
बुद्धशासनको काम पूरा गरेको छु २०९	भवराग अनुशय २०
बोक्रा १५९	भ्रान्त चित्त हुने हुन् ८४
	भार विसाइसकेको छु २१७
	भालु १७७
ब्र	भाविता गरेको हुन्छ १५७
	भावित र सुभावित ११३, ११४
ब्रह्मचर्य १३, वास १३२, १३३, १३४, १३५, १३६, १३७, वास पूरा भयो २३, वास पूरा गरी २३	भाषणारत ९२, ९३ भाषणाराम ९२, ९३, मा अनुयुक्त ९२, मा अनुयुक्त हुन्न ९३
ब्रह्मबन्धु १९४	भिक्षाटन् गरिरहनु भएका १९५
ब्रह्मलोकमा गएँ १९२	भिक्षुको सङ्घ प्रति सगौरव १०३
ब्राह्मणको उपकारलाई ३	भिक्षुहरूको निमित्त ७४
ब्राह्मणलाई प्रव्रजित गराऊ ३	भोजन गर्ने ठाउँमा ११, १२
	भोजनमा म त्राज्ञान नहुने ८४
	भोजनलाई पनि दुईप्रकारले बुभ्नु पर्छ १२९
भ, म	मकर १७७
भगवानले यस्तो भन्नुभयो १९	मध्य कल्याण ७५
भत्तर्गो ११	

मनपर्ने ७४, ७५, ७६	मानानुशय २०, २१, १६७
मनः संस्कार अभिसंस्करण गर्छ ३५	मित्रता ५६, ५७
मनः सञ्चेतनाको हेतुद्वारा ३४	मुख प्रसन्न छ १६८
मनले विचार गरेको १६१	मुखवर्ण निर्मल १६८
मनोमय काय ६८, ७२, मा ६९, ७१, मा उत्पन्न भई ६८, ७०, ७२, ७३	मूर्ख १७३
म प्रज्ञामा पारङ्गत छु १९८	स्मृति आधिपत्य हुन्छ १४१
ममङ्गार १६७	स्मृतिवान् ८४, भई २१०
मयूर १७७	स्मृति रहित ८४
महास्थविरले ४१	स्मृति र सम्प्रजन्यता १४९, १५३
महासागरमा मिल्छ १९०	राख्छ १५०
मही २०१	मेधावी २१२
मार्ग देखाउने १२२, १२३, हुन्न १२३	मेरो चित्तमा १६५, १६६
माछाहरू १७७	मेरो चित्त लीन छ ९६
मात्राज्ञान हुन्छन् ५१	मैत्री ५६, ५७, चित्तले ७७, ७८, ८०, ८३, चित्तले होइन ८१, चित्तले चोदना गरेको छ ८२, चित्तले चोदना गर्नु भएको छ ८३, चित्तले दोषारोपण गर्दा पनि ८१, चित्त राख्नु गाह्रो पर्छ ५६, पूर्ण व्यवहार प्रति
मात्राज्ञान छन् ५२	
मान २०, अनुशय २०, राख्ने छैन ७६, हो २३	

१०४, १०६, १०७, १०८, पूर्ण व्यवहारको सत्कार गरी १०१, बढाउने पुरुष ५८, ६०, ६१, पूर्ण व्यव- हार १०४, १०५, भावना बढाउने ५६, विहारी पुरुष ५६, ५७, ५८, विहारीले ५६	यमुना २०१ यसरी उपसम्पदा गर्नु पर्छ ३ यसै जीवनमा ६८ यसै जन्ममा परिनिर्वाण हुन्नन् ४९, ५० युवकले १४८, १५३ युवती १४८, १५३ यो दुःख हो १३६ यो दुःख निरोध हो १३६ यो दुःख निरोधको मार्ग हो १३६ यो दुःख समुदय हो १३६ योगक्षेम भएको अनुत्तर निर्वाण ९४ योगक्षेम भएको निर्वाणबाट दूर रहन्छ ९३ यो लोकलाई यो लोक भन्ने संज्ञा १४६, १४७ रमणीय हो २१२ रमणीय जङ्गलमा २१२ रविहंस १७७ रागको कमी २८
मोती जस्तो बालुवा १७४ मोहविपुलता २७ य, र	
यथाअभिप्राय हुन्छ २४, २५ यथाभिप्राय इच्छा गरे बमोजिम हुन्न २५ यथार्थ आचरण गर्ने २१० यथार्थ ज्ञानदर्शन नहुनेको ८६ यथार्थ ज्ञानदर्शन सम्पन्न हुनेको ८७ यथार्थ ज्ञानदर्शनको हेतु उपनिश्रय ८७ यथार्थ ज्ञानदर्शनबाट पराडमुख १४३, हुनेको ८६	

राग विपुलता २७
 राम्ररी मनमा राख १५२, १६४
 राम्ररी ग्रहण गर्ने ९०
 राम्ररी भाविता गरेको हुन्छ १५७
 रुखको अङ्कुर १५९
 रुन्छ ११७, ११८
 रूपस्कन्ध १३८
 रूप १३८
 रूपावचर भूमि ६९
 रूपावचर लोक ६९
 रूक्ष १, २
 रोगीको निमित्त औषधि २०३
 रौंको टुप्पो २१४

ल, व

लसुन खाने अनुमति दिन्छु १०
 लसुनले मलाई निको हुन्थ्यो १०
 लाभको निमित्त इच्छा गरी विहार
 गर्ने ११७, ११८, ११९,
 १२०
 लाभको निमित्त न उठ्ने ११९, १२०
 लाभको निमित्त उठ्ने ११९
 १२०

लाभ हुन्छ ११८, ११९, १२०
 लाभ हुन्न ११७, ११८
 लाभद्वारा मत्त हुन्छ ११७, ११८
 लाभद्वारा मत्त हुन्न ११९, १२०
 लाभी भएर मत्त प्रमत्त ११७
 लाभी भएर मत्त नहुने ११९
 लोकवासीका निमित्त अनुकम्पा हुने

थियो १६६

लोभयुक्त चित्तलिई १४९
 लोभी ८४
 व्यञ्जन कुशल ८९, हुनुहुन्छ ९०
 वचीसंस्कार अभिसंस्करण गर्छ ३५
 वचीसंस्कार हेतुद्वारा ३४
 व्याधिग्रस्थ ५९

वाचिक आचरण ५४, ५५
 वायुलाई १६३, वायु भन्ने संज्ञा
 १६०

विचार गरेको १६३
 विचिकित्सा अनुशय २०
 वितर्कना अन्त हुन्छ ९७
 वितर्कना उत्पन्न हुन्छ ९७

वितर्कना उपस्थित रहन्छ, ९७	विमुक्ति ज्ञानदर्शन सम्पन्न ६५, हुन्छ
वितर्कनाहरू १३८	६३
विस्तारपूर्वक धर्मदेशना गरेता पनि	विमुक्ति ज्ञानदर्शनको हेतु उपनिश्रय
१९	८६
विदर्शनादि ध्यान ५८	विमुक्ति ज्ञानदर्शनको हेतु हुन्न १४४
विदर्शना ध्यान ११७, गरी ११८,	विराग भएको १६२
११९	विवर ५४, ५५, ५८, ६०, ६१
विद्याले ४६, ४७, मात्र ४८	विवेक ११२
विद्याचरण ४७,ले ४७, बाहेकले ४७	विवेकतिरै १५६, ओइरिएको
बाहेकले मात्र ४८	११२, ओइरिएको हुन्छ ११२
विष्पटिसार ८०	विवेकतिर ढल्केको हुन्छ १५६
विप्रतिसार ८०, को कारणहरू ८१	विवेकतिरै ढल्लिएको ११२
हुनुपर्ने कारणहरू ८२	विश्वासदायी १२२, १२३, १२४
विपरिणाम-अन्यथा भाव १६६, को	विशुद्ध दिव्यचक्षुद्वारा २२, २३
कारणले १६६	विशेष भागीय संज्ञा ५०
विपश्यनाद्वारा विशेष प्रज्ञा लाभ	विष निकालेको सर्प जस्तै २०६
गरेको छु १५३	विहार गर्छ ९१, ९३, ९५
विमुक्ति हो १४१, १४२	विहार गर्दा ९२
विमुक्तिहरू १४१	विक्षिप्त चित्त ९६, छ ९६, लाई
विमुक्ति सम्पन्न ६५	९६, १४९
विमुक्ति सम्पन्न हुन्छ ६३	वीर्यवान ८४
विमुक्ति सम्पदा कथाहरूमा ६३, ६५	
विमुक्ति ज्ञान दर्शन सम्पदा कथाहरू	
६३	

वीर्य रहित ८४	शास्ताको सत्कार गरी १००, १०२
वीर्यहीन २११	शास्तालाई मैले चिनेको छु २१७
वृक्षहरू १७६	शास्ता प्रति १०५, अगौरव १०३,
वेदना अन्त हुन्छ ९६	१०६, अगौरव रहन्छ
वेदना उपस्थित रहन्छ ९६	१०३, धर्म प्रति १०३
वेदना उत्पन्न हुन्छ ९६	शास्ताको विपरिणाम अन्यथाभाव
वेदनाहरू १४०	१६७
वेदनामा १४१, एकचित्त हुन्छ	शास्ता प्रति सगौरव १०४, १०७
१३९	रहन्छ १०६
वेदनीय कर्म १३५, हो १३४, होस्	शाला १७५
१३४	शासन ब्रह्मचर्य १३
वैराग्यको हेतु हुन्छ १४४	शिथिलपन ९५ शिथिल शील ८४
श, श्र, व	शिक्षापद ६, १५
	शिक्षा प्रति अगौरव १०६
	शिक्षा प्रति सगौरव १०३
शठी मायावी ८४, ८५	शिक्षामा विशेष ध्यान नदिने ८४
शयनासन १३०, लाई पनि दुई	शिक्षाको सत्कार गरी १०१
प्रकारले बुझ्नु १३०	शीलगन्धले सुगन्धित थिए १८१
शाखा ८६, १४४, १५९, र पाताहरू	शीलबाट पराडमुख १४४, भई
सम्पन्न रुख ८७	१५८, हुनेको ८६, ८७
शान्त चित्त लिई १५३	शीलव्रत उपादान २२
शान्त चित्त पाएको छु १५३	शीलवान हुन्छ ७४

शीलवान शीलसम्पन्न ८७, हुने को ८७	सत्कृत्य हुन्छ ७४ सत्कृत्य पनि हुन्छ ७५, ७६
शीलसम्पन्न ६८, ७०, ७१, ७३, हुन्छ ६२, ६४	सत्काय ९२, लाई नछोडी ९२ सत्कार गर्ने छैन ७६
शीलसम्पदा कथाहरूमा ६२	सङ्गणिकारत ९२, ९३
शुद्धचित्त लिई १५३	सङ्गणिकाराम ९२, ९३, मा अनु- युक्त हुन्छ ९२, मा अनुयुक्त
शुद्ध पानी जस्तै ५७	हुन्न ९३
शुद्धावास ब्रह्मलोकलाई ६८	सगौरव १०४, १०५, १०६, १०७ १०८, राख्न सक्ला १०६
शैलमय पर्वत २१४	सङ्घको सत्कार गरी १००
शोक १६७, परिदेव दुःख १६६, रूपी काँढा भाँचिसके १९७	सङ्घ प्रति अगौरव १०६
शोकी ११८	सङ्घभोजन थियो १२
शंका सन्देह हो २३	स्वच्छ निर्मल १४८
श्रद्धापूर्वक घरछाडी ८४, ८५	सडकको बीचमा पुग्नु भएका १९५
श्रमणत्वमा बेवास्ता गर्ने ८४	सत्पबोध्यङ्गलाई १५७
श्रुतधर ७५	सप्तबोध्यङ्गहरू ११४
श्रुतसन्निचय ७५	सत्यमा ८३
षडायतनहरू ३६	सत्यपूर्वक चोदना गर्न सकोस् ८३
स, सा	सत्यले चोदना गरेको छ ८२
सउपादानी भएर ४८	सत्यले चोदना गर्नु भएको छ ८२

सत्यले दोषारोपन गर्दा पनि ८३

सत्य नै छु ७७

सतिपट्टानलाई १५७

सन्तोष १४३, गर्ने हेतु हुन्छ १४४,

नहुनेको १५८ बाट पराङ्-

मुख १५८

सन्तोषी हुने २१०

सन्देह चित्तलाई १४९

सद्धर्ममा प्रतिष्ठापित गर्नेछु ८५

सद्धर्मबाट पनि च्युत हुने भिक्षु

११७, ११८

सद्धर्मबाट पनि च्युत नहुने भिक्षु

११९, १२०

सप्रतिभाग निमित्त ९७

सम्पदा कथाहरू ६४

सम्प्रज्ञानी ८४

सम्परायिक वेदनीय १३२, १३३

१३५

सम्प्रहर्षित पार्न १२५

सम्प्रहर्षित पार्ने बोली बोल्ने हुन्छ,

१२२, १२३, १२४

सत्पुरुष २१७, भन्दछन् २१७

सब्रह्मचारी भिक्षुहरूको निमित्त

७५, ७६

सव्यञ्जन ७५

सवै संस्कार नभएको १६१

सर्वश्रेष्ठ १४०

सविज्ञानक कायमा २०

सम्यक् प्रज्ञाको आधारमा १५६

सम्यक्प्रज्ञाद्वारा राम्ररी देखेको

हुन्छ १५६

सम्यक्प्रधानलाई १५७

सम्यक् रूपले दुःखक्षय गर्नको निमित्त

९२

सम्यक्समाधि हुनेको ८७

सम्यक्समाधि नहुनेको ८६

सम्यक्समाधिबाट पराङ्मुख १४३

सम्यक्समाधिको हेतु उपनिश्रय

८६, ८७

समथ विषयनादि ५४

समयमा ८३

समयमै दोषारोपण गर्दा पनि ८१	समापत्तिमा बस्न पनि सक्छ ६८
समयमै चोदना गर्नु भएको छ ८२	समाधिवाट नै प्रज्ञा हुने भएकोले
समयमै चोदना गरेको छ ८१	१४०
समापत्ति ६९	समाधिवाट उठ्न कुशल छ ९८,
समाधिहरू १४०	९९
समाधिकल्प कुशल छ ९९	समाधि सम्पदा कथाहरू ६२, ६५
समाधि कुशल छ ९८	समाधि सम्पन्न ६८, ७०, ७१, ७३,
समाधिको लक्षण १४०	हुन्छ ६२, ६५
समाधिको सत्कार गरी १०१	समाधि समापत्ति कुशल ९८, छ
समाधिगोचर कुशल छ ९९	९८
समाधिष्ठ भई २१	समाधिभन्दा प्रज्ञा नै श्रेष्ठ हुने १४०
समाधिष्ठ हुँदा २१	समाधिलाई स्थीर गरी ९८
समाधिष्ठ हुने ८४	समाहित चित्त लिई १४९, १५०
समाधिष्ठ हुने ८४	समुदय १३९
समाधि स्थिति कुशल छ ९८	समत्साहित गराउने १२४
समाधि प्रति अगौरव १०४, १०५,	समुत्साहित पार्ने १२२
१०६	सहस्रलोकलाई हेर्दछु २२
समाधि प्रति सगौरव १०३	साकच्छा गर्न योग्य हुन्छ ६२, ६३
समाधि प्रति पनि उसको सगौरव	सातकारणहरूद्वारा सुसम्पन्न ९७
नै रहन्छ १०५	सात कारणहरूले सुसम्पन्न ९८
समाधि प्रमुख हुन्छ १४०	सार्थक ७५

सामञ्जसफल १२७, प्राप्तिको निमित्त

१२७, १२८

सार के हुन् त ? १४१

साक्षात्कार गरी ७५

साक्षात्कार गर्नको निमित्त १३६

साक्षात्कार नगरेको १३६

साक्षात्कार गरेको १३७, हुन्न १३६

सि, सु

सिद्ध भाचिएको साँढे जस्तै २०६

सिंगार्ने स्वभावकी १४८, १५३

सिकने पनि हुन्छ १०९, ११०

सिन्धु २०१

सिंह १७७

सुख दुःख ३६, उत्पन्न हुन्छ ३४,

३५, हुने हो ३६

सुख प्रतिपदा चाँडो अभिज्ञान ३०,

३२, ३३

सुख प्रतिपदा ढीलो अभिज्ञान ३०

सुखबाट पराडमुख १४३, भई १५८

सुखवेदना १४०, लाई दुःखवेदना

भनी हेर्छ २११

सुखवेदनीय कर्म १३३, १३५

सुखवेदनीय होस् १३३

सुगन्धित पानीद्वारा १७६

सुगन्धितं ९

सुन १०१

सुनाउने पनि १०९, ११०

सुनारकहाँ लगी १०१,

सुन्ने पनि हुन्छ १०९, ११०

सुनेको धर्म पनि बिसिन्दैन १५२

सुनेको धर्म बिसिन्छ १५२

सुनेका धर्मका कुराहरूलाई धारण

गर्न सक्ने १२१, १२२,

१२३, हुन्छ १२४

सुंसुमार १७७

से, सो

सेवन गर्दा १२७

सेवन गर्न हुन्न १२९

सेवनीय र असेवनीय १२६, १२७

१२८, १२९, १३०, १३१

स्रोत ४३

सं	संज्ञा भनेको रहिनै रहन्छ, १४६, १६४
संस्कार नभएको १६४	संज्ञा नलिई बस्न सकोस् १५४, १४६, १६१, १६३
संकल्प १३८	संज्ञा नलिई बस्छ १४६, १६२, १६४
संकल्प र वितर्कना १३१, बाट १३९, हरू १३९, १४१, हरूको नानात्व १३९	संज्ञावेदयित निरोध, समापत्ति ७०, ७१, ७३, मा ६९, ७०, ७१, ७२, ७३,
संयोजन २१, लाई उखेलिसक्यो २१	संज्ञामय अरूपी देवता हुन् ७२
संक्लिष्ट युक्त चित्तलाई १४९	संज्ञी नै थिएँ १४७
संसर्गरत ९२, ९३	
संसर्गाराम ९२, ९३, मा अनुयुक्त हुन्छ ९२, मा अनुयुक्त हुन्न ९३	ह, क्ष, ज्ञ
संक्षिप्त छ ९६	हटाउनको निमित्त १४९, १५०
संक्षिप्त कुराको अर्थ ३७	हाँगा १४४, १५९
संक्षिप्त चित्त ९६, लाई ९६	हात्तीहरू १७७
संक्षेपमा धर्मदेशना गरेता पनि १९	हानभागीय संज्ञा ४९, ५०
संक्षेपरूपमा बताएको १०६	हानीनोक्सानी २५
संज्ञा १६०, १६१, उत्पन्न हुन्छ ९६, उत्पन्न भई १४७, निरुद्ध हुन्थ्यो १४७	हानी र नोक्सान २४ हाँस १७७ हितैषी १२३, १२४, बोलीले बोल्ने १२२, १२३, १२४, १२५,

बोली बोल्ने हुन्छ १२३
 हित गर्न समर्थ हुन्छ १२१, १२२
 हीन इच्छा हुने २११
 हेतु उपनिश्रय ८७
 होश १६१
 क्षीणास्रवीको बल हो १५७
 क्षीणास्रवी भिक्षुका १५५
 क्षीणास्रवी भिक्षुहरूका आठ बलहरू
 छन् १११
 क्षीणास्रवी भिक्षुको चित्त १५६

क्षीणास्रवी भिक्षुहरूको कति बल-
 हरू छन् ? १११
 क्षीणास्रवी भिक्षुहरूको बल हो
 ११२, ११३, ११४, ११५
 क्षीणास्रवी भिक्षुहरूको चित्त ११२
 क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले ११२, ११३,
 ११४
 क्षीणास्रवी भिक्षुले १५६, १५७
 ज्ञप्ति ४, चतुर्थकर्मद्वारा ३

Dhamma.Digital

गाथा-सूची

अचलो सुप्पतिट्ठितो २१४	अस्सजि नाम सावको २०७, २०८
अज्झत्तरतो समाहिततो २१०	अस्समो सुकतो मय्हं १७४
अज्झायको मन्तधरो १९४	अहं पञ्जाय पारगो १९८
अञ्जाविमोक्खं पबूमि २१	आगन्तारो इत्थत्तं ३९
अत्तकारं मयं एतं १९३	आराधयित्वा सम्बुद्धं १९१
अप्पपञ्चं पपञ्चेति ४५	आराधयी सो निब्बानं ९३
अप्पस्सुतो अनादरो २०७	इन्दं व देवता पूजयेय्य १७२
अप्पिच्छा होथ सन्तुट्ठा २०७	उद्धतविसो व सप्पो २०८
अभुत्वा उदकं पिवे २११	उपेक्खा सातसंसुद्धं २१
अमतं मयाधिगतं १९८	उभयन्तरेन नाहोसि २११
अरति मे न विज्जति १८३	उभोपि पव्वजिस्साम १९८
अलंफासुविहाराय २११	उभो व एकतो हुत्वा १९८
असङ्गतं वगोसन्तो १९३	उस्सीसम्हि करोमहं २०८
असङ्गतेन रिक्तासे १९३	एको सन्तुसितो तमाहु भिक्खु २१०
अस्सजि नाम ब्राह्मणो १९५	एवं मोहक्खया भिक्खु २१४

एवं वादी महासमणो १९६	दोमनस्सान चूभयं २१
एसा मे अनुसासनी २१८	धम्मतक्क पुरेजवं २१
ओरसो धम्मनिम्मितो १९०	धम्मसेनापति अहुं २०८
ओरोपितो च मे भारो २०५	न तत्थ सारं विन्देय्य १९३
कदलिनं छेत्वान फालये १९३	नत्थि बाहिरके सुद्धि १९२
करणीयं कतं सब्बं २०५	नानादिद्धि बहुज्जना १९३
कुक्कुचानं निवारणं २१	निक्खित्तमानदप्पो व २०८
कुत्तित्थे सञ्चरि अहं १९३	निप्पपञ्चपदे रतो ९३
कोलितो इद्धिया सेट्ठो १९८	पच्छिमे भवसम्पत्ते १९४
गोतमो सक्कपुङ्गवो १९१	पञ्चाभिञ्जावलप्पत्तो १७९
चत्तारो पञ्च आलोपे २११	पठमं फल-ज्झगं १९६
ठपेत्वा जिनसासनं १९२	पण्णसाला सुमापिता १७४
तथेव तित्थिया लोके १९३	पपञ्चाभिरतो मगो ९३
त्वम्मि तं अभिगच्छेसि १९८	पव्वतो व न वेधति २१४
तस्स धम्मेसु दायादो १९०	पहानं कामसञ्जानं २१
तस्साहं वाहसा अज्ज २०८	पहितत्तस्स भिक्खुनो २११
तिण्ण वेदान पारगू १९४	वहुस्सुता पातुकरोति धम्मं १७२
तेसंच यो निरोधो १९६	ब्रह्मबन्धु अहोसहं १९४
तं वो वदामि भद्दन्ते २०७	ब्राह्मणो सञ्जयो नाम १९४
थीनस्स च पनुदं २१	भिक्खुसङ्घे निसीदित्वा १९१
दिट्ठेव धम्मे ६८	मा मे कदाचि पापिच्छो २०७
दुक्खमद्दक्खि सल्लतो २११	यथाचारी तथासतो सतीमा २१०

यथा सारन्थिको पीसो १९३
 यथापि पव्वतो सेलो २१४
 यमहं पठमं दिस्वा २०७
 यस्माहि धम्मं पुरिसो विजञ्जा
 १७२
 यस्सं दिसायं वसति २०८
 ये केचि बुद्धिमा सत्ता १९२
 ये धम्मा हेतुप्पभवा १९६
 योगक्खेमं अनुत्तरं ९३
 यो च पपञ्चं हित्वान ९३
 यो पपञ्चमनुयुत्तो ९३
 यो मे आचारियो आसिं १०८
 यो सुखं दुक्खतो अद्द २११
 रत्तिन्दिवं न जानामि १८३
 लम्बको नाम पव्वतो १७४
 पिप्पमुत्तोमिह सब्बधी २१८
 विरजो विमलो आसिं १९६
 विराधयी सो निब्बानं ९३

विहरामी अनासवो २०८
 सके सिस्से ओवदन्तो १८३
 सम्पादेथप्पमादेन २१८
 सब्बत्थ पारमिं पत्वा २०८
 सब्बमेतं अभिञ्जाय २९१
 सारिपुत्तो ति नामेन १९०
 सारेन कदली यथत १९०
 सावकगुणेन फुस्सेन २०६
 सावको ते महावीर १९५
 सासनं सोभयामसे १९८
 सोहं विस्सजिते पञ्हे १९६
 सीलवा वतसम्पन्नो १७९
 सुज्झन्ति जिनसासने १९२
 सुरुचि नाम तापसो १७९
 सो मे आचरियो धीरो २०७
 हन्दाहं परिनिब्बस्सं २१८
 हिमवन्तस्स अविदूरे १७४

